

**TÜRKMENISTANYŇ SAGLYGY GORAÝYŞ WE DERMAN SENAGATY
MINISTRLOGI**

DAŞOGUZ LUKMANÇYLYK ORTA OKUW MEKDEBI

AKUŞERÇILIK

okuw kitaby

**Daşoguz ş.
2018ý.**

Akuşerçilik dersinden okuw kitaby Daşoguz lukmançylyk orta okuw mekdebiniň akuşerçilik dersinden mugallym O.Ý.Allanazarowa tarapyndan taýýarlanyldy.

Akuşerçilik dersinden okuw kitaby Lukmançylyk orta okuw mekdebiniň talyplary üçin niýetlenen.

**Daşoguz ş.
2018ý.**

GIRIŞ.

Beýik Galkynyşlar, Täze özgerişler eýýamynda, Garaşsyz, Baky Bitarap Türkmenistan Watanymyzda Hormatly Prezidentimiziň parasatly syýasaty we ýadawsyz aladalary netijesinde ylym-bilim ulgamyny ösdürmek, kämilleşdirmek we Türkmenistan Diýarymyzyň ykdysadyýetinde, syýasatynda ruhy, sosial durmuşynda bu günki ýetilen sepgitler göz önünde tutulýan ägirt uly tutumlar Hormatly Prezidentimiziň “Döwlet adam üçindir” diýen baş şygarynyň aýdyň subutnamasy bolup durýar. Hormatly Prezidentimiz özüniň Belent wezipesine girişen ilkinji gününden başlap, ylmy-bilimi özgertmäge uly üns berip başlady. “Türkmenistanda bu ugry kämilleşdirmek hakyndaky” resminamalar ýurdumyzda ylym-bilim ulgamyny dünýä derejesine ýetirmäge ýol açýar.

1995-nji ýylyň iýul aýynyň 21-de kabul edilen “Saglyk” Döwlet maksatnamasyny durmuşa geçirmekde giň möçberli çäreler amala aşyrylýar. Ilatyň saglygyny goramakda, adam ömrüniň dowamlylygyny uzaltmakda belent sepgitlere ýetildi.

Hormatly Prezidentimiziň “Kuwwatly Döwletde ylym esasy orny eýeleýändir” diýen sözlerden ugur alyp, Türkmenabat lukmançylyk orta okuw mekdebimizde orta medisina işgärlerini ýokary derejede taýýarlamaklyga uly üns berilýär. Şol maksat bilen “Akuşerçilik” dersi boýunça okuw kitaby işlenip düzüldi. Bu kitap lukmançylyk orta okuw mekdepleriniň okuw meýilnamasyna laýyklykda ýazylyp, umumy hünärli şepagat uýalary üçin niýetlenendir. Okuw kitabynda göwrelilik, dogrum, dogrumdan soňky döwürlerde zenanyň bedeninde bolup geçýän fiziologiki ýagdaýlary, kadaly dogrumyň alnyp barlyşynyň häzirki zaman usullary, göwrelilik, dogrum bilen baglanyşykly näsazlyklaryň önüni alyş çäreleri barada ýazylyp beýan edildi.

AKUŞERÇILIK YLMY BARADA DÜŞÜNJE. AKUŞERÇILIK YLMYNYŇ TARYHY.

Akuşerçilik – göwrelilik, dogrum we dogrumdan soňky döwürler bilen baglanyşykly bolup geçýän fiziologiki ýagdaýlary, beterleşmeleri we olaryň önüni alyş çärelerini öwredýän ylymdyr. Akuşerçilik has ir, gadyndan gelýän ylymdyr. Lukmançylygyň atasy hasaplanýan Gippokrat, Aristotel, Gerofil, Soran Efesskiý, Sels, Galen we başgalar akuşerçilik we ginekologiýa ylymlarynyň ösmegine uly goşant goşupdyrlar.

XVIII-asyra çenli Orsyýetde ýokary derejeli akuşerçilik kömegi berilýän lukmançylyk edaralary bolmandyr, göbek eneleri taýýarlaýan ýörite mekdepler diňe Moskwa we Peterburg şäherlerinde bolupdyr. Şol döwürlerde çaga dogurýan enelere akuşerçilik kömegini, şol ugurdan başy çykýan garry tebipler kömek beripdirler. Aýaly dogrudanda berilýän kömekler örän gödek bolsa-da, çaga dogurýan zenana belli bir derejede ýardam beripdir.

Ilkinji gezek, ýagny 1765ý. başlap akuşerçilik dersi boýunça okatmaklyk lukmançylyk fakultetleriniň düzümine girizilipdir. Ýörite akuşerçilik-ginekologiýa kafedralary XVIII-asyryň soňlarynda Moskwanyň we Peterburg şäheriniň medisina-hirurgiýa akademiýasynda döredilipdir.

Rus alymy Nester-Maksimowiç Ambodik (1744-1812ýý.) XVIII-asyryň görnükli akuşerçilik ylmynyň doktory hasaplanýlar, ol ilkinji bolup rus dilinde akuşerçilige degişli “Göbegenäniň ussatlygy ýa-da göbegenäniň işi barada ylym” diýen golýazmasyny ýazypdyr. Nester-Maksimowiç Ambodik ilkinji bolup rus dilinde akuşerçilikden sapak berip başlapdyr.

XIX-asyrda akuşerçilik ylmynyň ösmegine D.I.Mendeleyew, I.M.Seçenow, K.A.Timirýazew we başgalar uly goşant goşupdyr. Peterburg şäherindäki medisina hirurgiýa kafedrasynyň müdiri akademik A.Ýa.Krassowskiý (1821-1898ýý.) akuşerçilik ylmynyň ösmegine uly goşant goşupdyr, ol görnükli alym, lukman-klinisist we pedagog hasaplanýlar. A.Ýa.Krassowskiý dogrumyň mehanizmini we çanaklyk süňkleriniň gurluşynyň näsazlyklaryny öwrenmekligi, lukmançylyk

amalyňa girizen alymdyr, ondan başga-da ol “Ýumurtgalyklary kesip aýyrmak” barada kitap ýazypdyr.

Orsyýetde we daşary ýurtlarda ady belli Harkow şäherindäki akuşerçilik klinikasynyň alymy I.P.Lazarewiç (1829-1902ýý.) akuşerçilik ylmy barada birnäçe monografiýalar we gollanamalar ýazypdyr, olar häzirki döwürde hem öz ähmiýetini ýitirmän gelýär.

I.P.Lazarewiç akuşerçilik amalynda ulanylýan lukmançylyk enjamlaryny oýlap tapypdyr, şol bir wagtda akuşer atagyzlaryny ulanmagy hem amala girizipdir. Rus alymy W.W.Stroganow (1857-1938ýý.) göwrelilerde eklampsiýa tutgaýyny bejermegiň usullaryny amala girizmek bilen, bu howply keseliň önüni almaklyga we ölümçiligi peseltmäge uly ýardam beripdir.

1932-nji ýylda Aşgabat şäherinde lukmançylyk institutynyň açylmagy bilen Türkmenistanda lukmançylygyň ösmegine, şonuň bilen bir wagtda akuşerçiligiň we ginekologiýa amalyynyň ösmegine hem uly ähmiýet berilýär. Türkmen Döwlet lukmançylyk institutynyň açylmagy bilen, onda ilkinji akuşerçilik we ginekologiýa kafedrasyny döredilýär we kafedra müdirligine professor D.P.Liwanow bellendirilýär.

1935-nji ýylda döredilen ikinji akuşerçilik we ginekologiýa kafedrasyna professor W.W.Tretýakow müdir edilip bellendirilýär. 1952-1959ýý. aralygynda bu kafedra A.B.Preýsman müdirlik edipdir. Ondan tälim alanlaryň arasynda ýokary hünärli ilkinji türkmen akuşer-ginekolog lukmanlaryndan O.B.Nazarowany, assistent B.P.Saryýewany, lukmanlar K.M.Mämedowy, D.A.Palçigi we beýlekileri görkezmek bolar. 1960-njy ýylda professor A.B.Preýsman Moskwa şäherine işe geçeninden soňra, onuň ýerine müdir edilip, akuşer-ginekologiýa ugrundan alymlyk derejesini alan ilkinji türkmen alymy, dosent M.S.Seýradow bellendirilýär we bu kafedranynyň müdiri bolup 1966-njy ýyla çenli işleýär.

1966-1977-nji ýyllar aralygynda Türkmen Döwlet lukmançylyk institutynyň akuşerçilik we ginekologiýa kafedrasyna K.M.Baženowa ýolbaşçylyk edýär. 1978-nji ýyldan başlap akuşerçilik-ginekologiýa kafedrasyny ýene-de iki kafedra bölünýär: 1-nji akuşerçilik-ginekologiýa kafedrasynyň müdirligine dosent W.I.Ýufarkin, 2-nji kafedra bolsa dosent M.Seýradow bellendirilýär.

Garaşsyzlygymyzy alan ilkinji günlerimizden başlap ýurdumyzda onuň esasy baýlygy hökmünde ilatyň jan saglygy, eneleriň we çagalaryň saglygyny goramak hem-de jemgyýetimize sagdyn ýaşayyş-durmuş ýörelgelerini ornaşdyrmak baradaky aladalar öňe sürüldi.

Häzirki döwürde biziň ýurdumyzda ylmy-kliniki merkezleriň ençemesi, ýagny mermerler şäheri bolan Aşgabatda hem-de welaýat merkezlerinde işe girizilen we häzirki zaman ösen tehnologiýanyň gazanan üstünlikleri bilen abzallaşdyrylan “Ene mähri” merkezleri zenanlara mähir paýlaýar hem-de ýokary hilli hyzmat edýär.

Çaga dogrum öýlerinde (bölümlerinde) sanitariýa- epidemiologiýa düzgünlerini berjaý etmek. Akuşerçilikde aseptikanyň we antiseptikanyň aýratynlyklary.

Akuşer amalynda aseptikanyň we antiseptikanyň ähli düzgünlerini berjaý etmegiň ähmiýeti uludyr. Çaga ýoldaşy ýatgynyň ýüzünden aýrylyp daşyna dogulandan soň, çaga ýoldaşynyň ýatgynyň diwaryna birigen ýeriniň meýdançasynda ýara emele gelýär hemde kadaly geçýän dogrumda hem adaty dogrum ýollarynyň ýumşak dokumalarynyň şikeslenmesi hem mümkin. Şeýle ýagdaýlarda şikeslenen ýumşak dokumalarynyň ýaralaryna kesel döredijileriniň düşmegi netijesinde, dogran aýalda dogrumdan soňky döwrüň ýokanç keselleri döreýär. Dogrumdan soňky ýokanç keselleriniň ýüze çykmagyna dogran aýalyň bedeniniň kesel döredijilere garşy göreşiji güýjüniň peselmegine ýardam berýän ýagdaýlar, ýagny witamin ýetmezçiligi, göwreliligiň II –nji ýarymynda we dogrum döwründäki hemde dogrumdan soňky irki döwrüň gan akmalary, dogrumyň uzaga çekmegi bilen aýalyň ýadamaklygy zerarly kesel döredijiler aýalyň bedenine daşky gurşawdan (zyýansyzlandyrylmadyk lukmançylyk ulanylýan enjamlaryndan, arassa ýuwulmadyk eller, arlyklar), hemde endogen ýollar (aýalda çüýrik dişler, angina we ş m) arkaly kesel döredijiler aýalyň bedenine aralaşyp, ýokanç keselleriň döremegine sebäp bolup biler. Dogrymdan soňky ýokançlyklaryň önüni

almak üçin göwrelilik döwründe arassaçylyk düzgünlerini berk berjaý etmeli, göwreli aýallary laborator derňewlerinden hemde hünärmen lukmanlaryň barlagyndan geçirip, çüýrik dişlerini, anginany bejermeli we kadaly iýmitlenmek barada wagyz- nesihat işlerini geçirmeli. Dogrym bölümlerinde arassaçylyk düzgünlerini berjaý etmek barada Türkmenistanyň Saglygy Goraýyş we Derman Senagaty Ministrligi tarapyndan 2009-njy ýylyň mart aýynyň 24-däki №90 belgili buýrugyny berk berjaý etmek bilen, çaga dogrum bölümlerinde ýokançlyklaryň önüni alyş çäreleri alynyp barylýar.

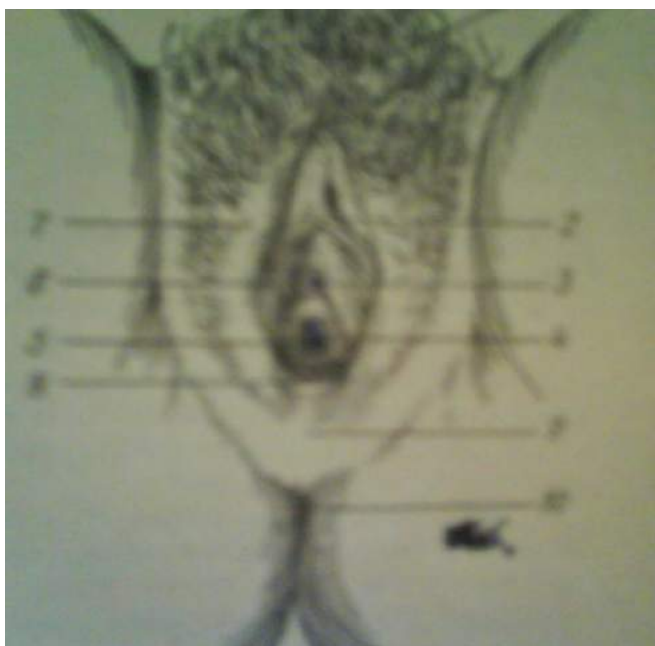
AÝAL JYNS AGZALARYNYŇ ANATOMIÝASY WE FIZIOLOGIÝASY.

I. Aýal jyns agzalarynyň anatomiýasy.

Aýal jyns agzalarynyň gurluşyny we fiziologiýasyny öwrenmeklik akuşerçilik we ginekologiýa ylmynyň düýbünü tutmaklyk diýip hasaplanylýar. Şol sebäpli hem akuşerçiligi öwrenmeklik aýal jyns agzalarynyň anatomiýasyny, fiziologiýasyny öwrenmeklikden başlanýar. Aýal jyns agzalary daşky we içki jyns agzalaryndan ybarat bolup, daşky jyns agzalary jynsy duýgy işini, içki agzalar bolsa – çaga dogurma işini ýerine ýetirýärler.

Daşky jyns agzalary. Daşky jyns agzalaryna – gasyk, uly we kiçi jyns dodaklary, kinnik, jynshana girelgesi, uly bartolin mázleri degişlidir. Daşky we içki jyns agzalarynyň araçağı bolup gyzlyk perdesi hyzmat edýär.

Gasyk – öňde duran, çat süňk birleşmesiniň ýokarsynda ýerleşýär, ýag gatlagyna baý bolan üçburçlyk görnüşli beýiklikdir. Gasygyň ýokarsyndan gasygyň deri gatlagynyň kese gasyny, çep we sagyndan but gasyk gasynlary, aşak tarapyndan deri gatlagy uly jyns dodagyna goşulyp gidýär. Gasygyň ýüzi tüýler bilen örtülendir. Ýetişen zenanlarda gasyk tüýleriniň ýokarky gyrasy kese (gorizontal) görnüşde bolýar (surat 1).

1- gasyk; 2 – kinnik; 3 – peşew akdyryjy kanalyň daşky agzy; 4 – gyzlyk perdesi; 5 – jynshana girelgesi; 6 – kiçi jyns dodaklary; 7 – uly jyns dodaklary; 8 – yzky seplesik; 9 – ýamyz; 10 – artbujak

1-nji surat

Daşky jyns agzalarynyň gurluşy

Munuň tersine erkeklerde gasyk tüýleriniň ýokarky tarapy ýokarlygyna towlanyp, garnyň ýüzündäki ak çyzygyna goşulyp, göbege çenli uzalyp gidýär. Gasyk tüýleri çagalarda emele gelip ýetişenok, ýagny çagalaryň gasygynda tüýler ýok, garrylyk döwründe bolsa tüýler seýreklenýär. Gasyk tüýleriniň ösmegine ýumurtgalyk we böwrek üsti mäsleri täsir edýärler. Käbir aýallarda gasyk tüýleriniň erkek görnüşli ösmegine, ýa-da seýrek ösüşine gabat gelinýär, bu bolsa köplenç halatda aýal jyns agzalarynyň ösüşden galandygyny hem-de ýumurtgalyk mäsleriniň işiniň pesdigini görkezýär.

Uly jyns dodaklary – deri gatlagynyň iki sany gasyny bolup, jyns girelgesiniň iki gapdalyny çäklendirýär. Deri gatlagynyň aşagynda bolsa, gan we nerw damarlary, fibroz süýmleri geçýän baý ýag gatlagy ýerleşýär. Uly jyns dodaklary öň tarapyndan gasygyň deri gatlagyna goşulýar, yz tarapyndan bolsa, kem-kemden inçelip aşaklygyna düşýärler we ortalık liniýa bilen birleşip, “**yzky seplesiği**” emele getirýärler. Uly jyns dodaklary daş ýüzünden tüýler bilen örtülgi bolup, öz içinde ýag we der (nem) çykarýan mäslerini saklaýarlar. Uly jyns dodaklarynyň iç ýüzleri nemli barda meňzeş, aýyk gyzgylt reňkli, ýuka bardajyk bilen örtülendir.

Iki uly jyns dodaklarynyň arasyndaky boşluga **jyns girelgesi** diýilýär. Uly jyns dodaklarynyň has galňan ýerinde uly bartolin mäsleri ýerleşýär. Olar togalak alweolýar turba görnüşli, noýba ululygyndaky mäsžagazlardyr. Mäsleriň alweolalarynyň ýüzi nemli barda bilen örtülip, olar suwuklyk bölup çykarýarlar. Ol suwuklyk 1,5-2sm. uzunlygy bolan kanaljyga düşüp, daşyna çykarýarlar. Mäsleriň özleri uly jyns dodaklarynyň yzky böleginiň içinde ýerleşýärler. Olaryň suwuklygyny daşyna çykarýan kanalyň agzy bolsa kiçi jyns dodaklary bilen gyzlyk perdesiniň emele getiren gasynyna açylýarlar. Uly bartolin mäslerini yzky seplesikden daşda bolmadyk uly jyns dodaklarynyň düýbünde barlananda duýulýar. Bu mäsleriň çykarýan neminiň reňki aksowult, özboluşly ysly, aşgarly reaksiýasy bolup, esasanam jyns gatnaşygynda bölünip çykýar. Bartolin mäsleriniň çykaran nemi jyns girelgesiniň ýüzüni, jynshananyň girelgesini ölleýär, erkek dölüniň hereketlilikini artdyrýar.

Yzky sepleşik bilen artbujak aralygyna ýamyz diýilýär. Ýamyz – bu myssa fassial plastinka (tekizlik) bolmak bilen, daş ýüzünden deri gatlagy bilen örtülen, onuň ýüzünde yzky sepleşikden gaýdýan we artbujaga çenli dowam edýän yz görünýär – muňa ýamyzyň tikini diýilýär. Ýamyzyň daş tarapyň beýikligi 3-4sm. Jynshana bilen göni içegäniň bir-birine ýakynlaşmagy zerarly ýamyz ýokarlygyna galdygyça inçelýär.

Kiçi jyns dodaklary – iki sany hamyň dik gasynlary bolup, uly jyns dodaklarynyň iç ýüzüniň tutuş uzynlygynda ýerleşýär. Kiçi jyns dodaklary gan we nerw damarlary bilen ýeterlik üpjündirler, şonuň üçin hem olar jyns duýgy agzalary diýilip hasaplanylýar.

Kinnik – iki sany gowak-gowak (oýujyk-oýujyk) tenden goşulyşyp emele gelen kiçijik konus görnüşli agzadyr. Gowak görnüşli tende biri-birine birigýän boşluklar bar, ol ýerde gan damarlaryň kömegi esasynda gan aýlanyşygy hem geçip durýar. Kinnik iki sany goşulyşan kiçi jyns dodaklarynyň şahajyklarynyň arasynda, jyns girelgesiniň öňdäki burçunda öňe çykyp duran uly bolmadyk tümmejik emele getirýär. Kinnigiň gowak görnüşli tenden bolan kellejigi, göwresi hem-de gasyk we otyrýer süňklerini birleşdirýän aýajyklary bar. Kinnik gan we nerw damarlary bilen örän bol üpjün edilen, onuň daşgy deri gatlagynda nerw damarlary tamamlanýarlar. Kinnik jynsy duýgy işini ýerine ýetiriji agzasyna degişlidir.

Jyns girelgesi – öň tarapyndan kinnik, yz tarapyndan jyns dodaklarynyň yzky sepleşigi, iki gapalyndan kiçi dodaklarynyň iç tarapy bilen emele gelen boşluk. Girelgäniň ýokarky jynshana tarapyndan araçägi bolsa gyzlyk perdesidir. Peşew kanalynyň, uly bartolin mäsleriniň kanalynyň agzy jyns girelgesine açylýarlar.

Peşew kanaly (uretra) – uzynlygy 3-4sm. bolan, göwrüminiň giňligi ýeňillik bilen üýtgeýän 1sm. we ondan hem köpräk giňelýän agzadyr. Kanalyň ýokarragynda azajyk öwürüm ýeri bar hem bolsa, onuň esasy ýoly göni diýen ýaly. Peşew kanaly jynshananyň ýokarky diwarlaryna galtaşan. Jynshananyň bu bölegi içine tarap oklaw görnüşli bolup, pökgerip çykýar. Peşew kanalynyň daşky deşigi

kinnikden 2-3sm. aşakda ýerleşýär, onuň tegelek, seýrek ýagdaýlarda duşýan ýönedeşik, ýyldyz ýa-da ýarymaý görnüşleri bolýar. Peşew kanalyňyň iç ýüzüniň aşaky bölegi köp gatlakly tekiz barda bilen, galan ýerleri silindr görnüşli barda örtügi bilen örtülendir. Nemli bardasynda öýjükler we mäjzagazlar bar. Myşsa gatlagy bolsa dikligine hem-de aýlaw ýylmanak tekiz myşsaladan durýar. Peşew haltasyna ýakynrak, kanalyň içki ujunda, aýlaw myşsalaryň süýümleri içki büzmege emele getirýär we olar buşugan mahalynda gowşaýarlar. Kanalyň daşky ujunda daşky büzmek ýerleşýär. Daşky büzmege ýakynrak, peşew kanalyňyň iki tarapyndan turba görnüşli şahalanýan 1-2sm. uzynlygy bolan parauretral ýollary çykýarlar. Olaryň sülekeyi peşew kanaluňyň nemli bardasynyň ýüzüni ölleýär.

Gyzlyk perdesi – birleşdiriji dokumadan emele gelen perde bolup, gyzlarda jynshananyň agzyny ýapyp durýar. Gyzlyk perdesi jynshana tarapyndan we daş ýüzünden köp gatlakly tekiz barda bilen örtülen, birleşdiriji dokumanyň esasynda myşsa elementleri çeyse süýümler, gan we nerw damarlary bolýarlar. Gyzlyk perdesinde dürli görnüşli deşikler bar. Gyzlyk perdesiniň halka görnüşli, ýarymaý, erez-erez we turba görnüşli deşikleri bolýar. Kähalatlarda gyzlyk perdesiniň iki ýa-da birnäçe deşikleri bolup, seýregräk bütewi (deşiksiz) görnüşleri hem gabat gelýär. Gyzlyk perdäniň deşiginiň ýok bolmagy dogabitdi ýa-da çagalykda jyns agzalarynyň sowuklama keseli netijesinde emele gelýär. Ilkinji jyns gatnaşygynda gyzlyk perdesiniň ýyrtylyp, gan damarlaryň üzülmeginden gan akmagyna getirýär. Seýrek ýagdaýlarda gyzlyk perdesiniň süýünýän görnüşleri hem bolýar, şeýle ýagdaýda olar jyns gatnaşygy geçende-de ýyrtylmaýar, örän seýrek halatlarda bolsa dogrum döwründe hem şikeslenmeýär.

Aýalyň içki jyns agzalary.

Içki jyns agzalaryna jynsahana, ýatgy, ýatgynyň turbalary, ýumurtgalyklar degişlidir.

Jynshana – turba görnüşli myşsaly, maýyşgak süýnýän agza bolup, kiçi çanaklygyň ortasynda ýerleşýär. Ol gyzlyk perdesinden başlanyp, ýatgynyň boýunjygyna birleşen ýerinde hem gutarýar. Jynshananyň uzynlygam, ini hem

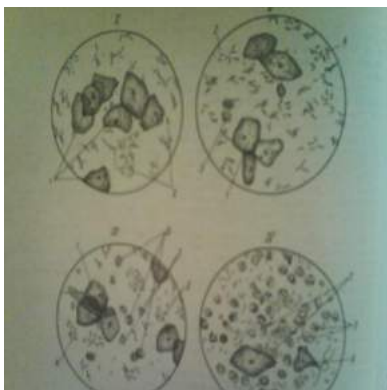
üýtgäp durýan agza, onuň öňdäki diwarynyň ortaça uzynlygy 7-8sm., yzky diwary 1,5-2sm. uzynrak. Jynshananyň süýnäjliginden onuň ini üýtgäp durýar. Ol ortaça 2-3sm. deň, aşaky bölegi dar, ýokarkysy bolsa – giň. Jynshananyň ýokarky tarapyndan ýatgynyň boýunjygy öňe çykyp, onuň içine sallanyp durýar. Jynshana ýatgynyň boýunjygynyň daşynda gümmez görnüşli oý (çuňluk) emele getirip birleşýär – oňa jynshananyň oýy (çuňlugy) diýilýär. Onuň 4 sany – öňdäki (ýatgynyň boýunjygynyň öň tarapynda), yzky (boýunjygyň yz tarapynda), sag we çep oýlary bar. Jynshananyň yzky oýy öňdäkiden çuňrak, bu ýerik jyns gatnaşygynda erkek döli toplanýar we döl boýunjygyň kanalyna düşýär, soňra bolsa ýatgynyň içine geçýär. Jynshananyň öňki diwarynyň ýokarky bölegi peşew haltasynyň düýbi bilen, aşaky bölegi bolsa peşew kanaly bilen galtaşýar. Jynshananyň ýokarky böleginiň öň tarapyna peşew ýoly, ýagny peşew ýolunyň peşew haltasyna birigen ýeri galtaşýar. Jynshananyň yzky diwary ýokarsynda göni içege bilen galtaşýar, aşak böleginde bolsa ikisiniň arasynda ýamyzyň dokumalary ýerleşýär. Jynshananyň diwarlary 3 gatladan – nemli bardadan, myşsa gatlagyndan we daş-töweregindäki ýagly dokumadan ybarat. Jynshananyň myşsa gatlagyna utgaşyp açyk gyzlymtyl reňkli nemli barda ýerleşýär. Nemli bardanyň öňdäki we yzky diwarlarynda birnäçe kese gasynlardan ybarat bolan 2 sany dikligine oklaw görnüşli gasynlar ýerleşär. Bu gasynlar jynshananyň süýnäjligini kesgitleýärler w dogrum pursatynda uly rol oýnaýarlar. Dogrumdan soňky döwürde, esasan-da gaýtalap dogurýanlarda bu gasynlar kem-kemden tekizlenýär, köp çaga dogran zenanlarda bolsa, jynshananyň nemli bardasy ýylmanak bolýar. Gyzlarda bu gasynlar has gowy bildirýär, gartaşan aýallarda hat-da dogurmadyk hem bolsa, jyns agzalarynyň ýuwaş-ýuwaşdan atrofiýa geçmegi zerarly olar tekizlneýär. Jynshananyň nemli bardasy köp gatlakly glikogen toplanýan epiteliý bilen örtülen. Glikogeniň emele geliş hadysasy ýumurtgalyklaryň follikulýar garmonyna baglylykda bolup geçýär. Jynshananyň nemli bardasynda mäsler ýok. Onuň içindäki suwuklyk bolsa gan we limfa damarlarynyň diwarlaryndan suwuklygyň syzylmagyndan emele gelýär, bu suwuklyga jynshananyň örtüginden gopýan öýjükler, mikrobedenjikler we leýkositler goşulýarlar. Onda ak reňkli,

özboluşly ysy bolan, az mukdarda, ýöne az hem bolsa jynshananyň nemli bardasyny ölleýän suwuklyk saklaýar. Sagdyn aýal jynshanasyndan gelýän öli duýmaýar. Onuň içindäki öalde (suwuklykda) süýt kislotasynyň garyndysynyň barlygy zerarly, kämillik döwründe onuň reaksiýasy turşy bolýar. Süýt kislotasy jynshananyň örtüginde saklanýan glikogenden, fermentleriň we sagdyn zenanlaryň hemişelik jynshanasynda ýaşayan (kadaly flora) jynshana basylasynyň ýaşayşyndan bölünip çykarylan önümleriň täsiri esasynda emele gelýär. Jynshananyň ölünde emele gelen kislotasy, onuň basylasyna we nemli bardasyňa zyýan ýetirmeýär, şol bir wagtyň özünde daşky gurşawdan düşen kesel dörediji mikroblaryň ýok bolmagyna getiýär. Şeýlelikde sagdyn kämillik ýaşyna ýetişen zenanlaryň jynshanasynda “öz-özünden arassalanyş” tebigy hadysasy bolup geçýär. Garrylyk döwründe hem-de aýalyň umumy we jyns agzalarynyň sowuklama kesellerinde ýumurtgalyklaryň iş funksiýasy peselýär we jynshananyň nemli bardasynda glikogeniň emele geliş hadysasy peselýär, süýt kislotasynyň öndürilmegi azalýar, şeýlelikde jynshananyň reaksiýasy aşgara öwrülýär. Kesel döredijiler florasynyň häsiýetine görä, jynshananyň 4 sany arassalyk derejesi tapawutlandyrylýar.

Birinji arassalyk derejesi – jynshananyň ölünde diňe jynshana basylasy we epitelial öýjükleri saklanýar, reaksiýasy turşy.

Ikinji arassalyk derejesi – jynshananyň basylasy azalýar, ýek-tük leýkositler, bakterialar peýda bolýar, epitelial öýjükleri köpeliýär, reaksiýasy turşy.

Birinji we ikinji arassalyk derejesi kadaly diýip hasaplanylýar.

2-nji surat

Jynshananyň arassalyk derejeleri

Üçünji arassalyk derejesi – jynshana basylasy azalýar, dürli görnüşli kesel döredijiler agdyklyk edýär (has-da stafilakokklar, streptokokklar, enterokokklar), leýkositleriň sany köpeliýär, reaksiýasy gowşak aşgarly bolýär.

Dördünji arassalyk derejesi – jynshana basylasy ýok, leýkositler, şertli kesel döredijiler we trihomonadalar örän köp, reaksiýasy aşgarly.

Üçünji we dördünji arassalyk derejesi köplenç sowuklama keselleri bilen (kolpit, serwisit we ş.m.) baglanyşyklydyr (surat 2).

Ýatgy – armyt görnüşli öňden yza tarap sähelçe ýepbeşen içi boş, tekiz myşsaly agza bolup, ol göwreden, insiz zolak – pereşeykadan we boýunjykdan ybarat. Ýatgynyň göwresi diýip, onuň ýokarky iň uly göwrümlü bölegine aýdylýar. Ýatgynyň turbalarynyň birleşen ýerinden ýokarsyndaky gümmez şekilli beýiklige **ýatgynyň düýbi** diýilýär. Ýatgynyň **insiz zolagy** (pereşeykasy) diýip, ýatgynyň göwresi bilen boýunjygynyň aralygynda ýerleşen 1sm. uzynlygy bolan zolaga aýdylýar. Insiz zolagyň içindäki kanaljyk ýokarky tarapda ýatga, aşakdan bolsa ýatgynyň boýunjygynyň kanalyna geçýär. Insiz zolag dogrum döwründe ýatgynyň aşaky bölegi bilen bilelikde aşaky segmentini emele getirýär (surat 3).

- 1 – jynshana; 2 – ýatgy boýunjygy; 3 – boýunjygynyň hanasy; 4 – ýatgynyň insiz bölegi; 5 – ýatgy boşlugy; 6 – ýatgynyň düýbi; 7 – ýatgy diwary; 8 – ýatgy turbalary; 9 – ýumurtgalyklar; 10 – ýatgy turbalarynyň interstisial bölegi; 11 – ýatgy turbasynyň istmiki bölegi; 12 – ýatgy turbasynyň ampulýar bölegi; 13 – ýatgy turbalarynyň şelpeli bölegi; 14 – türe ýatgy birleşdiriji siňňirleri; 15 – ýumurtgalyklaryň birleşdiriji siňňirleri; 16 – guýguç görnüşli siňňir

3-nji surat

Içki jyns agzalary

Ýatgynyň boýunjygy – diýip, jynshananyň içine çykyp duran ýerine, ýatgynyň aşaky inçe bölegine aýdylýar. Ýatgynyň boýunjygy jynshana çykyp duran jynshana böleginden we jynshananyň diwarlarynyň ýatgynyň boýunjygyna birleşen ýerinden, jynshanadan ýokarky böleginden ybarat. Ýatgynyň boýunjygy silindr görnüşli ýa-da daşky agzyna tarap sähelçe daralaýan konus görnüşlidir. Çagalarda we jyns agzalary doly ösüp ýetişmedik aýallarda ýatgynyň boýunjygy

konus görnüşli bolýar. Ýatgynyň boýunjygynyň içinde nemli barda bilen örtülen kanalyjygy bar. Kanalyjk sapak saralan ige meňzeş bolup, ýokarky we aşaky bölekleri ortasyna görä birneme daralandyr. Kanalyň ýokarky bölegi içki agzy bolýar, ýagny insiz zolaga geçýän ýeri, aşaky tarapy bolsa – daşky agzy jynshana çykýan ýeri. Kanalyň daşky agzy dogurmadyk aýallarda tegelek ýa-da süýrüntik görnüşde bolýar, çaga dogran aýallarda bolsa keseligine ýerleşen deşige meňzeş bolýar. Ýatgynyň umumy uzynlygy 8sm., onuň uzynlygynyň $\frac{2}{3}$ bölegi göwresine, $\frac{1}{2}$ ýatgynyň boýunjygyna degişlidir. Ýatgynyň ini onuň düýbünde 4-5,5sm., diwarlarynyň galyňlygy – 1-2sm. deňdir. Göwreli däl aýalyň ýatgysynyň agramy 50 gramdan 100 grama çenli bolup biler. Ýatgynyň içi üçburçluk görnüşde bolup, onuň esasy ýatgynyň düýbünde ýerleşip, ujy bolsa boýunjygyň içki kanalyna gönükdirilen, aşaky burçy ýatgynyň boýunjygynyň içki agzyna, ýokarky ikisi hem ýatgynyň turbalarynyň birleşen ýerine laýyk gelýär. Ýatgynyň diwarlary üç gatladan: nemli bardadan, et gatladan, garyn barda örtüginden ybaratdyr. Ýatgynyň göwresiniň nemli bardasy tekiz, boýunjygyň kanalyňyňky bolsa gasynly palmanyň ýapragyna meňzeş bolýar. Ýatgynyň göwresiniň nemli bardasy biri-birinden aýry bolmadyk iki gatladan ybaratdyr. Ýatgynyň içine bakyp duran ýüzleý gatlagy aýbaşy bilen baglanyşykly ritimleýin özgermelere sezewar bolýarlar. Şonuň üçin bu gatlag funksional, ýagny işjeň gatlak diýilýär, myşsa gatlagyna ýakyn ýerleşen gatlakda aýlawlaýyn özgermeler bolup geçmeýär – bu gatlag bolsa **bazal** gatlak diýilýär. Myşsa gatlagy ýatgynyň in galyň gatlagy hasaplanylýar. Olar birleşdiriji dokumanyň ýukajyk gatlagy bolan, tekiz myşsa süýmleriniň gür birleşen desselerinden emele gelendir. Myşsa gatlagy gan damarlaryna baý gatlakdyr, ol üç gatladan ybarat myşsalardan durýarlar:

1. **Daşkysy** (garyn barda örtüginin aşagynda) dikligine ýerleşen.
2. **Ortakysy** – aýlaw we gyýtak gidýän süýmlerden.
3. **Içki** (nemli bardanyň aşagyndaky) dikligine gidýän myşsalardyr.

Ýatgynyň göwresinde aýlaw görnüşli myşsa gatlagy, boýunjykda bolsa dikligine ýerleşen myşsa gatlagy has köpräk ösen. Ýatgynyň boýunjygunda we

insiz zolagynda myşsa gatlagy ýukarak bolýar, ýöne birleşdiriji dokuma bolsa göwresindäkä görä baýrakdyr. Ýatgynyň boýunjygynda maýyşgak süýmleri örän köp (surat 4).

4-nji surat

Ýatgy dikligine kesilen görnüşde

1 – ýatgy boşlugy; 2 – ýatgy boýunjygynyň kanaly

Ýatgynyň garyn barda örtügi – ýatgynyň göwresini we boýunjygynyň sähelçe bölegini garyn barda örtügi bilen örtülendir.

Ýatgy kiçi çanaklygyň içinde türe tümmejigi bilen gasyk birleşmesiniň, hem-de çanaklygyň çep we sag taraplarynyň aralygynda ortalykda ýerleşendir.

Kiçi çanaklygyň giňiş böleginiň içinde ýatgynyň göwresi, onuň boýunjygy bolsa daşky agzy bilen bilelikde otyrýer süňkleriniň çykgytlarynyň deňinde ýerleşendir.

Ýatgy ön tarapa egilgi bolup, onuň düýbi gasyk birleşmesine tarap gönükdirilendir, boýunjygy bolsa yza tarap, ýagny serwikal kanalyň daşky yzky oýuň diwaryna bakyp galtaşyp durýar. Ýatgynyň göwresi bilen boýunjygyň arasynda öňe bakyp duran kütäk burç emele gelýär. Ýatgynyň tebigy hereketlilik bar. Peşew haltasy dolanda, ýatgy yza tarap gyşarýar, göni içege dolanda bolsa – öňe, göwrelilik döwründe ýatgy ýokarlygyna ulalýar. Ýatgynyň ýerleşişiniň üýtgemegine getiren sebäpler aýrylandan soň, ol ýene-de öňki kadasyna gelýär.

Ýatgynyň nemli bardalarynda aýalyň bütin jyns kämillik döwründe kadaly gaýtalanýan çylşyrymly özgermeler bolup geçip, olar göwrelilik üçin amatly şertler döredýärler. Göwrelilik döwründe ýatgy çaga düwünçegi üçin ýatak jaýy bolup hyzmat edýär, onuň içine tohumlanan ýumurtga öýjügi ornaşýar, soňundan bolsa çaga ösüp kemala gelýär. Haçan-da göwredäki çaga kemala gelip, enäniň göwresinden daşynda ýaşamaklyga ukyply bolan ýagdaýynda, ýatgy onuň daşky dünýä dogulmagyna ýardam edýär.

Ýatgynyň turbalaryny – ýumurtgalyk öýjüginini geçirijiler diýip hem atlandyrýarlar. Turbalar ýatgynyň ýokarky burçlaryndan başlap, onuň inli birleşdiriji siňirleriniň ýokarky gyrasy bilen iki gapdalyna uzalyp, guýguja meňzeş bolup gutarýarlar. Turbalaryň uzynlygy 10-12sm. bolup, ini birmeňzeş bolmaýar, ýatgynyň burçunda olar dar bolup, ujunda bolsa giňelýärler. Turbalaryň içi ýatgynyň içi bilen birigýärler, şu birigen ýerindäki turbalaryň içiniň diametri 0,5-1sm. deň bolýar, ondan aňryk turbalaryň ini giňelýärler we ampulýar böleginde 6-8sm. ýetýärler. Olaryň guýguja meňzeş taraplarynyň uçlary seçek-seçek bolup, garyn boşlugyna açylýarlar. Ýumurtgalykdan çykyp, garyn boşlugyna düşen ýumurtga öýjügininiň bu seçekleriň kömegi bilen turbalara düşmegine täsiri bardyr diýip çaklanylýar. Ýatgy turbalary üç bölekden ybaratdyr:

- 1) **interstisial** – ýatgynyň burçlaryndan çykýan ýeri;
- 2) **istmiki, ýagny insiz zolagy** – turbalaryň ortasy;
- 3) **ampulýar** – seçekli ýa-da şelpeli bölegi, turbalaryň guýguç görnüşli giňelip, garyn boşlugyna açylýan taraplary.

Ýatgynyň turbalary üç gatlakdan ybatadyr: nemli bardadan, myşsa gatlakdan we garyn barda gatlagyndan ybaratdyr. Turbalaryň nemli baradalary bir gatlakly, silindr görnüşli, yrgyldaýan sütüklü örtük bilen örtülendir. Myşsa gatlagy üç gatdan ybarat bolan tekiz myşsalardan durýarlar. Daşky gaty dikligine, ortakysy aýlaw, içkisi hem uzynlygyna ýerleşendir. Turbalaryň daşky örtügi garyn bardasy bilen örtülip, inli birleşdiriji siňirleriň in ýokarky bölegi bolup durýarlar, garyn bardasy turbalary ýokarsyndan örtýär, aşaky bölegine bolsa, turbalara geçýän gan we nerw damarlaryny saklaýan ýagly dokuma utgaşýar. Çagalyk döwründe turbalar dar we egrem-bugram bolýarlar, ulaldygyça olar gönülenýärler hem-de giňelýärler. Kābir aýallarda turbalaryň egrem-bugramlygy we darlygy kāmillik ýaşyna ýetende-de saklanyp bilýärler (infantil turbalar).

Adaty ýagdaýda turbalaryň seçekli böleginde ýumurtga öýjüginin tohumlanmagy bolup geçýär. Ýumurtga öýjüginin ýatga tarap süýşmekligi turbalaryň tekiz myşsalarynyň ýygrylyjylyk hereketleriniň esasynda bolup geçýär.

Ýumurtgalyklar – aýalyň jübüt jyns mäsleri bolup, ol badam şekilli görnüşde bolýar. Olaryň uzynlygy 3,5-4sm., ini 2-2,5sm., galyňlygy 1-1,5sm., agramy bolsa 6-8 grama deň bolýar. Garyllyk döwründe ýumurtgalyklar birneme gatalýar, göwrümi kiçelýär, olarda dokuma yzlary döreýärler. Ýumurtgalyk erkin boş böleginiň daşyny örtýän epiteliý örtükden, akja bardadan, gabykly we ýilikli gatlaklardan ybarat. Ýumurtgalyk mäsleriniň daşky epiteliý örtügi çaganyň enesiniň içinde ösýän döwründe we irki çagalyk döwründe ilkinji follikulalaryň emele gelmegine goşulýar. Ýumurtgalyk mäsleri bedende wajyp işleri ýerine ýetirýärler. Bütün jyns kämillik döwrüniň dowamynda ýumurtgalyk mäslerinde sazlaşykly gaýtalanýan ýumurtgalyk öýjüginin emele geliş hadysalary bolup geçýärler. Ýumurtgalyk mäsleri bütün bedene we jyns agzalaryna täsir ediji gormonlary işläp çykarýarlar. Çykarylýan gormonlar aýallara mahsus bolan suduruň emele gelmegine ýardam edýärler.

Jyns agzalaryny birleşdiriji apparat

Ýatgynyň, onuň turbalarynyň we ýumurtgalyklarynyň kadaly ýagdaýda durmaklygy birleşdiriji apparatlara we çanaklyk düýbünüň myşsalaryna baglydyr. Ýatgyny, turbalary we ýumurtgalyklary adaty ýagdaýynda asyjjy siňirler berkidiji ýa-da saklap tutujy apparatlar saklaýarlar. Içki jyns agzalaryny asyp saklaýjy apparatlaryna degişli siňirler:

1. Ýatgynyň togalak birleşdiriji siňirleri 10-12sm. uzynlygy bolan ýupjagaz görnüşli bolup, tekiz myşsalardan we birleşdiriji dokumalardan durýarlar. Togalak siňirler ýatgyny öňe çekip, egip durýarlar, göwrelilik döwründe olar galňaýarlar.
2. Ýatgynyň inli birleşdiriji siňirleri – garyn bardasynyň iki sany perdesinden ybarat bolup, ýatgynyň gapyrgalaryndan başlap, iki gapdalyndan çanaklyga baryp ýetýärler. Inli siňiriň ýokary tarapyndan ýatgynyň turbalary geçýärler,

yzky perdesine ýumurtgalyk mázleri ýerleşen, iki perdäniň arasynda bolsa, ýagly dokuma, nerw we gan damarlary ýerleşýärler.

3. Türr-eýatgy birleşdiriji siňri – ýatgynyň göwresiniň boýunjygyna geçilýän yerinden başlap, onuň arkasyna geçip, göni içegäni iki tarapyndan gurşap alan we türr-e süňküniň öň tarapyna birleşýär.
4. Ýumurtgalyk mázleriniň hususy öz siňirleri – ýatgynyň düýbünüň yz tarapyndan we turbalaryň çykýan yeriniň aşak ýanyndan başlap, soňra ýumurtgalyga barýarlar.

II. Aýal jyns agzalarynyň fiziologiýasy. Aýbaşy aýlawy.

Sagdyn aýalyň göwrelilige taýýarlanmagy üçin, onuň bedeninde çylşyrymly, kadaly gaýtalanýar üýtgeşmeler bolup geçýärler. Bu sazlaşykly gaýtalanýan wajyp biologiki üýtgeşmelere **aýbaşy aýlawy** diýilýär. Aýlawlaýyn üýtgeşmeler iň soňky aýbaşynyň ilkinji gününden indiki aýbaşynyň başlanan gününüň aralygynda bolup geçýärler. Aýbaşy aýlawynyň dowamlylygy birmeňzeş däl, aýallaryň aglaba köpüsünde aýlawyň dowamlylygy 28 günden, kähalatlarda bolsa 21 güne çenli hem gysgalyp bilýär. Seýrek ýagdaýlarda 30-35 günden gaýtalanýan aýbaşy aýlawly aýallar hem bolýar. Aýalyň bedeninde bolup geçýän aýlawlaýyn üýtgeşmeler jyns ulgamynda, esasan ýumurtgalykda we ýatgynyň nemli bardasynda has ýiti ýüze çykýarlar. Mundan başga-da sazlaşykly üýtgeşmeler jynshanada-da, ýatgynyň boýunjygynyň kanalynda-da, turbalarda-da bolup geçýärler. Aýbaşy aýlawynyň sazlaşykly özgermeleri umumy bedende, ýumurtgalykda (ýumurtgalyk aýlawy), ýatgyda (ýatgy aýlawy) bolup geçýärler.

Bütün bedende bolup geçýän aýlawlaýyn özgermeler.

Ýumurtgalykda we ýatgyda bolup geçýän aýlawlaýyn özgermeler merkezi nerw ulgamyna täzir edýärler. Ol diňe refleks ýoly bilen amala aşyrylman, eýsem aýbaşy aýlawynyň dürli döwürlerinde ganyň düzüminde üýtgäp durýan gormonlaryň täsirleri bilen hem amala aşyrylýar. Nerw ulgamynyň aýlawlaýyn üýtgäp durmagy zerarly, köp aýallarda aýbaşynyň öň ýanynda gaharjaňlyk,

ukyçylyk, ýadawlyk alamatlary peýda bolýar, aýbaşy gutarandan soň bolsa, bu ýagdaýlar şadyýanlyk, işjeňlik bilen çalyşýarlar. Mundan başga-da aýbaşynyň öň ýanynda siňir damarlaryň refleksiňiň ýokarlanmagy, köp derlemeklik ýaly alamatlar peýda bolup, aýbaşy gutarandan soň bu alamatlar dessine aýrylýar. Aýbaşy wagtynda kelle ýiliginiň gabygynda oýadyjy we togtadyjy hadysalar çalt-çaltdan çalyşýarlar we togtadyjy hadysalaryň artykmaç bolmagy bilen hem tamamlanýarlar. Kadaly aýbaşy aýlawynda nerw ulgamyndaky bolup geçýän özgermeler fiziologik ýagdaýda bolup geçýärler we aýalyň işe ukyplylygyny peseltmeýär. Aýbaşy aýlawynyň dowamynda gan aýlanyşykda, termoregulýasiýada we maddalar çalşygynda hem tolkun görnüşli üýtgeşmeler bolup geçýärler. Aýbaşynyň öň ýanynda aýallarda ýürek urgusy çaltlanýar, arterial gan basyşy beýgelyär we beden gyzgyny sähelçe ýokarlanýar. Aýbaşy döwründe bolsa pulsunyň urşy az-kem haýallaýar, arterial gan basyşy we endamynyň gyzgyny sähelçe peselýär we aýbaşy gutarandan soň bu alamatlar kadalaşýar.

Aýbaşy aýlawy bilen baglanyşykda ganyň düzümindäki eritrositleriň mukdary, belok fraksiýalarynyň gatnaşyklarynyň üýtgemegi hem mümkin. Has aýdyň görünüp duran üýtgeşmeler aýalyň göwüs mäslerinde bolup geçýärler. Aýbaşynyň öň ýanynda göwüs mäsleriniň göwrümi birneme ulalýar, dartgynly bolýarlar, aýbaşy gutarandan soň bu hadysalar aýrylýarlar. Aýbaşy aýlawyny kadalaşdyrmakda esasy orny gipotalamus-gipofiz tutýar. Gipofiziň öň tarapky böleginde birnäçe gormonlar, şolar bilen bilelikde ýumurtgalyklaryň işini hem tijendirýän gormonlar emele gelýärler. Gipofiziň öň tarapyndaky böleginde çykýan ýumurtgalyklaryň işini tijendirýän gormona – gonadotrop gormony (gonadotropinler) diýilýär. Gipofizde ýumurtgalygyň işine täsir edýän üç görnüşli gormon çykarylýar:

- 1. Follikulany tijendiriji gormon (FSG)** – ol ýumurtgalykda follikulanyň ulalmagyna we ösüp ýetişmegine hem-de follikulýar (estrogen) gormonlarynyň emele gelmegine täsir edýär.

2. **Lýutenizirleýji gormon (LG)** – ol follikulanyň ýarylan ýerinde sary teniň emele gelmegine we onuň progesteron gormonyny çykarmaklygyna täsir edýär.
3. **Prolaktin** gormon – ol lýuteinizirleýji gormon bilen bilelikde progesteron gormonynyň önüminiň artmagyna täsir edýär. Aýbaşy aýlawynyň başynda follikulany tijendiriji gormon köpelip başlaýar, aýratynam aýlawyň ortasynda owulýasiýa geçýän döwründe onuň mukdary has köpeliýär. Owulýasiýa geçmeziniň öň ýanynda we sary teniň ösüş döwründe lýutenizirleýji gormonyň mukdary (LG) artyp başlaýar.

Ýumurtgalyk aýlawy.

Ýumurtgalyklaryň reseptorlary gipofiziň gonadotrop gormonlaryny kabul edýärler we olaryň täsir etmegi bilen ýumurtgalykda üç tapgyrdan durýan sazlaşykly gaýtalanýan üýtgeşmeler bolup geçýärler:

- a) **follikulanyň ösmegi** (kämilleşmegi) – follikulýar tapgyry;
- b) **ösüp ýetişen follikulanyň ýarylmagy** – owulýasiýa tapgyry;
- c) **sary teniň ösmegi** – lýutein tapgyry.

Follikulanyň ösmegi. Ilkinji follikula (primordial), daşy ýeke gat epitelial öýjük bilen örtülen, ösüp ýetişmedik ýumurtga öýjüginde durýar, follikula daşyndan birleşdiriji dokuma örtügi bilen gurşalan. Ilkinji follikulalar çaganyň enäniň içinde ýaşan döwründe we irki çagalyk döwründe emele gelýärler. Aýbaşy aýlawynyň birinji follikulýar tapgyrynda bir ýa-da birnäçe follikulalar ösüp başlaýarlar, ýöne köplenç olaryň biri doly ösüp ýetişýär. Aýbaşy aýlawynyň birinji ýarymyny follikulanyň ösüp ýetismeklik hadysasy tutýar, ýagny ol 28 günlük aýlawda 14 gününü, 21 günlükde 10-11 gününü tutýar. Follikulanyň ösüş hadysasynda ýumurtgalygyň ähli gatlaklary, ýagny ýumurtga öýjügi, follikula örtügi, birleşdiriji dokuma öýjügi hem düýpgöter özgerýärler. Ýumurtga öýjüginin ululygy 5-6 esse ulalýar, onuň daşynda bolsa ýuka näzik örtük emele gelýär we sitoplazmasynda çylşyrymly üýtgeşmeler bolup geçýärler. Ýumurtga öýjügi ösüp

ýetişenden soň, ýumurtga saklaýjy belentlikden (bugordan) aýrylyp follikulanyň içindäki suwuklyga düşýär. Follikulýar suwuklyk özünde follikulýar gormonlary (estrogenleri) saklaýar. Gormonlar gan akymyna düşüp, aýalyň jyns agzalaryna we бүтін bedenine özüniň dürli täsirlerini ýetirýärler. Ýumurtgalyklar estrogen gormonlarynyň birnäçe fraksiýasyny (estradiol, estron, estriol) çykarýarlar.

Estradiol gormony has güýçli bolup, aýbaşy aýlawy döwründäki özgermeleri kesgitleýär. Estron estradioldan emele gelýär. Estriol göwrelilik döwründe wajyp rol oýnaýar. Estrogen gormonlary bedene dürli taraplaýyn we çylşyrymly täsirini ýetirýär.

1. Jyns agzalarynyň ösüş döwründe estrogen gormonlary ýatgynyň ösmegine we ulalmagyna, jynshananyň, daşky jyns agzalarynyň ösmegine hem-de ilkinji jyns alamatlarynyň emele gelmegine ýardam edýarler.
2. Jyns kämillik döwründe estrogen gormonlary ýatgynyň nemli bardasynyň öýjükleriniň köpelmegine ýardam edýär.
3. Estrogen gormonlary ýatgynyň myşsasynyň işjeňligini, ýygrydyjylygyny artdyrýarlar, onuň ýygrydyjy serişdelere oýanyjylygyny we duýujylygyny ýokarlandyrýar.
4. Estrogen gormonlary süýt mázleriniň ösmegine we süýt çykaryjylygyna ýardam edýärler.

Ýumurtgalykda estrogen gormonlary aýlawyň бүтін dowamynda çykýarlar, ýöne olaryň sintezi follikulanyň ösüş döwründe has kem köpeliýär. Follikula ösüp ýetişdigiçe onuň birleşdiriji dokuma örtügi hem ösýär, kämilleşýär. Munda iki gatlak: içki öýjük elementlerine we kapilýarlara baý bolan gatlak: as-kem ýogynrak damarlardan ybarat bolan, daşky süýümlü örtük gatlaklar emele gelýärler. Ösüp ýetişen follikulanyň göwrümi ulalýar, onuň polýusy pökgerip, ýumurtgalygyň daşyna çykyp başlaýar we ol ýeriniň dokumasy ýukalyp ýarylýar – **owulýasiýa** geçýär.

Owulýasiýa diýilip – ýetişen follikulanyň ýarylyp, onuň içinden tohumlanmaga taýýar ýumurtga öýjüginin çykmagyna aýdylýar. Ýalpyldawyk

örtük bilen örtülen ýumurtga öýjügi follikulýar suwuklyk bilen bilelikde garyn boşlugyna, soňra ýatgy turbalaryna düşýärler. Owulýasiýa köplenç 28 günlük aýbaşy aýlawynyň 14 güni, 21 günlükde bolsa birneme öňrāk bolup geçýär, bu bolsa tohumlanma geçmāniň iň amatly pursaty hasaplanylýar.

Sary teniň ösmegi (lýutein tapgyry) – ýarylan follikulanyň ýerine, täze örān bir wajyp içki şire çykaryjy māzi bolan progesteron gormonyny iřlāp çykarýān sary ten emele gelýär, 28 günlük aýlawda sary ten özüniň wezipesini 14 gūnlāp ýerine ýetirýär we aýlawynyň ikinji ýarymyny, ýagny owýulýasiýadan soň indiki boljak aýbaşy aralygyny öz içine alýar. Aýbaşynyň gelmegine 1-2 gün galanda sary teniň işjeňligi peselýär. Her aýbaşy aýlawda sary ten emele gelýär we göwrelilik emele gelmedik ýagdaýynda oňa aýbaşy sary teni diýilýär. Sary teniň gormony progesteron, aýalyň umumy bedenine çylşyrymly täsirini ýetirýär. Progesteron gormony bedende göwreliligiň emele gelmegine we onuň ösüp ýetiřmegine ýardam edýär, onuň täsiri netijesinde ýatgynyň nemli bardasynda çylşyrymly hadysalaryň bolup geçmegi netjesinde – sekresiýa tapgyry emele gelýär. Sekresiýa tapgyrynyň emele gelmegi bolsa, çaga düwünçeginiň ornařmagy we ösmegi üçin şert döredýär. Progesteron ýatgynyň gyjynyjylygyny we duýujylygyny peseldýär. Bu bolsa çaganyň ýatgynyň içinde ösüp ulalmagy üçin esasy şert hasaplanylýar. Sary teniň gormony süýt māzleriniň ösmeklerine ýardam edýärler we olary şire çykarmaklyga taýýarlaýarlar.

Ýatgy aýlawy.

Ýumurtgalygyň follikulasyndan we sary teninden emele gelýān gormonlaryň netijesinde ýatgynyň tonusynda, duýujylygynda we gan dolyjylygynda aýlawlaýyn üýtgeřmeler bolup geçýärler. Esasan-da aýlawlaýyn üýtgeřmeler ýatgynyň nemli bardalarynda bolup geçýär. Ýatgynyň iç ýüzündāki aýlawlaýyn özgermeleriň bolup geçýān gatlagyna işjeň (spongioz) gatlak diýilýär. Bu gatlagyň aşagyndaky aýlawlaýyn özgermeýān myřsa gatlagyna galtařyp duran nemli barda gatlagyna bolsa bazal (ösüji) gatlak diýilýär. Ýatgy aýlawy hem ýumurtgalyk aýlawy ýaly 28

gün (seýrek 21 ýa-da 30-35 gün) dowam edýär we şu tapgyrlar: deskwamasiýa, regenerasiýa, proleferasiýa we sekresiýa (suwuklyk bölüp çykarma) bolup geçýär.

Deskwamasiýa tapgyry – aýbaşy gelip gan akmaklyk bilen ýüze çykýar. Ol 3-5 günläp dowam edýär. Ýatgynyň işjeň gatlagy sypyrylyp, içindäki mázleri hem-de sypyrylan ýerleriniň damarlaryndan akýan gan bilen daşyna çykýar. Ýatgynyň ýüzünde bolup geçýän deskwamasiýa tapgyry ýumurtgalykdaky sary teniň yza gaýdyşlygy, ýok bolmagy bilen gabat gelýär.

Regenerasiýa (täzeden dikelme) tapgyry entäk ýatgynyň ýüzünde deskwamasiýa tapgyry gidip durka başlanýar we aýbaşy aýlawynyň başyndan onuň 5-6 gününe çenli dowam edýär. Nemli bardanyň işjeň gatlagynyň täzeden emele gelmekligi bazal (esasy) gatlakdan galan galyndy mázleriň epitelisiniň ösmekligi we şu gatlakdaky galan beýleki elementleriň (damarlaryň, nerwleriň, stromalaryň) proleferasiýa geçmekligi esasynda bolup geçýärler.

Proleferasiýa (ösme, ulalma) tapgyry ýumurtgalykdaky follikulanyň ösüp ýetişýän döwrüne gabat gelýär we aýlawyň 14 gününe çenli (21 günlük aýlawda 10-11 gününe çenli) dowam edýär. Nerw elementleriň ösmegine hem-de ýatgynyň alyş-çalyş hadysasyna täsir edýän estrogen gormonlarynyň täsiri bilen stromada we nemli bardada mázleriň ösüşi – proleferasiýasy bolup geçýärler. Mázler uzynlygyna süýnýärler, soňa baka buraw görnüşli bolup towlanýarlar, ýöne şire bölüp çykarmaýarlar. Şu döwürde ýatgynyň nemli bardasy 4-5 esse galnaýar.

Sekresiýa (suwuklyk we sülekey bölüp çykarma) tapgyryna ýumurtgalykda sary teniň ösýän we iň ösüp ýetişen döwri bilen gabat gelýär we aýlawynyň 14-15 gününden 28 gününe, ýagny aýlawyň ahyryna çenli dowam edýär. Sary teniň gormonyň täsir etmeginde mázleriň göwrümi giňäp, şire bölüp çykarýarlar, olaryň diwarlarynda oýujyga meňzeş gözejikler emele gelýärler. Stroma öýjükleri ulalyp hem-de tegelenip göwrelilik döwrüniň desidual görnüşli öýjüklerini ýada salýarlar. Ýatgynyň nemli bardasynda glikogeniň, lipidleriň sintezi we metabolizmi köpeliýärler, onda fosforyň, kaliniň, demriň we beýleki mikroelementler emele gelýärler, fermetleriň aktiwligi artýar, sekresiýa tapgyrynda ýatgynyň iç ýüzünde prostoglandinler emele gelýärler. Görkezilen özgermeleriň netijesinde göwrelilik

emele gelyän ýagdaýynda, çaga düwünçeginiň ornaşmagy we ösmegi üçin oňaly şertler döreýärler.

Aýal çanaklygynyň we onuň düýbüniň gurluşy.

Çanaklyk süňki aýalyň jyns agzalary, göni içegäsi, peşew haltasy we olaryň daşyndaky dokumalary üçin berk jaýjagaz bolup hyzmat edýär. Aýalyň çanaklygy dogulýan çaganyň hereketlenip geçmekligi üçin dogrum kanalyňy emele getirýär.

Çanaklygyň süňkleri.

Çanaklyk 4 sany süňklerden: 2 sany çanaklyk, türe we zigirrikden ybarat. **Çanaklyk süňki** – 16-18 ýaşa çenli biri-birleri bilen kitirdewük bilen baglanyşygy bolan 3 sany: ýanbaş, otyrýer we gasyk süňklerinden durýarlar. Süňkler berkişenlerinden soň birleşip, atsyz süňki emele getirýärler.

Ýanbaş süňki – 2 sany bölekden, esasdan we ganatdan durýar. Ýanbaş süňkleriniň galyňrak gysga bölegini esasy tutýar. Bu süňk çüýjük oýuny emele getirmeklige gatnaşýar. Ýanbaş süňkünüň ganaty iç ýüzünden oýuk, daşyndan güberçek, örän ýaýbaň plastinka meňzeş tekizlik. Ganatyň has galyňrak ýokarky boşrak gyrasy ýanbaş süňküniň kekejiňi emele getirýär. Ýanbaş süňküniň kekeji öň tarapyndan öňe çykyp duran çykgytdan – öňdäki ýokarky çykgytdan başlanýar, aşakda bolsa ikinji öňdäki aşaky çykgyt ýerleşýär. Aşaky öňdäki çykgydyň çat (gasyk) süňki bilen birleşen ýerinde üçünji çykgyt – ýanbaş-gasyk çykgydy bar. Ýanbaş süňküniň kekeji yz tarapyndan yzky ýokarky çykgytlar bilen gutarýarlar. Yzky çykgydyň aşagynda uly otyrýer deşigi ýerleşýär.

Otyrýer süňki – çüýjük oýujygyny emele getirýän esasdan we iki sany ýokarky we aşaky şahadan durýar. Ýokarky şahasy esasyndan aşaklygyna gaýdyp, otyrýer tüňňüsünde gutarýar. Aşaky şahasy bolsa ýokarkylygyna we öňe tarap gönükdirilip, çat süňküniň aşaky şahasy bilen birleşýär. Aşaky şahasynyň yz tarapynda otyrýer çykgydy bar.

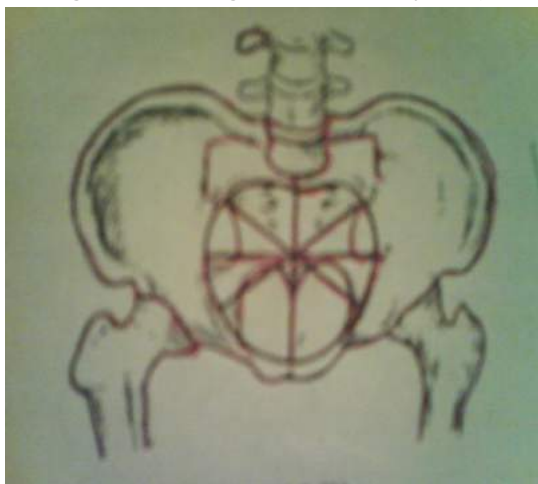
Gasyk (çat) süňki – çanaklygynyň ön tarapyny emele getirýär. Gasyk süňküniň esasy we iki sany şahasy bar. Gasyk süňküniň gysgarak esasy, çüýjük oýujygyny emele getirýär, aşaky şahasy bolsa otyrýer süňküniň aşaky şahasy bilen birleşýär. Gasyk süňkleriniň ýokarky we aşaky şahalary ön tarapyndan bir-birleri bilen kitirdewük arkaly birleşip, çalaja hereketlenýän ýarym bogun – çat (gasyk) birleşmesini (simfiz) emele getirýär.

Türre süňki – 5 sany bitişen oňurga süňklerinden ybarat bolup, gysgaldylan konusa meňzeýär. Türre süňküniň esasy (1 türre oňurgasy) V bil oňurgasy bilen birleşýär, türre süňküniň başlanan ýeriniň ön tarapyndan öňe çykyp duran tümmejik – türre tümmejigini emele getirýär.

Zigirrik süňki – 4-5 sany bitişen oňurga süňklerinden durýar. Ol kiçjik süňk bolup, ýokardan aşaklygyna inçelýär.

Çanaklyk 2 bölege bölünýär: ýokarky – uly we aşaky – kiçi çanaklyk. Uly çanaklyk bilen kiçi çanaklygynyň araçägi bolup, atsyz liniýa hyzmat edýär. Uly we kiçi çanaklygynyň arasynda ýerleşen tekizlik bolsa, kiçi çanaklygynyň girelgesi, ýagny birinji girelge tekizligi diýilýär.

Uly çanaklyk – kiçi çanaklyga görä, has giň we ýaýbaň. Uly çanaklygynyň ölçeglerini takyk ölçemek bolýar, onuň ölçegleriniň esasynda kiçi çanaklygynyň ölçeglerini kesgitlemek bolýar (surat 6).

5-nji surat

Çanaklygynyň girelgesiniň göni ölçegleri

6-njy surat

Çanaklygynyň göni ölçegleri

Kiçi çanaklyk – dogrum hanasynyň süňk bölegini tutýar. Kiçi çanaklyk – girelgeden, boşlukdan we çykalgadan ybaratdyr (surat 5). Kiçi çanaklygyň içinde giň we dar boşluklar bar. Şoňa laýyklykda kiçi çanaklykda 4 sany tekizlik tapawutlanýar:

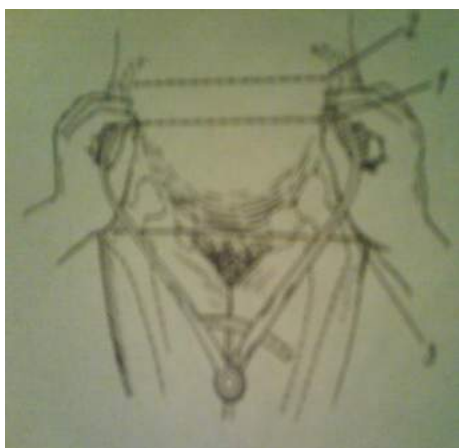
- 1-nji tekizlik** – girelge tekizligi;
- 2** – kiçi çanaklygyň giň boşlugynyň tekizligi;
- 3** – kiçi çanaklygyň dar boşlugynyň tekizligi;
- 4** – çanaklygyň çykalgasynyň tekizligi.

Uly çanaklygyň ölçegleri.

Uly çanaklygyň 4 sany – 3 kese we 1 göni ölçegleri ölçenilýär.

Kese ölçegleri:

- 1. Distansiýa spinarum** – ýanbaş süňkleriniň iki ýokarky öňdäki çykgytlarynyň aralygy 25-26sm. deň.
- 2. Distansiýa cristarum** – ýanbaş süňkleriniň kekeçleriniň biri-birinden iň daşda ýerleşen nokatlarynyň aralygy. Çanaklyk ölçeýji guralyň düwmejiklerini ýanbaş süňkleiniň öňdäki çykgytlary ölçenenden soň, ýanbaş süňkleriniň kekeçlerinden, ýagny iň uly ölçeg emele gelyänçä süýşürmeli. Ol aralyk kadada 28-29sm. deň bolýar (surat 7).

7-nji surat. Çanaklygyň kese ölçegleri

1 – distansiýa spinarum; 2 – distansiýa cristarum;
3 – distansiýa trochanterika

- 3. Distansiýa trochanterika** – but süňkleriniň çüýjükleriniň aralygy. Ilki bilen çüýjükleriň has öňe çykyp duran ýerlerini tapýarlar we şol ýere çanaklyk ölçeýji guralyň düwmejiklerini goýup, ol aralygy ölçeýärler, kadada ol ölçeg 30-31sm. deň bolýar.

Göni ölçeg.

Daşky konýugata – gasyk birleşmesiniň ýokarky daş tarapy bilen türre süňküniň ýokarsyndaky oýujyga çenli bolan aralyk. Onuň üçin aýalyň aşaky aýagyny ýygrydyp, ýokarky aýagyny uzatdyryp, gapdallygyna ýatyrýarlar we çanaklyk ölçejiniň düwmejikleriniň birine gasyk birleşmesiniň ýokarky tarapynyň daş ýüzüne, beýlekisini bolsa, türre süňküniň ýokarsyndaky oýujyga ýerleşdirip, aralygy ölçeyärler. Ol aralyk kadada 20-21sm. deň.

Daşky konýugatany ölçemekigiň örän wajyp ähmiýeti bar, onuň ululygy boýunça **hakyky** konýugatany, ýagny, kiçi çanaklygynyň girelgesiniň göni ölçegini kesgitlep bolýar. Hakyky konýugatany kesgitlemek üçin daşky konýugatanyň ölçeginden (süňkleriň, ýumşak dokumalaryň galyňlygy üçin) 9sm. aýyrmaly. Meselem, daşky konýugatanyň ölçegi 20sm. deň bolsa, onda ol ölçegden (süňkleriň we ýumşak dokumalaryň galyňlygy üçin) 9sm. aýyrmaly, şeýlelikde hakyky konýugatanyň ölçegi 11sm. deň bolýar. Çanaklygyň süňkleriniň galyňlygyny kesgitlemek Solowýowyň görkezijisine esaslanylýar, ýagny onuň üçin göwreliniň goşaryny boşadyp, ölçeg lentasy bilen onyň daşyna aýlap ölçeyärler. Onuň ortaça ululygy 14sm. deň bolýar, süňkler näçe galyň boldugyça, goşaryň töwereginiň ölçegi köp bolýar. Solowýowyň ölçegi 14sm. deň bolan ýagdaýynda hakyky konýugatany anyklamak üçin, daşky konýugatadan 9sm. aýrylýar ($20-9=11$ sm.). Solowýowyň (indeksi) görkezijisi

14sm. köp bolan ýagdaýynda, daşky konýugatanyň ölçeginden 10sm. aýrylýar. **Hakyky konýugatanyň** ölçegini, **diagonal** konýugatanyň ölçegine esaslanyp, has takyk kesgitlep bolýar.

Diagonal konýugata – gasyk birleşmesiniň aşaky burçundan türre süňküniň başlanýan ýerindäki öňe çykyp duran tüýmejigine çenli bolan aralygy, aseptikanyň we antiseptikanyň kadalaryny berk berjaý etmek bilen, içki jynshana barlagy esasynda anyklanylýar. Içki jynshana barlagyndan soň ölçejji guralyň kömegi bilen aralygy (kömekçi) ölçeyärler (surat 8).

8-nji surat.

Diagonal konýugatanyň kesgitlenişi

Kadaly çanaklykda onuň ölçegi 12,5-13sm. deň bolýar. Hakyky konýugatany kesgitlemek üçin diagonal konýugatanyň ölçeginden 1,5-2sm. aýyrmaly, şunlukda hakyky konýugatanyň ölçegi çykýar.

GÖWRELILIGIŇ FIZIOLOGIÝASY. TOHUMLANMA WE ÇAGA DÜWÜNÇEGINIŇ EMELE GELŞI.

Tohumlanma – hadysasy we çaga düwünçeginiň ýatga ornaşmagy üçin aýalyň bedeninde göwreli bolmazdan ozal, birnäçe çylşyrymly, sazlaşykly gaýtalanýan üýgeşmeler bolup geçýär. Bu sazlaşykly üýtgeşmeler iň soňky aýbaşynyň ilkinji güni bilen indiki aýbaşynyň başlanan gününüň aralygynda bolup geçýär.

Tohumlanma diýip iki sany jyns öýjükleriniň, ýagny erkek tohumy bilen aýal ýumurtga öýjügiň goşulmagy netijesinde täze bir bedeniň başy bolan öýjügiň emele gelmegine aýdylýar. Jyns gatnaşygy döwründe jynshananyň yzky oýuna erkek döli dökülýär. Dökülenden 3 minut geçenden soň, tohumlar jynshanadan ýatgynyň boýunjygyna düşýärler we boýunjygyň hanasyna geçenden soň, tohumlar ýatgynyň içine, soňra ýatgynyň turbalaryna garşy geçýärler. Ýatgynyň we turbalaryň aşgarly şertlerinde tohumlar 3-4 günläp özüniň hereketlilikini saklaýarlar. Ýöne ýatga we turbalara geçenden soň tohumlaryň tohumlandyрма ukyby diňe 24-28 sagatlap saklanyp bilýär. Tohumlanma ýatgy turbasynyň seçekli böleginde bolup geçýär. Tohumlanma geçen wagtyndan göwrelilik başlanýar. Tohumlanma geçenden soň çalt zigotanyň bölünmesi başlanýar. Ilkinji bölünmeden soň 2 sany gyzlyk öýjükleri – blastomerler emele

gelyärler. Düwünçek bölünme geçýän döwründe turbadan ýatga tarap hereket edýär we düwünçek ýatgynyň içine düşýär. Çaga düwünçegi ornaşandan soň düwünçegiň we onuň perdesiniň çalt ösüşi başlanýar. Trofoblastda ösüntgiler emele gelyärler, olaryň ilki başda damarlary bolman soň, ilkinji ösüntgiler diýip atlandyrylýar. Düwünçegiň daşky örtüğine ösüntgili, üpürjikli barda – horion diýilýär. Suw bardasy bolan amnionyň içinde çaga ýerleşip, daş-töweregi suw bilen gurşalan ýapyk bütewi haltadyr. Göwreliligiň ösmegi bilen amnion boşlugy hem çalt ulalýar, amnion horiona galtaşyp, çaga ýoldaşynyň iç ýüzüni örtýär. Amnion mezenhimadan emele gelip, birnäçe epiteliý we birleşdiriji dokuma gatyndan bolan ýukajyk bardadyr. Çaga ýakyn bolan içki barda amnion bolýar, oňa sypyrylyp gaýdýan barda bilen araçäkleşýän üpürjikli barda horion galtaşýar. Çaganyň taş-töweregindäki suwlar amnion boşlugyny dolduryp, göwreliligiň ahyryna çenli onuň mukdary 1-1,5litre çenli ýetýär.

Plasenta – esasy agza bolup, onuň kömegi bilen göwredäki çaganyň dem almasy, iýmitlenmesi we önüm çalşygynyň daşyna çykarylyş hadysasy bolup geçýär. Plasenta göwredäki çaganyň öýkeniniň, iýmit-siňdiriş agzalarynyň, böwreginiň, deriniň we beýleki agzalarynyň işini ýerine ýetirýär. Plasenta desidual bardanyň bazal gatlagynyň böleginden we şahalanýan horionyň güýçli ösen üpürjiklerinden emele gelyär. Plasenta ýumşak, galyň daşky görnüşi boýunça tegelek çörege meňzeş bolýar. Göwreliligiň ahyryna we dogrumyň öň ýanynda onuň diametri 15-18sm., galyňlygy 2-3sm., agramy bolsa 500-600 grama ýetýär. Plasentanyň iki sany üsti bar: enelik – ol plasentanyň ýatgynyň diwaryna birigýän tarapy we çaga tarapy – amnion boşlugyna, içe bakyp duran ýüzi.

Plasentanyň düwünçege bakyp duran tarapy ýylmanak, ýalpyldawuk, suw bardasy bilen örtülen, onuň aşagyndan göbek bagynyň birleşen yerinden plasentanyň gyzalaryna tarap radial gönükdirilen damarlar geçýärler. Plasentanyň enelik tarapy bolsa, içinde gan damarlary ýerleşen birnäçe şahalanýan ösüntgilerden bolan, ululy-kiçili çuňlukly joýajyklara bölünen böleklerden ybarat. Plasenta ýatgynyň ýokarky böleginiň öň, yz gapdal diwarlaryna birigýärler.

Göbekbagy – çaga düwünçeginden horiona gan damarlaryny getirýän allantoisden emele gelýär. Göbek bagy işilen ýüpjagaza meňseş bolup, onuň içinden göwredäki çaga bilen enäniň arasynda gan aýlanyşygyny geçirýän iki sany arteriýa we bir sany wena gan damarlary geçýärler. Göbek bagynyň arteriýasyndan plasenta çenli wena gany, onuň wenasyndan bolsa plasentadan çaga çenli kisloroda baý bolan arterial gany akyp geçýärler. Ýetik çaganyň göbeginiň uzynlygy ortaça 50-52sm., diametri 1,5sm. deň bolýar. Kähalatlarda göbek bagynyň uzynlygy adatyndan uzynrak, 60-80sm., ýa-da kelteräk – 35-40sm. hem bolup bilýär.

GÖWRELILIK DÖWRÜNDE AÝALYŇ BEDENINDE BOLUP GEÇÝÄN FIZIOLOGIKI ÖZGERMELER

Göwredäki çaganyň ösýän döwründe oňa gerekli bolan kislarodyň, beloklaryň, uglewodlaryň, ýaglaryň, witaminleriň we beýleki maddalaryň mukdarynyň ýeterlik derejede bolmaklygy zerurdyr.

Göwredäki çaga bu maddalaryň ählisi enesiniň bedeninden geçirilýär. Göwredäki çaganyň alyş-çalyş hadysalaryň önümleri enäniň ganyna düşüp, onuň bölüp-çykaryjy agzalarynyň üsti bilen daşyna çykarylýar. Göwredäki çaganyň emele gelmegi we ösmegi bilen baglanyşykly täze döwrän şertleriň täsiri esasynda göwreliniň endamynda birnäçe çylşyrymly fiziologik adaptasion üýtgeşmeler emele gelýärler. Ösüp barýan çaga düwünçegi ýatgynyň nerw uçlaryna gyjyndyryjy bolup täsir edýär. Bu gyjyndyrmalar nerw damarynyň üsti bilen merkezi nerw ulgamyna geçirilýär, beýni çanaklyk bardasynyň gabygynda, onuň aşak ýanyndaky bölümlerde, gipotalamusda degişli laýyk gaýtaryjylar emele gelýärler. Olaryň täsiri bilen içki şire çykaryjy mázlerinde, beýleki agzadyr we ulgamlarda hem özgermeler emele gelýärler.

Nerw ulgamy.

Göwrelilik döwründe nerw ulgamynda fiziologiki häsiýete eýe bolan çylşyrymly özgermeler bolup geçýärler, ýagny göwrelilerde kelle beýnisiniň we oňurga ýiliginiň gyjynyjylygy üýtgeýär. Göwreliligiň III-IV aýlarynda beýni

ýiliginiň gabygynda gyjynyjylyk peselýär, soňabaka ýuwaş-ýuwaşdan köpelip başlaýar. Çetgi nerw ulgamlaryň we ýatgynyň reflektor aparatynyň gyjynyjylygy hem pes bolýar, bu bolsa ýatgynyň myşsalarynyň ýazgyn halda bolmagyna we göwreliligiň asuda ösmegine ýardam edýär. Göwreliligiň бүтін dowamynda oňurga ýiiginiň we ýatgynyň reseptorlarynyň gyjynyjylygy pes bolýar, ol bolsa ýatgynyň ýazgyn bolmagyna getirýär. Dogrumyň öň ýanynda oňurga ýiliginiň we ýatgynyň reseptorlarynyň gyjynyjylygy ýokarlanýar we burgy towlarynyň tutup başlanmagyna ýardam edýär. Göwrelilik döwründe wegetatiw nerw ulgamynyň tonusynyň üýtgemegi bilen, köplenç göwrelide ukuçyllyk, agzynyň tagamynyň we ys almasynyň üýtgemesi, tüýkülik akmagy, içiniň gatamagy, kellesiniň aýlanmagy ýaly alamatlar ýüze çykýar.

Endokrin ulgamy.

Göwrelilik döwründe içki şire çykaryjy mázlerinde özgermeler bolup geçýärler. Göwreliligiň emele gelmegi bilen ýumurtgalykda täze bir içki şire çykaryjy mazi – göwreliligiň sary teni emele gelýär we ol máz progesteron gormonyňy bölüp çykarýar. Progesteron gormony çaga düwünçeginiň ýatga ornaşmagyna we şol pursatdan beýläk onuň amatly şertlerde ösüp ulalmagyna ýardam edýär. Göwreliligiň III-IV aýlaryndan başlap sary ten yza gaýdyşlyga, ýagny regrese sezewar bolýar. Onuň wezipesini plasenta ýerine ýetirip başlaýar. Şol döwürde ýumurtgalykda follikula emele gelmeýär we owulýasiýa hem geçmeýär. Follikulanyň ösmekligini göwreliligiň sary teni we gipofiziň gonadotrop gormony bökdeýär. Göwreliligiň ösmegi üçin plasentanyň bölüp çykarýan gormonylarynyň örän uly ähmiýeti bar.

Maddalaryň çalşygy.

Göwrelilik döwründe madda çalşygynda hem üýtgeşmeler bolup geçýär. Ol üýtgeşmeler nerw ulgamynyň we içki mázleriň işlerinde bolup geçýän özgermeler bilen berk baglanyşykda bolýarlar.

Esasy çalşyk. Göwrelilik döwründe esasan-da göwreliligiň II-nji ýarymynda we dogrum döwürlerinde esasy çalşyk we kislorodyň sarp edilmesi köpeliýär.

Belok çalşygy. Göwrelilik döwründe enäniň we çaganyň bedeninde zerur gerek bolan belok maddalary toplanýar. Emele gelen beloklaryň toplumy ýatgynyň we süýt mäsleriniň ulalmagyna hem-de ösüp kemala gelyän çaga düwünçeginiň agzalarynyň we dokumalarynyň emele gelmekligi üçin sarplanylýar.

Uglewod çalşygy. Göwrelilik döwründe energetiki material bolup ulanylýan uglewodlar örän oňat siňdirilýärler, ganyň düzüminde süýjiniň konsentrasiýasy köplenç kadada bolýar. Uglewodlar glikogen görnüşinde diňe bir bagyrda we bedeniň myşsalarýnda toplanman, eýsem plasentada-da we ýatgynyň myşsalarýnda-da toplanýarlar.enäniň bedenindäki uglewodlar glýukoza görnüşinde plasentanyň üsti bilen çaga geçirilýär.

Ýag çalşygy. Göwreliniň ganynyň düzüminde neýtral ýaglaryň, ýag kislotalarynyň, holesteriniň, fosfolipidleriň we beýleki lipidleriň mukdary köpeliýär. Lipidleriň toplanmasy böwrek üsti mäslerde, plasentada we süýt mäslerinde bolýarlar. Göwrelilik döwründe aýallaryň köpüsünde deriniň aşagynda ýag gatlagy galňayar. Lipiidler enäniň we çaganyň bedeniniň dokumalaryny emele getirmeklige sarp edilýär, neýtral ýaglar bolsa energetiki serişde bolup hyzmat edýärler.

Mineral we suw çalşygy. Göwrelilik döwründe çaganyň süňk ulgamynyň gurluşy üçin göwreliniň bedeninde kalsiniň saklanylmagy we sarp edilmesi artýar. Çaganyň nerw ulgamyny we süňküni ösdürmek üçin hem-de enesiniň bedenindäki beloklary sintezirlemek üçin örän zerur bolan fosforyň özleşdirmesi artýar. Gemoglobiniň esasy bölegini tutýan demir enesiniň bedeninden çagasyna geçýär. Demir göwredäki çaganyň bagrynda we dalagynda toplanýar. Göwreliler ýeterlik mukdarda demir almasalar, gan azlyk keseli döreýär, onuň göwresindäki çagasynyň bolsa ösüş kadasy bozulýar.

Witaminler. Maddalaryň umumy çalşygynda vitaminleriň öran uly ähmiýeti bar. Bedeniň A, B, D, E, K, PP ýaly vitaminlere, esasan-da C wtaminine bolan talaby örän uludyr, bu witaminiň göwredäki çaganyň ösmeginde, aýratyn

hem çaga düwünçeginiň bardasynyň (suw perdesiniň) we plasentanyň emee gelmeginde örän wajyp ähmiýeti bar. Göwredäki çaganyň ösüş döwründe A vitamininiň, nerwiň ferment we beýleki ulgamlaryň işlerini sazlaşdyrmakda B₁ vitamini uly rol oýnaýar. Çaganyň süňküniň emele gelmegi we onuň ösmegi üçin D vitamininiň hem-de göwreliligiň kadaly ösmeginde E vitamininiň örän möhüm ähmiýetleri bar.

Ýürek-damar ulgamy.

Göwrelilik döwründe ýatgyda we jyns ulgamynyň beýleki agzalaryna damarlaryň torlarynyň köpelmekligi, ganyň akymynyň artmagy, täze placentanyň aýlanyşygynyň emele gelmegi zerarly ýürek-damar ulgamynyň işine bolan talap has güýçlenýär. Göwreliniň ýüregi ýuwaş-ýuwaşdan goşmaça emele gelen agrama uýgunlaşýar. Çep garynjykda fiziologiki gipertrofiýa geçýär, ýüregiň işjeňligi artyp, onuň minitlyk göwrümi köpeliýär, damarlary tonusy beýgelip, ýürek urgusy çaltlanýar. Fiziologiki kadaly geçýän göwrelilikde arterial ganyň basyşy üýtgemeyär.

Dem alyş ulgamy.

Göwrelilik döwründe kisloroda bolan talabyň ýokarlanmagy sebäpli öýkeniň dem alyş işi hem artýar. Göwreliligiň soňky aýlarynda ýatgynyň ulalyp, diafragmany gysmagyna garamazdan, döş kapasasynyň giňelmegi netijesinde öýkeniň dem alyş göwrümi azalmaýar. Göwreliligiň soňky aýlarynda dem almaklyk birneme çaltlanýar we çuňlaşýar, gaz çalşygy köpeliýär.

Iýmit-siňdiriş agzalary.

Göwreliligiň ilkinji aýlarynda birnäçe aýallarda ýürek bulanma, kähalatlarda ertirine gusup gaýtarmaklyk ýüze çykýar. Ondan başga-da aýallarda agzynyň tagam alşy üýtgeýär (düzly, turşy iýmitlere islegi artýar), käbir iýmitlere bolsa ýigrenç döreýär, bu ýagdaýlar nerw we iýmit siňdiriş ulgamynda bolup geçýän özgermeler bilen baglanyşykly bolýar. Ýatgynyň göwrüminiň ulalmagy zerarly aşgazan ýokaryk we yza oňurga tarap süýşýär. Garyn boşlugynda içegeler hem

süýşýärler, käbir göwrelilerde içegäniň aşaky böleginiň tonusynyň peselmegi hem mümkin.

Peşew bölüp çykaryş agzalary.

Göwrelilik döwründe böwrekler artdyrylan güýç bilen işleýärler, ýagny olar göwreliniň öz bedeniniň we göwresindäki çagasynyň maddalar çalşygynyň önümlerini daşyna çykaryrlar. Göwreliligiň ilkinji aýlarynda käbir göwreliler çalt-çaltdan buşukmaklygy duýýarlar, ol bolsa ýatgynyň ulalyp, peşew haltasyny basmagy netijesinde emele gelýär. Göwreliligiň soňky aýlarynda peşew halta ýokarlygyna süýşüp çekilýär, şeýlelikde peşew çykaryjy kanal hem çekilýär we gönelýär, peşew çykaryjy ýolaryň tonusy peselýär, göwrümi giňelýär.

Endamynyň deri örtügi.

Göwreliniň derilerinde özboluşly özgermeler peýda bolýar. Göwreliniň endamynyň belli bir ýerlerinde goňras ýa-da kofeniň reňkine meňzeş pigmentler (menekler) emele gelýärler, ol menekler garnyň ortasyndan dikligine geçýän ak liniýada, göwsüň ujunda, onuň daş-töwereginde, göwreliniň ýüzünde emele gelýärler. Menekleriň emele gelmegi böwrek üsti mázleriň we gipofiziň işlerindäki üýtgeşmeler bilen baglanyşyklydyr.

Süýt mázleri.

Göwrelilik döwründe süýt mázleri uly özgermelere sezewar bolýarlar. Ol özgermeleriň netijesinde göwüs mázleri süýt işläp çykarmaklyga taýýarlanýarlar. Máz düwünjikleriniň göwrümi ulalýar. Máz düwünjiklerindäki epitelial öýjükleri köpeliýärler, olaryň protoplazmasynda ýag damjajyklary emele gelýärler, göwreliligiň ilkinji aýlarynda göwsüň ujundan owus süýdünüň damjalary peýda bolýarlar. Süýt mázleriniň emzikleri ulalýarlar we daş-töwereginde menekler emele gelýärler. Süýt mázleriniň ösmekleri we olaryň laktasiýa taýýarlanmaklary plasentada çykarylýan gormonlaryň (estrogen, progesteron) täsiri bilen bolup geçýärler.

Jyns agzalary.

Göwrelilik aýalyň bütin bedenini özgermelere sezewar edýär, ol özgermeleriniň has güýçlisi bolsa ýatgyda bolup geçýär. Göwrelilik döwründe ýatynyň ululygy, görnüşi, ýerleşşi, ýumşak-gatylygy we gyjynyjylygy üýtgeýär. Göwreliligiň bütin dowamynda ýatgynyň göwrümi ulalýar. Onuň uzynlygy göwreliligiň ahyrlaryna çenli 37-38sm. ýetýär, ýatgynyň öz agramy 50gram bolup, göwreliligiň soňuna çenli 1000-1200grama ýetýär. Ýatgynyň ulalmaklygy esasanam, ýatgynyň myşsa süýümleriniň gipertrofiýa geçmegi netijesinde bolup geçýär. Göwreliligiň IV-nji aýyna çenli çaga düwünçegi ýatgynyň içinde bolýar. Ondan soň ösýän çaga düwünçeginiň ýatgynyň insiz zolagyny çekmekligi zerarly ol giňelýär we şol zolagyň içine ýuwaş-ýuwaşdan çaga düwünçegi ösüp başlaýar. Edil şol pursatdan başlap, ýatgynyň insiz zolagy çaganyň ýatakhanasyna we ýatgynyň aşaky segmentine öwrülýär. Göwrelilik döwründe ýumurtgalyklar birneme ulalýar we ýumşayarlar, owulýasiýa togtaýar, haýsy hem bolsa bir ýumurtgalykda göwreliligiň sary teni bolýar. Göwrelilik möhletiniň ösmegi bilen baglanyşykda ýumurtgalyk hem kiçi çanaklykdan çykyp, garyn boşlugynda ýerleşýär.

GÖWRELILIGIŇ ANYKLANYLYŞY. GÖWRELILERI WE DOGURÝANLARY BARLANYLYAN USULLAR.

Göwreliligi aýalyň anamnez maglumatlaryna, obýektiw we ýörite geçirilýän akuşer barlaglarynyň esasynda anyklanylýar.

Göwreliligiň irki möhletleriniň anyklanylyşy.

Göwreliligiň kesgidi çaganyň ýürek urgusy, hereketi we synalary tapylan ýagdaýynda şübhelenmän goýulsa bolýar, ýöne bu alamatlar göwreliligiň irki möhletlerinde ýüze çykman, ol birneme gijräk, ýagny göwreliligiň V-VI aýlarynda ýüze çykýar. Göwreliligiň irki möhletleriniň anyklanmasy köplenç göwrelilige güman edilýän we ähtimallyk alamatlarynyň kömegi bilen kesgitlenilýär.

Göwrelilige güman edilýän alamatlar – olara göwrelilik bilen baglanyşykly umumy alamatlar degişli:

1. Işdäsiniň üýtgemägi – ete, balyga ýigrenç, şor, turşy önümlere isleg döremegi, ýürek bulanma, ertirine gusup gaýtarma degişli.
2. Ys alşynda üýtgeşmeleriň (birnäçe yslara ýigrenç döremegi – atyryň, çilimiň we ş.m.) peýda bolmagy.
3. Nerw ulgamynda üýtgeşmeler: gaharjaňlyk, ukyçyllyk, keýpiniň durnuksyz bolmagy ýaly alamatlar peýda bolýar.
4. Aýalyň ýüzünde, garnynyň ýüzündäki ak çyzykda, göwsüniň ujunda we onuň daş-töwereginde menekler emele gelýärler.

Göwreliligiň ähtimallyk alamatlary. Bu alamatlara aýbaşy aýlawynyň üýtgemegi we jyns agzalarynda bolup geçýän özgermeler degişli:

1. Aýbaşynyň kesilmegi. Aýbaşy birnäçe agyr kesellerde-de, endokrin näsazlyklarynda-da, nädogry iýmitlenmede-de kesilip bilýar. Ýöne ýaş, sagdyn zenanlarda aýbaşynyň kesilmegi köplenç göwrelilik bilen baglanyşykly bolýar.
2. Göwüs mázleriniň tözlenmegi, olaryň ujy gysylanda ondan owuz süýdüniň çykmagy.
3. Jyns girelgesiniň, jynshananyň we ýatgynyň boýunjygynyň nemli bardalarynyň reňkiniň gögümtil öwürmegi.
4. Ýatgynyň görnüşiniň, ululygynyň we konsistensiýasynyň üýtgemegi.

Göwreliligiň ähtimallyk alamatlaryny sorag-jogap alyşmak arkaly, süýt mázlerini elläp görmek, owuz süýdünü gysyp çykarmak, daşky we içki jyns agzalaryny synlamak, jynshana aýnalary bilen barlag geçirmek (surat 9) arkaly

jynshananyň nemli bardalaryny, ýatgynyň boýunjygyny synlamak we içki jynshana barlagyny geçirmek arkaly anyklanylýar.

9-njy surat. Jynshana aýnajyklary bilen barlag geçirilişi

Göwreliligiň giçki möhletleriniň anyklanylşy.

Göwreliligiň II-nji ýarymynda ýatgynyň içinde çaganyň bardygyna şaýatlyk edýän alamatlar peýda bolýar.

Çaganyň synalarynyň ellenilip tapylşy. Göwreliligiň II-nji ýarymynda garnyň ýüzünden ellenilip barlanylanda, ýatgydaky çaganyň kellesi, arkasy we ownuk synalary (el-aýaklary) kesgitlenilýär.

Ýatgydaky çaganyň açyk eşidilýän ýürek urgulary. Göwreliligiň II-nji ýarymyndan başlap, çaganyň ritmiki urgy görnüşinde minutda 120-140 gezek gaýtalanýan ýürek urgusyny diňlemek bolýar.

Göwrelä barlag geçirýäniň çaganyň hereketini duýşy. Göwreliligiň II-nji ýarymynda zenana barlag geçirende çaganyň hereketlenýändigini kesgitlenilýär. Göwreli zenanyň özi hem göwreliligiň 20 hepdeliginden (gaýtadan çaga doguranlar 18 hepdeliginden) göwresindäki çagasynyň hereketini duýup başlaýar.

Ýatgynyň içinde çaganyň ýatyşy. Göwrelilik we dogrum döwürlerini alyp barmaklyk üçin göwredäki çaganyň ýatyşyny anyklamaklygynyň örän möhüm ähmiýeti bar. Göwreli we dogurjak zenan barlanylanda onuň göwresindäki çagasynyň ýatyşyny, ýerleşişini, görnüşini, öňünde ýerleşen synasyny kesgitleýärler. Çaganyň syna ýerleşigi onuň el-aýaklarynyň kellesine we göwresine bolan gatnaşygy. Çaganyň hakyky kadaly syna ýerleşiginde onuň göwresi birneme бүкүлен, kellesi döş kapasasyna egilen, aýaklary dyz we çanaklyk-but bogunlarynda epilip garnyna gysylan, eljagazlary döşünde atanaklaýyn gowşurulan bolýar.

Çaganyň ýatyşy. Çaganyň dik okunyň ýatgynyň dik okuna bolan gatnaşygy. Çaganyň şular ýaly ýatyşlary bolup bilýärler:

- a) dikligine ýatanda çaganyň dik oky ýatgynyň dik okuna gabat gelýär;
- b) keseligine ýatanda, çaganyň dik oky ýatgynyň dik okuny gönüburç emele getrip kesýär;
- c) gytak ýatanda, çaganyň dik oky ýatgynyň dik okuny ýiti burç emele getirmeklik bilen kesýär

Çaganyň dikligine ýatyşy kadaly ýatyş hasaplanylýar.

Çaganyň ýerleşşi – çaganyň arkasynyň ýatgynyň sag ýa-da çep tarapyna bolan gatnaşygy, ýagny çaganyň iki sany: birinji we ikinji ýerleşşi tapawutlanýar. Birinji ýerleşşide çaganyň arkasy ýatgynyň çep tarapyna, ikinjisinde bolsa sag tarapyna bakyp durýar. Çaganyň arkasy hemişe diňe çep we sag tarapa bakyp durman, eýsem ol köplenç sähelçe öňe ýa-da yza tarap öwrülgi bolýar, şonuň üçin çaganyň ýerleşşiniň görnüşi hem tapawutlanýar.

Ýerleşşiniň görnüşi – çaganyň arkasynyň öň ýa-da yz tarapdaky diwarlaryna bolan gatnaşygy. Eger-de çaganyň arkasy ýatgynyň öň tarapyna bakyp duran bolsa – **öňdäki** görnüşi, yz tarapyna bolsa – **yzky** görnüşi diýilýär.

Çaganyň öňde duran synasy. Çaganyň uly synasynyň (kellesiniň ýa-da otyrýeriniň) enesiniň çanaklygynyň girelgesine bolan gatnaşygy. Eger-de enesiniň kiçi çanaklygynyň girelgesiniň ýokarsynda çaganyň kellesi duran bolsa, kellesiniň öňünde durmagy, çanaklyk tarapy bolsa – çanaklyk tarapynyň öňde durmagy diýilýär.

Göwreliligiň II-nji ýarymynda we dogrum döwürlerinde geçirilýän daşky akuşerçilik barlaglarynyň usullary.

Daşky akuşer barlaglarynyň esasy usullaryna göwreliniň garnyny palpirlemek degişli. Göwreliniň garnyny palpirlemek bilen, ýatgydaky çaganyň ýatyşyny, ýerleşşini, öňünde gelýän synasyny we öňünde gelýän synasynyň enesiniň kiçi çanaklygyna bolan gatnaşygyny kesgitleýärler. Göwreliniň garnyny palpirlemek kesgitli meýilnama boýunça daşky akuşer barlaglarynyň usulyny yzygiderli ulanmak bilen geçirilýär. Göwreli zenanyň aýaklaryny çanaklyk-but we dyz bogunlarynda ekdirip, tagta krowatyň üstünde arkanlygyna ýatyrýarlar (lukman), şepagat uýasy zenanyň sag tarapynda ýüzüni zenanyň ýüzüne bakdyryp oturýar.

Daşky akuşer barlagynyň I-nji usuly. Elleriniň ikisiniň hem aýalaryny ýatgynyň düýbüne ýerleşdirýärler we barmaklaryny ýakynlaşdyryp, seresaplylyk bilen aşaklygyna basmak bilen ýatgynyň düýbünüň duran derejesini, ýagny göwreliligiň möhletini, hem-de ýatgynyň düýbünde ýerleşen çaganyň synasyny

kesgitleýärler, köplenç ýatgynyň düýbünde çaganyň çanaklyk tarapy kesgitlenilýär. Çaganyň çanaklyk tarapy birneme ulurak, ýöne kellesine görä biraz ýumşagrak we tegelek bolmadyk synasy anyklanylýar (surat 10).

Daşky akuşer barlagynyň II-nji usuly. II-nji usul bilen çaganyň arkasyny we maýda synalaryny, çaganyň arkasynyň ýatyşyna görä, onuň ýerleşişini we görnüşini kesgitleýärler. Ýatgynyň düýbünden elleriň ikisini hem göbegiň deňine, ýatgynyň iki gapdalyna geçirýärler. Gezekli-gezegine sag we çep elleriň palpirlemegi bilen çaganyň synalaryny anyklaýarlar. Çaganyň dikligine ýatan ýagdaýynda ýatgynyň bir tarapynda onuň maýda synalary, beýleki tarapynda bolsa arkasy kesgitlenilýär (surat 11).

10-njy surat.

Daşky akuşer barlagynyň II-nji usuly

11-nji surat.

Daşky akuşer barlagynyň I-nji usuly

Daşky akuşer barlagynyň III-nji usuly. III-nji usulyň kömegi bilen çaganyň önünde duran synasy kesgitlenilýär. Barlag geçirmek üçin sag eli gasygyň ýokarsyna, ýagny başam barmagyny ýatgynyň aşaky segmentiniň bir tarapynda, galan dört barmaklaryny bolsa beýleki tarapynda ýerleşdirilýär we seresaplylyk bilen barmaklaryny aşagrak batyrýarlar we çaganyň önünde ýerleşen synasyny anyklaýarlar. Eger-de gaty, togalak hereketli syna aýdyň bildirýän bolsa, onda çaganyň kellesidigini, eger-de çaganyň çanaklyk tarapy öňde gelýän bolsa, onda ýumşak, uly göwrümlü togalak bolmadyk synasy kesgitlenilýär. Çaganyň kese we gytak ýatyşlarynda öňde ýerleşen synasy kesgitlenilmeýär (surat 12).

Daşky akuşer barlagynyň IV-nji usuly.

Bu usul çaganyň kellesiniň kiçi çanaklykdan ýokarda durandygyny ýa-da kiçi çanaklyga kiçi ýa-da uly segmenti bilen geçenligini, ýa-da kiçi çanaklygyň girelgesinden geçenligini kesgitlemeklige mümkinçilik berýär (surat 13).

12-nji surat.

Daşky akuşer barlagynyň III-nji usuly

13-nji surat.

Daşky akuşer barlagynyň IV-nji usuly

Auskultasiýa. Göwreli we dogurjak zenanyň garnyny diňlemeklik köplenç akuşer stetoskopy bilen geçirilýär. Auskultasiýa geçirmek bilen göwredäki çaganyň ýürek urgusy diňlenilýär. Stetoskop bilen çaganyň ýürek urgusyny diňlemeklik göwreliligiň II-nji ýarymynda geçirip başlanýar we aý gitdigiçe ol aýdyň eşidilýär (surat 14).

14-nji surat. Akuşer stetoskopy

Çaganyň ýürek urgusy onuň arka tarapyndan, kellesine golaý ýerden diňlenilýär. Çaganyň ýeňsesi öňde gelende, onuň ýürek urgusy göbekden aşakda, birinji ýerleşişde – çepde, ikinjisinde – sagda has gowy eşidilýär. Çaganyň kese we gytak ýatyşynda onuň ýürek urgusy göbegiň deňinde kellesine ýakyn diňlenilýär. Ekiz göwrelilikde

çaganyň ýürek urgusy köplenç ýatgynyň dürli ýerlerinde aýdyň diňlenilýär. Dogrum wagtynda kelläniň kiçi çanaklyga inen we dogulýan mahalynda ýürek urgusy gasygyň üstünde diňlenilýär. Çaganyň ýürek tonlary minutda ortaça 120-140-150 gezek gaýtalanýan kadaly goşalanan urgy görnüşinde eşidilýär.

Göwreliligiň dürli aýlarynda ýatgynyň ululygy we onuň düýbüniň beýikligi.

Göwreliligiň bir akuşer aýynyň ahyryna (4 hepdelikde) ýatgynyň ululygy takmynan towuk ýumurtgasynyň ululygyna, iki akuşer aýynyň ahyryna (8 hepdelikde) ýatgynyň ululygy takmynan gaz ýumurtgasynyň ululygyna barabar bolýar. Göwreliligiň üç akuşer aýynyň ahyryna (12 hepdelikde) ýatgynyň ululygy täze dogulan bäbegiň kellesiniň ululygyna barabar bolýar, ýatgy çanaklygyň ýokarky bölegini doldurýar, onuň düýbi gasyk birleşmesiniň ýokarky gyrasyna ýetýär. Göwreliligiň IV akuşer aýynyň başlaryna ýatgynyň düýbi gasyk birleşmesiniň ýokarsyndan garnyň ýüzünden bildirip başlanýar we şondan soň göwrelilik möhletini ýatgynyň düýbiniň beýikligini ölçemek boýunça kesgitlenilýär. Şol bir wagtyň özünde ýatgynyň ululygyna çagaýan suwunyň köp bolmagynyň, köp çagaly göwreliligiň, çaganyň ýatyş näsazlyklarynyň täsir etmegi hem mümkin. Şol sebäpli hem göwrelilik möhleti ýatgynyň beýikligini ölçemek bilen kesgitlenen mahalynda aýalyň in soňky aýbaşysynyň senesini, çaganyň ilkinji hereket eden günini hem göz önünde tutmaly. Ýagny 4 akuşer aýynyň aýagyna (16 hepdelikde) ýatgynyň düýbünüň beýikligi göbek bilen gasyk birleşmesiniň ortasynda, gasyk süňkünden 6sm ýokarda ýerleşýär. Göwreliligiň V akuşer aýynyň ahyryna (20 hepdelikde) ýatgynyň düýbünüň beýikligi göbek halkasyndan 4sm aşakda ýerleşýär. Aýalyň garnynyň pökgerip ululyp başlanlygy bildirýär. Bu möhletde ýatgydaky çaganyň hem gymyldysy bildirip başlaýar. Göwreliligiň VI akuşer aýynyň ahyryna (24 hepdelikde) ýatgynyň beýikligi göbegiň deňinde ýada gasyk süňkünden 22-24sm ýokarda ýerleşýär. Göwreliligiň VII akuşer aýynyň ahyryna (28 hepdelikde) ýatgynyň düýbünüň beýikligi göbekden iki barmak ýokarda ýada gasyk süňkünden 25-28sm. ýokarda ýerleşýär. Göwreliligiň VIII akuşer aýynyň ahyryna ýatgynyň düýbünüň beýikligi göbek bilen gylyç görnüşli

ösüntginiň ortalagynda ýada gasykdan 30-32sm ýokarda ýerleşýär. Göbek birneme ýaýbaňlanyp, tekizlenip başlanýar.

Göwreliligiň IX akuşer aýynyň ahyryna (36 hepdelikde) ýatgynyň düýbi gylyç görnüşli ösüntginiň we gapyrgalaryň deňine baryp ýetýär. Göbek tekizlenýär. Ýatgynyň düýbünüň ýerleşişiniň bu görnüşü göwreliligiň iň beýik derejesidir. Garnyň daş- töwreginiň uzynlygy – 90sm deň bolýar.

Göwreliligiň X akuşer aýynyň ahyryna (40 hepdelikde) ýatgynyň düýbünüň beýikligi 32 hepdelik göwreliligiň derejesine düşýär, ýöne garnyň daş- töwreginiň uzynlygy 96-98sm deň bolýar. Göbek öňe pökgerýär (surat 15).

15-nji surat. Göwreliligiň dürli möhletlerinde
ýatgynyň beýikliginiň çägi

Göwreliligiň möhletini kesgitlemekde ýatgynyň beýikligini we garnyň daş- töwregini ölçemekligiň ähmiýeti uludyr. Ýatgynyň düýbünüň beýikligini ölçeg lentasy ýa-da çanaklyk ölçeyji gural bilen ölçeyärler. Ölçeg geçirmezden ozal hökmany suratda aýalyň peşew haltasyny boşadýarlar we göwreli zenan aýaklaryny uzadyp, tagta krowadynyň üstünde

arkanlygyna ýatýar. Gasyk birleşmesiniň ýokarky gyrasyndan ýatgynyň düýbünüň has ýokarda duran nokadyna çenli bolan aralygy ölçeyärler.

Göwrelilik möhletine baglylykda ýatgynyň beýikliginiň durýan çägi.

Göwrelilik möhleti hepdede	Gasykdan ýokarda ýatgynyň düýbünüň beýikliginiň çägi, sm-de	Göwrelilik möhleti, hepdede	Gasykdan ýokarda ýatgynyň düýbünüň beýikliginiň çägi, sm-de
8-9	8-9	26-27	25-28
10-11	10-11	28-29	26-31
12-13	10-11	30-31	29-32
14-15	12-13	32-33	31-33
16-17	14-19	34-35	32-33
18-19	16-21	36-37	32-37
20-21	18-24	38-39	35-38

22-23	21-25	40-41	34-35
24-25	23-27		

Göwreliligiň ikinji ýarymynda garnyň daş-töwereginiň uzynlygyny ölçeg lentasy bilen, öň tarapynda göbegiň üstine goýup, yz tarapyndan bolsa biliniň ortasyndan geçirip ölçeyärler.

GÖWRELILERIŇ GIGIÝENIKI DÜZGÜNI WE IÝMITLENMESI

Göwrelilik aýalyň bedenine gowy täsir edýär, onuň jyns agzalarynyň ösmegine we kämilleşmegine, hem-de göwreli bolmanka, emele gelen sowuklama keselleriniň bejerilmegine ýardam edýär. Göwrelilik döwründe aýalyň hemme agzalary kadaly, ýöne artdyrylan agram bilen işleýärler. Fiziologiki ýagdaý bolan göwrelilik kadaly ýaşaaýyş düzgüninde ýeňil geçýär. Nädogry iýmitlenme, endamyň arassa saklanylmazlygy, çakyndan artyk ýadamak we beýleki bedenine zyýan ýetiriji şertlerde göwreliniň bedeniniň işleýiş düzgüni bozulýar we onuň bilen baglanyşykly birnäçe näsazlyklar emele gelýärler. Şonuň üçin göwreli aýal saglygyny saklamaga we ony berkitmäge, göwredäki çagasynyň dogry ösmegine, dogrum we dogrumdan soňky döwürleriň kadaly geçmegine, aýalyň bedeniniň çagasyny göwsünden emdirmäge taýýarlyk görmegine ýardam edýän gigiýenanyň düzgünlerini berk berjaý etmelidir.

Göwreliniň umumy düzgün-tertibi

Kadaly geçýän göwrelilikde aýal hemişeki işini ýerine ýetirip bilýär. Onuň bedenine aramlyk ortaça iş peýdaly täsir edýär. Iş hereketi göwreliniň nerw, ýürek-damar, gan emele getiriş, dem alyş we beýleki ulgamlarynyň dogry kadasynda işlemeklerini ýardam edýär, maddalar çalşygyny gowulaşdyrýar. Hereketsiz, köp ýatmaklyk ýa-da oturmaklyk semremekligine, içiniň gatamaklygyna, myşsa ulgamlarynyň güýjüniň we burgy towlarynyň gowşaklygyna meýillik döredýär. Şeýle-de bolsa, göwrelilik döwründe gödek hereketden, agyr zatlary götermekden, artykmaç ýadamaklykdan daşrak durmaly.

Endamyna seretmeklik

Göwreli wagty zenan endamynyň arassalygyna ykjam gözegçilik etmeli. Göwreli wagty duşuň aşagynda ýuwunmaklyk, endamyň çenden aşa gaty gyzmagyndan gaça durmaklyk maslahat berilýär. Göwreliligiň ahyrky aýlarynda wannada suwa düşmeklik maslahat berilmeýär, sebäbi patogen mikroblary bilen hapalanan suwuň jynshana düşmekligi mümkin. Göwreli aýal günde 2 gezek daşky jyns agzalaryny ýyly suw bilen sabynlap ýuwmaly.

Süýt mäslerini geljekki ýerine ýetirmeli işine taýýarlyk

Süýt mäslerini we emzigini öýüň ýylylygyndaky suw bilen günde sabynlap ýuwmaklyk, soňundan polotense bilen süpürmeklik maslahat berilýär. Eger-de göwsüň ujy tekiz bolsa, ýa-da içine çekilip duran bolsa, arassa eller bilen massaj etmeli. Emzigiň ujyna wazelin ýagyny çalyp, seresaplylyk bilen süýem we başam barmaklar bilen onuň ujyny daşyna çykarmaly. Günde 2-3 gezek 3-4 minutlap gaýtalamaly. Döş-kapasasyny gaty çekmeýän oňaly göwüs haltasyny geýmeli.

Göwrelileriň kadaly iýmitlenmesiniň esasy

Kadaly iýmitlenme göwreliligiň dogrum pursatlarynyň kadaly geçmeginiň we oňaly tamamlanmagynyň, göwredäki we geljekki bäbegiň kadaly ösüp kemala gelmeginiň esasy şertleri bolup durýar. Onuň gan azlygyň göwrelilik bilen baglanyşykly näsazlyklaryň önüni almakda örän wajyp ähmiýeti bar. Göwreliligiň I-nji ýarymynda göwreliniň iýmitlenmesi hemişeki düzgününden düýpgöter tapawutlanmaly däl. Şeýle-de bolsa göwreliligiň birinji üç aýlygynda çaga düwünçeginiň ähli agza we ulgamlarynyň düýbünüň tutulýanlygy zerarly, şol döwürde beloklaryň, witaminleriň, mineral maddalaryň göwreliniň bedenine ýeterlik mukdarda bolmagy örän wajyp. Göwreliligiň ikinji ýarymynda beloklara bolan talap artýar, ol döwürde 5-6 gezege çenli günün dowamynda iýmitlenmeli. Göwrelilik döwründe witaminlere bolan talap iki esse köpeliýär. Onuň talabyny bolsa mal we ösümlik önümleri (noýba kösükleri, gök önümler, miweler, et, tvorog, süýt, mesge we ş.m.) ulanmaklyk bilen kanagatlandyrylar. Güýz we ýaz

aýlary “B” witaminler topary, witaminlerden “C”, “PP”, “A”, “E” bellemeklik maslahat berilýär.

Dogrumdan öňki gözegçilik.

Göwreli zenanlara geçirilmeli gözegçiligiň maksady olaryň sagdyn bolmaklygyny we şonuň bilen birlikde dogulmadyk çaganyň saglygyny goramakdan ybaratdyr. Göwreliligiň ilkinji 12 hepde möhletine çenli düwünçekde beden agzalarynyň we ulgamlarynyň düýbi emele gelýär. Göwrelilikden öň we düwünçegiň irki ösüş möhletlerinde oňaýsyz sebäpleriň täsiri dowam etse, onda düwünçegiň ösüş ýetmezçiliklerine (anomaliýalary) sebäp bolup biler. Şol sebäpli zenanlaryň saglyk ýagdaýyna gözegçiligi göwrelilikden öň we göwreliligiň irki möhletlerinde başlamaly.

Göwreli zenanlary alyp barmaklyk.

Enäniň we bäbegiň saglygyny goramak üçin zenanlara dogrumdan öňki gözegçiligi geçirmeklik zerurdyr. Adaty ýagdaýda zenanlar göwreliligiň 28-nji hepdesine çenli her aýda bir gezek, göwreliligiň 36-njy hepdesine çenli aýda iki gezek, ondan soň her hepde-de ýagny bir aýda dört gezege çenli gatnaýan bolsalar, onda soňky ýyllarda kadaly geçýän göwrelilikde zenanlaryň saglyk öýlerine gatnaw sanyny azaltmaly diýlip maslahat berilýär. Zenanyň her gatnawynda göbek enesi, maşgala şepagat uýasy onuň umumy ýagdaýyny doly kesgitleýär we oňa doly barlaglary geçirýär.

Geçirilmeli barlaglaryň sanawy.

1. Zenanyň her gatnawynda gipertenziýany öz wagtynda anyklamak üçin AGB-ny ölçemeklik zerurdyr. zenanlaryň AGB-y ölçenende olaryň diastoliki gan basyşyna aýratyn üns berilmelidir. Eger-de zenanyň diastoliki gan basyşy 90mm.ss deň bolsa, ýa-da göwreliligiň 20 hepde möhletinden soň bu görkezme zenanyň başlangyç diastoliki gan basyşyndan 10mm.ss-den

ýokary bolsa, onda bu zenanlary hünärmen lukmanlaryň barlagyna iberilmelidir.

2. Peşewiň barlagy. Zenanyň gözegçilige ilkinji gelen gününden başlap, alamatsyz geçýän bakteriýauriýany ýüze çykarmaklyk üçin peşewiň düzümindäki bakteriýalary barlamaly. Ondan başga-da peşewiň düzümindäki belogyň, glýukozanyň, keton bedeniniň barlygyny kesgitlemeli.
3. Göwreli zenanyň agramyny ölçemek.
4. Ýatgynyň düýbünüň beýiklik çäginini ölçemeklik hökmandyr.
5. Çanaklygyň daşky ölçeglerini kesgitlemek.
6. Çaganyň ýürek urgusyny we onuň hereketini kesgitlemek.
7. Aýaklaryna gözegçilik etmek. Çişleri ýa-da wena damarlarynyň giňelmelerini kesgitlemek üçin, zenanyň her bir gatnawynda üns bilen onuň aýaklaryna gözegçilik etmeli.
8. Ganyň barlagy. Göwreliligiň ilkinji möhletinde gan toparyny we Rh deňşililigini kesgitlemeli. Gemoglobiniň mukdaryny ilkinji gezek göwreliligiň 32 hepde möhletinde we 36 hepde möhletinde gaýtadan kesgitlemeli. Häzirki döwürde BDSGG-nyň berýän tekliplerine laýyklykda zenanlara 90 günüň dowamynda günde iki gezek 0,5 mg foliý turşulygyny we 60mg demir serişdelerini bermeklik hödürlenýär.
9. Rezus faktor. Eger-de Rh faktor (-) bolan ýagdaýynda zenanlaryň ganynyň düzümindäki antitelalary kesgitlemek üçin barlag geçirmeli.

<p>Sensibilizasiýasy bolmadyk, ýöne Rh (-) gany bar bolan zenanlaryň ählisine göwreliligiň 28 hepde möhletinde we dogumdan soň zenanlara 72 sagadyň dowamynda anti-rezus suwuklygyny goýbermelidir.</p>
--

10. Ultrases barlagyny göwreliligiň möhletini kesgitlemek, çaganyň ösüşden galýandygyny, çaga ýoldaşynyň ýerleşişini, ekiz çagalaryň barlygyny anyklamak, buşluk suwunyň mukdaryny kesgitlemek, göwredäki çaganyň

ýatyşyny anyklamak üçin geçirilmelidir. Şeýlelikde, göwredäki çaganyň ösüş kemisliklerini anyklamak maksady bilen ultrases barlagyny göwreliligiň 18-nji hepdesinden öň geçirmeklik, çaganyň ýüreginiň urgusyny barlamak üçin göwreliligiň 22-nji hepdesine golaý geçirmeklik maslahat berilýäär.

11.Sarsgynsyz kardiokografiýa. Göwredäki çaganyň ýagdaýyny anyklamak üçin, goşmaça anyklaýyş usul hökmünde sarsgynsyz kardiokografiýa howply toparyna degişli zenanlarda, esasan-da göwredäki çaganyň ýiti gipoksiýasyny anylamak üçin (dogumdan öňki gan akmalarda we çaganyň hereketi kesilen ýagdaýynda) ulanylýar.

12.Geçirilen barlaglaryň ählisiniň netijelerini göwrelileriň hususy we alyş-çalyş kartasynda bellemeli.

DOGRUM.

Dogrum – bu fiziologiki hadysa bolup, ýaşamaklyga ukyby bolan göwredäki çaganyň, suw perdesi we çagaýan suwy bilen bilelikde plasentanyň daşyna dogulmasyna aýdylýar. Göwreliligiň dowamlylygy adaty aýbaşydan soňky, birinji günden hasaplanylýar. Öz wagtyndaky çaga dogurmak 37 doly hepdeden soň 42 hepde çenli (259-293gün) aralykda bolup geçýär, haçan-da göwredäki çaga kemala gelip we enesiniň daşynda ýaşamaklyga doly ukyply bolandan soň kadaly dogrum başlanýar.

Dogrumyň başlanmagynyň sebäpleri.

Dogrumyň başlanmagy örän çylşyrymly ýagdaý bolmak bilen, şu güne çenli doly anyklanylmadyk, ýöne häzirki zaman barlaglary dogrumyň başlanmagynyň sebäpleri örän köp dürli diýip hasaplaýarlar, dogruş hadysasy nerw, endokrin, jyns we göwreliniň bedeniniň beýleki ulgamlarynyň fiziologiki üýtgeşmeleriniň netijesinde emele gelýärler. Göwreliligiň ahylarynda ýatgynyň mehaniki, himiki we beýleki göwreliniň (gormonlara, elektrolitlere we ş.m.) hem-de çaganyň

bedeninden çykýan, şeýle-de daşky gurşawdan gelýän gyjyndyryjylara duýgurlygy artýar. Göwreliligiň ahyrlaryna ýatgynyň gyjynyjylygyna we ýygrylyjylyk işine täsir edýän steroid we beýleki gormonlaryň gatnaşygy hem üýtgeýärler. Gonadotropinleriň mukdary azalýar, progesteronyň düzümi pese gaçýar. Şeýlelikde bu gormonlar ýatgynyň ýygrylyjylygyny peseldiji täsirini ýitirýär. Şonuň bilen bir wagtda ýatgynyň gyjynyjylygyny we onuň muskulaturasynyň ýygrylyjylygyny artdyrmaklyga täsir edýän estrogen gormonlarynyň sintezi köpeliýär. Ýatgynyň duýujylygynyň artmaklygynyň esasynda oňa oksitosin we prostoglandinler özleriniň güýçli täsirini ýetirýärler, olaryň emele gelmekleri bolsa göwreliligiň ahyrlaryna we dogrumyň başlaryna has köpeliýärler. Şeýlelikde dogrum hadysasynyň öň ýanynda bir tarapdan ýatgynyň oýanyjylygyny, beýleki bir tarapdan bolsa, onuň reseptorlarynyň himiki, mehaniki gyjyndyrmasy artýar.

Dogrumyň öňiniň habarçysy we onuň başlanmagy.

Dogrumyň golaýlaşýandygyny öňünden birnäçe alamatlar, nyşanlar habar berýärler, ýagny olara ýozbur nyşanlary diýilýär. Habarçy nyşanlara şu alamatlar degişli:

1. Göwreliligiň ahyrlaryna (2-3 hepde öňünden) ýatgynyň düýbi peseliýär – göwredäki çaga aşak süýşýär, şeýlelikde diafragmanyň gysylmasy azalýar we göwreliniň dem almasy ýeňilleşýär.
2. Çaganyň öňünde ýerleşen synasy aşak düşýär, ilkinjisini dogurýanlarda çaganyň öňdäki synasy kiçi çanaklyga berk gysylýar, hat-da oňa kiçi segmenti bilen hem girýär.
3. Ýatgynyň boýunjygynyň taýýarlyk derejesi “ýetişiklik alamaty” has gowy bildirýär, jynshana barlagy geçirilende, ýatgynyň boýunjygynyň çanaklygyň okunyň ugrunda ýerleşýändigini, onuň güýçli ýumşandygy, keltelendigi, ýagny kanalyň daşky agzy bilen içki agzynyň aralygynyň gysgalandygy dogrumyň öň ýanynda bildirýär.
4. Dogrumyň öň ýanynda jynshanadan sogup (süýnüp) duran ýatgynyň boýunjygynyň serwikal kanalynyň nemi – nem dykysy gelýär.

5. Göwrelilerin birnäçesi dogrumazynyň öň ýanynda gasygynyň ýokarsynda we bilinde kähalatlarda tutýan burgy towuna meňzeş syzlap duran agyry duýýarlar.

Ýozburyň burgulary hakyky dogrum burgularyndan tapawutlanýar, ýagny olar gowşak, gysga wagtlaýyn we kadasys bolýarlar, olar ýatgynyň boýunjygyny tekizlendirip, onuň agzyny açyp we suw perdesini emele getirip bilmeýärler.

Dogrumyň başlanmagy diýip:

- a) kadaly burgy towynyň başlanmaklygy;
- b) ýatgynyň boýunjygynyň tekizlenmekligi we ýatgynyň agzynyň açylmaklygy;
- c) jynshanadan çalaja ganjymak suwuklygyň gelmegi.

Dogrum hadysasy başlan pursatyndan beýläk, tä ol gutarýança göwrelä dogurjak (dogurýan) zenan diýilýär.

Dogrudyjy güýçler.

Dogrudyjy güýçlerine burgy we çygynyk towlary degişli.

Burgy towy – bu ýatgynyň muskulaturasynyň yzygiderli kadaly ýygrylmasydyr.

Çygylma towy – bu garnyň ýüzüniň we diafragmanyň myşsalarynyň sazlaşykly ýygrylmasydyr.

Burgy towlarynyň netijesinde göwredäki çagany ýatgynyň içinden daşyna çykarmaklyk üçin onuň boýunjygy tekizlenýär hem-de ýatgynyň agzy açylýar (açyjy burgy towlary). Burgy towlary çaganyň daşyna çykarylmaklygyna ýardam edýärler (iteriji, çykaryjy burgy towlary). Burgy towlary öz-özünden ygtyýarsyz başlanýar, dogurýan zenan ony öz islegi boýunça ugrukdyryp bilmeýär. Olar kesgitli wagt aralygynda kadaly gaýtalanyp durýarlar. Iki sany burgy towunyň arasyndaky aralyga **burgynyň arakesmesi** diýilýär. Burgy towy dogrumyň ilki başynda 10-15 sekuntlap, ahyrragynda bolsa 50-60 sekunda çenli dowam edýär. Onuň arakesmesi ilki başda 10-15 minut, soňabaka gysgalyp, dogrumyň ikinji döwründe 2-3 minuda çenli gysgalýar.

Çygylma towy. Dogurdyjy güýçleriň ikinji bir görnüşi hem çygylma towudyr, burgy towlarynyň üstüne garnyň ýüzüniň myşsalarynyň we diafragmanyň ýygrylmaklygynyň sazlaşykly goşulmagy. Çygylma towy hem ygtyýarsyz başlanýar, ýöne dogurjak zenan ony haýsy hem bolsa bir kesgitli derejede ugrugdyryp bilýär. Çaganyň we plamentanyň dogulýan döwürlerinde çygylma towlarynyň örän uly ähmiýeti bar.

Dogrummyň döwürleri.

Çaga dogurmaklyk üç döwürden ybarat: ýagny, birinji – ýatgynyň agzynyň açylyş döwri; ikinji – çaganyň dogluş döwri; üçünji – plamentanyň aýrylyş we dogluş döwri.

Dogrummyň birinji döwri – ilkinji kadaly burgy towlarynyň tutmagy bilen başlanýar we ýatgynyň agzynyň doly açylmaklygy bilen hem tamamlanýar.

Dogrummyň ikinji döwri – ýatgynyň agzynyň doly açylmagy bilen başlanýar we çaganyň dogulmagy bilen hem tamamlanýar.

Dogrummyň üçünji döwri – çaganyň dogulmagy bilen başlanýar we çaga ýoldaşynyň dogulmagy bilen hem tamamlanýar.

Ýatgynyň agzynyň açylyş döwri.

Dogrummyň ilkinji döwründe burgy towlarynyň kömegi bilen, ýatgynyň boýunjygy kem-kemden tekizlenýär we ýatgynyň agzy çaganyň kellesiniň kiçi çanaklyga girmekligine we çaganyň ýatgydan daşary dogurmaklygyna doly mümkinçilik döretmeklik üçin ýeterlik derejede açylýar.

Burgy towlary tutýan mahalynda ýatgynyň muskulaturasynda birnäçe özgermeler bolup geçýärler:

- a) **kontraksiya** – myşsa süýümleriniň ýygrylmaklary;
- b) **retraksiya** – ýygrylam myşsa süýümleriniň bir-birleri bilen duran ýerlerini üýtgetmekleri – duran ýerlerinden süýşmekligi, myşsa süýümleri her sapar ýygrylan mahalynda wagtlaýyn ýerlerinden süýşüp, bir-birleri bilen çolaşýarlar we burgy towunyň tutýan wagtynda myşsa süýümleri gysgalýarlar,

olaryň bir süýümi beýleki bir süýümiň ýerine geçip, bilelikde durýarlar. Şeýle hem retraksiýa hadysasy ýatgynyň aşaky segmentiniň dartylmagyna we boýunjygyň tekizlenmegine hem-de boýunjygyň kanalynyň daşky agzynyň açylmagyna getirýär. Şeýlelikde, ýatgynyň dikligine ýerleşen myşsalarynyň ýygrylmaklygyndan onuň boýunjygyndaky aýlaw ýerleşen myşsalarý gapdala we ýokarlygyna çekilýärler, netijede her burgy towy tutanda ýatgynyň boýunjygyň kanaly gysgalýar hem-de giňelýär – bu bolýan ýagdaýa bolsa – **distraksiýa** hadysasy diýilýär. Ýatgynyň boýunjygyň açylmagyna çagaýan suwunyň boýunjygyň kanalyna süýşmekligi hem ýardam edýär.

Çaganyň dogluş döwri.

Dogrumyň ikinji döwründe dogrum ýollarynyň üsti bilen çaganyň dogulmaklygy bolup geçýär. Suw perdesi ýarylyp akandan soň, az wagtlyk burgy towlary togtaýarlar, şol wagtda myşsalarý retraksiýasy dowam edýärler we ýatgynyň kiçelen göwrümine uýgunlaşmasy bolup geçýär. Gysga wagtlyk arakesmeden soň, burgy towlary täzeden tutup başlaýar we güýçlenýärler, myşsalarý retraksiýasy iň beýik derejesine ýetýär, ýatgynyň içki basyşy has beýgelýär, burgy towlaryna çygyлма towlary goşulýar. Dogurdyjy güýçleriň gitdigiçe artmaklygy zerarly çaganyň öňde ýatan synasy, çanaklygyň düýbünüň myşsalarýnyň we wulwar halkasynyň garşylyklaryny ýeňip geçýär we dogulýar.

Çaga ýoldaşynyň aýrylyş we dogluş döwri.

Çaga doglanyndan soň dogrumyň üçünji döwri – çaga ýoldaşynyň aýrylyş we dogluş döwri başlanýar. Bu döwürde ýatgynyň ýüzünden plasentanyň we suw bardalarynyň aýrylmaklygy we daşyna dogulmaklygy bolup geçýär. Çaga ýoldaşynyň ýatgynyň ýüzünden aýrylmaklygyna burgy towlary we çaga ýoldaşyny ýatgydan daşyna çykarmaklyga garnyň ýüzünüň myşsalarýnyň ýygrylmaklary täsir edýär. Ýatgynyň diwaryndan plasentanyň aýrylmaklygy merkezinden ýa-da bir gyrasyndan bolup geçýär. Dogrumyň üçünji döwründe ýolnan gan damarlaryndan

gan akmaklyk ýüze çykýar. Kadaly geçen dogrumda ýitirilen ganyň mukdary 250ml. çenli bolýar, ýagny dogran zenanyň agramynyň 0,5%-ni tutýar.

Çaganyň ýeňseleýin gelmeginiň öňdäki görnüşinde dogrumyň geçişi.

Çaganyň ýeňseleýin gelmeginiň öňdäki görnüşü dogrum mehanizminiň has kadaly sy hasaplanylýar we dört sany pursaty tapawutlandyrylýar:

Birinji pursat – kelläniň egilmegi, ýagny onuň özünüň kese okunyň daşynda aýlanmagy. Açylyş döwrüniň ahyrlaryna çaganyň kellesi peýkam görnüşli tikini bilen çanaklygyň kese ýa-da gytak ölçegine parallel durar ýaly bolup ýerleşýär. Dogrumyň ikinji döwründe ýatgynyň we garyň ýüzüniň myşsalarynyň basyşy ýokardan aşaklygyna çaganyň çanaklygyna we onuň oňurgasynyň üsti bilen kellesine tarap geçirilýär. Çaganyň oňurgasy kellesi bilen merkezinde birleşmän, ýeňsesine ýakynrak birleşenligi zerarly basyş güýji çaganyň ýeňsesine düşýär. Çaganyň ýeňsesi aşak düşüp başlaýar, aşaky eňegi döşüne tarap gysylýar, kelläniň kiçi beýni oýujygy uly beýni oýujygyndan aşakda (öňde) ýerleşýär we dogrum hanasynyň oky boýunça hereketlenip, jyns girelgesiniň agzyndan çykýar. Çaganyň ýeňseleýin gelmeginiň öňdäki görnüşinde **kiçi beýni oýujygy alyp baryjy nokat bolup hyzmat edýär.**

Kelläniň egilmekligi netijesinde ol kiçi çanaklyga özünüň iň kiçi ölçegi (9,5sm.) bilen girýär we kiçi gyýtak ölçeginiň daş-töwreginiň ölçegi (32sm.) bilen hem dogrum hanasyny geçýär.

Ikinji pursat – çaganyň kellesiniň içki öwrümi, ýa-da dogry rotasiýa geçmegi. Çaganyň kellesi öňe gidişlik hereketini edýär we şonuň bilen bir wagtda, öz dik okunyň daşynda hem öwrülýär. Netijede, çaganyň ýeňsesi öňe tarap, maňlaýy yza türre süňküne tarap öwrülýär. Kese (ýa-da gyýtak) ölçegde ýerleşen peýkam görnüşli tiki hem özünüň ýerleşişini üýtgedýär. Haçan-da çaganyň kellesi kiçi çanaklygyň içine düşende, ol kese ölçege, çanaklygyň çykalgasynda bolsa ol göni ölçegine geçýär.

Üçünji pursat – çaganyň kellesiniň gaýyşmaklygy, ýagny öz kese okunyň daşynda aýlanmaklygy. Haçan-da egilen kelle çanaklygyň çykalgasyna ýetende, ol çanaklygyň düýbünüň myşsalarynyň garşylygyna duçar bolýar. Ýatgynyň we garmyň myşsalarynyň ýygrylmaklygy çagany aşaklygyna gönükdirýärler. Çanaklygyň düýbünüň myşsalar bolsa, kelläniň şol ugra gönükdirilmegini bökdeýärler we onuň gaýyşmaklygyna ýardam edýär. Haçan-da çaganyň ýeňsesiniň ýeňse çukurjygy gasyk ýaýynyň aşagyna berk gysylandan soň kelläniň gaýyşmaklygy başlanýar. Şol ýerde hem kelläniň berkitme nokady emele gelýär. Şol berkitme nokadynyň daşynda hem kelläniň gaýyşmaklygy bolup geçýär. Kelle gaýyşan mahalynda dogrum hanasyndan yzygiderli, ilki bilen depesi, soňra maňlaýy, ýüzi we eňekleri görünýär, ýagny çaganyň kellesi doly dogulýar.

Dördünji pursat – çaganyň kellesiniň daşky we eginleriniň içki öwrümi. Çaganyň kellesi doglanyndan soň, ol ýüzüni ýerleşişine baglylykda enesiniň sag ýa-da çep buduna öwürýär we çaganyň eginleri dogulýar, ondan soň бүтін göwresi hem dogulýar.

Dogrumy alyp barmaklygyň häzirki zaman esaslary.

- kadaly geçýän dogrumda esassyz derman serişdelerini ulanmazlyk;
- dogrum mahaly zenana fiziki we ruhy taýdan goldaw bermek;
- dogrum wagtynda göwreli bedenini islegine görä erkin ýagdaýda saklap bilmek (surat 16);
- dogurýan zenanyň gizlinligini saklamak maksady bilen, aýry, özbaşdak bolmak hukugyny üpjün etmek

16-нйы surat.

Dogrumy alyp barmaklygyň häzirki zaman usuly

Dogrumyň birinji döwrüni alyp barmagyň esaslary.

Dogrumyň geçişine gözegçilik etmek we emele gelyän näsazlyklary öz wagtynda anyklamakdan ybarat. Kadaly geçýän dogumda:

- Dogurýan zenanyň AGB-y her sagatdan belllenmeli;
- Dogrumyň birinji döwründe göwredäki çaganyň ýürek urgusy her 30 minutdan diňlenmeli;
- Dogrumyň ikinji döwrüniň işjeň çygylyma däl döwründe çaganyň ýürek urgusy her 15 minutdan diňlenmeli;
- Dogrumyň ikinji döwrüniň işjeň döwründe çaganyň ýürek urgusy her 5 minutdan diňlenmeli;
- Daşky akuşer barlagyny, jynshana barlagyndan öň geçirilmelidir;
- Dogum burgularynyň ýygylgy we güýji;
- Çaganyň ýatyşy, ýerleşşi;
- Kadaly geçýän dogumda jynshana barlagy her 4 sagatdan, eger-de görkezme bolsa ondan ir wagtda geçirmeli;
- Dogumda görkezme ýüze çykan döwründe amniotomiýa geçirmeli we buşluk perdesi ýarylanda çykýan suwuň hilini görkezmeli;

Ýatgynyň boýunjygynyň açylyş döwründe zenana hereket etmekde erkinlik bermeli, ol özüne amatly ýagdaýda durup, ýöräp, çommalyp oturyp biler ýaly pursatlary döretmeli. Dogrum döwründe bedeniň erkin ýagdaýda saklanmagy enä agyryny ýeňil geçirmäge kömek berýär. Eger zenan arkan ýatmany halaýan bolsa, oňa çepýana öwrülip ýatmany maslahat bermeli, göwrelilere ruhy taýdan goldaw bermek, dogurýan zenanyň islegi boýunça ýakyn hossarlarynyň dogruma gatnaşmaklygyna rugsat bermek. Dogruma gelen zenanlara arassalaýjy klizma we çatalba arasyny syrmak zenanyň islegine görä ýerine ýetirmek, dogrum döwri köp suwuklyk içmeklik tertibini berjaý etmek. Häzirki wagtda WSGG tarapyndan birnäçe ylmy barlag işleriniň netijesinde dogruma zenan maşgalanyň ýanynda ýakyn hossarlarynyň gatnaşdyrylmagy ýola goýuldy.

Çaganyň dogulyş döwründe dogrumyň alnyp barlyşy.

Dogumda zenanlara oňaýly bolan dogurdyş usulyny saýlap almaklyga rugsat berilýär. Bu döwürdäki dogum burgulary güýçli we dowamly bolup çaganyň dogulmagyna ýardam edýär. Zenanlar özlerini wertikal ýagdaýda örän oňaýly duýýarlar, onuň ýene-de bir oňaýly täsiri ol hem çaganyň kellejigi aşaga we öňe gowy süýşýär. Köp halatlarda dogrumyň ikinji döwründe zenanlar wertikal ýagdaýy, oturyp dyz süňklerini ýere diräp ýa-da iki aýagynyň üstünde oturyp geçirmekligi oňaýly bilýärler. Häzirki zamanda dogum öýlerinde giňden ulanylýan dogruş usullarynyň içinde arkasynda ýatyp dogurmaklyk usuly iň bir oňaýsyz we netijesiz usullaryň biri diýlip hasaplanylýar. Soňky ýyllarda zenanlara oňaýly we netijeli bolar ýaly dogrumda her dürli usullary ulanmaklyk hödürlenýär. Zenany dogurtmak üçin saýlanyp alnan ýerler hem dürli görnüşlidir. Meselem: ýerde ýazylan düşegiň üstünde, adaty ýatylýan krowatlarda, arkan ýatyp, çep gapdala ýatyp, otugyja ýapyşyp, tirsek-dyz ýagdaýda we ş m. Ondan başga-da zenana fiziki goldaw berip dogurtmaklyk hödürlenýär, ýöne “Rahmanow” kürsüsünde dogurtmaklyk iň bir oňaýsyz dogurdyşdyr.

Dogrumyň ikinji döwründe çygylma burgulary.

Her bir çygylma burguda zenanda çygylma bolan isleg döreýär. Eger-de dogumda zenan adaty we erkin ýagdaýda çygylsa, onda çaganyň ýagdaýy kadada galýar. Zenany yzygiderli birnäçe gezek, dem alyşyny saklap çygylmak, dogulýan çaga köp päsgel berýär, onuň dem alyşyny bozýar. Diňe jynshanadan çaganyň kellejigi böwsüp çykandan soň, zenan çuňňur dem almalydyr, beýle ýagdaý çaganyň kellesiniň wulwar halkasyndan seresaplylyk bilen çykmagyny, çaganyň kellesiniň we enäniň dogrum ýollarynyň ýumşak dokumalarynyň şikeslenmesiniň önüni alýar.

Dogumda ýamzy goramaklyk.

Dogumda ýamzyň ýyrtylma howpuny peseltmek örän wajypdyr, sebäbi ýamzyň şikesleri zenanlary dogumdan soň örän oňaýsyz ýagdaýlara getirýär. Ýamzyň özbaşdak ýyrtylmagy hem mümkin, onuň şikesleri epiziotomiýadan soň hem bolýar. **Epiziotomiýany** diňe lukmançylyk tarapdan görkezmesi boýunça ýerine ýetirmeli, ýöne ony geçirmekligiň öňisyrasynda agyrsyzlandyрма geçirmeli. Dogurýan zenan ruhy taýdan örän duýgurdyr, şol sebäpli olarda oňaýly täsirler ýüze çykar ýaly şert döretmelidir. Geljekde, zenanlarda geçen dogumy barada gowy ýatlama galmaklygy üçin, oňaýly, täsirini ýetiriji gürrüň geçirmeli.

Çaganyň dogulmagy.

Çaganyň kellejigi jynshanadan dogulandan soň, ýumşak kateter arkaly onuň dem alyş ýolaryndaky nemler sorulyp alynýar, ondan soň ýatgynyň ýygrylmasynyň esasynda çaganyň bedeni doly dogulýar. Çaga dogulan badyna enesiniň garnyna ýa-da eliniň üstüne goýmalydyr. Bu ýagdaý çaganyň we enäniň “ten-tene” bolan aragatnaşygyna ýardam edýär. Çagany üşetmekligiň öňüni almak üçin onuň endamyny gowy süpürmeli, öl bolan süpürijini gury süpürijä çalyşmaly. Örän wajyp meseleleriň biri, ol hem çaga dogulýan otagda howanyň gyzgynlygy hemişe 25-28 gradusdan pes bolmaly däl, ýyly bolmaly. Ýene bir örän wajyp meseleleriň biri, ol hem çaga doglandan soň onuň kellejigini derrew oramaly, sebäbi çaga kellejigi arkaly bedenindäki ýylylygyň 25% ýitirýär. Göbek damaryň urşy gutarandan soň, göbekden 1-sm aralykda birinji gysgyç, 8sm aralykda ikinji gysgyç goýulýar. Iki gysgyjyň arasyndaky göbegi 96%-li etil spirtine batyrylan pamyk bilen süpürilýär we zyýansyzlandyrylan gaýçy bilen kesilýär. Çaganyň göbeginiň kesilen ýerine 1%-li ýodonat ergini çalynýar. Çaga dogulan badyna enäniň tenini çaganyň tenine degirtmek we çaga göwüsden emdirilmäge berilmegi höweslendirmek, ene-çaga gatnaşygynyň berkemegine peýdaly täsir edýär, göwse süýdün inmegini çaltlandyrýar. Çaganyň sorujy heketleri ýa-da onuň göwsi ýöne ýalamagy emzik –areola kompleksiniň nerw öýjüklerini gyjyndyryp, merkezi

gipotalamus-gipofize impulslary ýollaýar, şeýlelik bilen gipofiziň öňki böleginde **prolaktiniň, yzky böleginde oksitosiniň** bölünip çykmagy ýola goýulýar. Oksitosin ýatgynyň ýygrylmagyny we plasentanyň ýatgynyň diwaryndan aýrylmagyny üpjün edýär. Dogrum otagda saklanylýan wagtyň dowamynda täze dogulan bäbek enesi bilen bile bolýar. Doglan çaganyň bedeninde gyzgyny bir derejede hemişelik saklamaklyk üçin hökman çaga we ene bedeniniň „ten-tene“ bolan aragatnaşygyny saklamalydyr, şonuň üçin dogumdan soň enäni we çagany ýyly ýorgan bilen üpjün etmeli.

Çagany ejesi çagalar bölümüne geçirmegiň önüsyrasynda (takmynan 2sagatdan) göbek ene zyýansyzlandyrylan rezin ellik geýip, göbegi arassalamagyň ikinji tapgyryny geçirýär. Zyýansyzlandyrylan hasa bilen göbek bagynyň galyndysyny düýbünden ujuna tarap sykýar, ony 96 gradusly spirtiň erginine batyrylan hasa bölejigi bilen süpürýär. Soňra göbek halkasyndan 4-5mm ýokarlygynda zyýansyzlandyrylan rezin halkajygy goýulýar (bu maksat bilen zyýansyzlandyrylan ýüpek sapajygyny hem ulanyp bolýar) we onuň ýokarsyndan göbek bagynyň galyndysyny kesilip aýrylýar. Göbegiň kesilen ýerini açyk usulda arassa saklap, gözegçilik edilýär, zyýansyzlandyryjy serişdeler ulanylmaýar.

Dogrumyň III-nji döwrüniň alnyp barlyşy.

Dogrumyň üçünji döwri adaty ýagdaýda 15-20 minut dowam edýär. Çaga doglandan soň ýatgy täzedden ýygrylyp başlaýar, şonuň esasynda çaga ýoldaşy ýatgynyň diwaryndan aýrylyp başlaýar we jyns ýollaryndan az mukdarda gan gelip başlaýar hem-de göbek bagynyň saşky bölegi jynshanadan aşak süýşýär we uzalýar. Dogrumyň üçünji döwrüni işjeň alyp barmak üçin çaganyň öňki egni jynshanadan dogrulandan soň ýa-da çaganyň bedeni doly dogulandan soň oksitosiniň 1ml erginini et aralygyna sanjylýar we dogrumyň üçünji döwrüniň, dogrumdan soňky döwürleriniň gan akmasynyň öňi alynýar.

Dogrumy alyp barmaklykda Bütindünýä Saglygy Goraýyş guramasynyň teklipleri.

Umumy teklipler:

- Enäniň islegine laýyklykda zenanyň dogurýan otagyna, dogumdan soňky otaglara zenanyň maşgala agzalarynyň erkin gatnaşmagyny üpjün etmeklik;
- Dogurýan zenana we onuň garyndaşlaryna ruhy taýdan goldaw bermeklik;
- Zenanyň islegine laýyklykda, dogumda oňa gerek bolan idegi ýerine ýetirmeklik;
- Dogurýan zenany hiç wagt ýeke galdyrmazlyk;
- Zenanyň islegine laýyklykda her dogurýan zenany aýratyn dogum otagy bilen üpjün etmeklik

Aşakdaky görkezilen ýagdaýlarda gyssanmaly däl:

- Zenanlara dogumyň ikinji döwründe wagtyndan öň çygylmaga;
- Epiziotomiýa geçirmeklige;
- Reanimasiýa çärelerini ulanmaklyga;
- Bäbegi seretmeklige;
- Ene süýdini emdirmeklige

Dogurýan zenan bilen içgin ysnyşykly gürründeş bolmaly, oňa „ruhy“ goldaw bermeli.

Dogumda:

- Çaganyň ýagdaýyny anyklamak üçin onuň ýürek urgusyny wagtal-wagtal diňläp durmaly;
- Ähli dogurýan zenanlara gasygynyň we ýamzynyň tüýlerini syrmaklyk hödürlenmeli dældigini bellemeli;
- Ähli dogurýan zenanlara arassalaýjy klizma hem geçirilmeýänligini bellemeli;

- Dogumy oýandyrmaklyk diňe görkezme boýunça geçirmeli, göwreliligiň 42 hepde möhletine çenli dogumy oýandyrmakdan saklanmaly;
- Dogumda giňden ulanylýan analgetiklerden, rahatlandyryjy serişdelerden saklanmaly;
- Amniotomiýa geçirmeklige hiç hili görkezme ýoklygy;
- mümkin boldugyça dogurýan zenanlara erginleri goýbermekden saklanmaly we olara dogum wagtynda suwuklyk içmekligi we naharlanmagy hödürlemeli;
- mümkin boldugyça jynshana barlagynyň gerekligini partogrammanyň görkezijileriniň esasynda çözmeli;
- Ýamzy barmaklaryňyz bilen çozmaň;
- Dogrum üçin amatly bolan wertikal ýagdaýy ulanmaklygy hödürlemeli, zenany düşege ýatyrmaqdan ägä bolmaly;
- Genikologiki kürsüde zenanyň aýagyny berkitmäň;
- Zenan dogumda özüne oňaly bolan ýagdaýy saýlap almaklygy teklipl etmeli

Dogumdan soňky döwürde:

- Bäbegi dogumda we dogumdan soňky döwürde enesinden aýyrmaklyk gadagan;
- mümkin boldugyça çaga ene ten-tene bolan aragatnaşygyny saklamaly we çagany göwüs süýdünü emdirmeklige rugsat bermeli;
- Ýatgynyň boýunjygyny jynshana aýnalary bilen seretmek hökman däl;
- Eger-de jynshanada we ýamyzda şikesler ýüzleý bolsa, onda olara tikin goýmaklyk hökman däl

Türkmenistanyň “Howpsuz enelik” boýunça 2007-2011-nji ýyllar döwri üçin milli maksatnamasy.

Howpsuz enelik boýunça milli maksatnamanyň esaslary.

Türkmenistanyň howpsuz enelik boýunça 2007-2011-nji ýyllar döwri üçin Milli maksatnamasy halkara guramalaryň hödürnamalaryny, ministrlikleriň hem-de pudaklaryň tekliplerini nazara almak bilen işlenip düzüldi.

Maksatnamanyň esasy maksady:

Dogruma ukyply ýaşdaky zenanlaryň saglyk ýagdaýlaryny gowulandyrmak. Göwreli, çaga dogurýan we çaga doguran zenanlary hem-de bäbekleri alyp barmakda we olara gözegçilik etmekde häzirkizaman usullary ornaşdyrmak.

Maksatnamnyň esasy ýörelgeleri.

Bu toplumlaýyn çärelere ene we çaga berilýän saglygy goraýyş hyzmatlarynyň hilini ýokarlandyrmak. Zenanlaryň dogry iýmitlenmek, witamin ýetmezçiliginiň önüni almak, islenmedik göwreliligiň döremeklik ähtimallygyny peseltmek, maşgalany meýilleşdirmegiň netijesinde emeli abortlaryň sanyny azaltmak. Pes agramly aýratynam 1500gramdan pes agramly çagalaryň derejesini peseltmek.

Antenatal gözegçilik.

- Göwreli zenanlara gözegçilik, barlag, bejeriş işlerini talaba laýyk ýerine ýetirmek;
- Göwreli zenany irki möhletinde hasabata almak;
- Täze işläp taýýarlanan antenatal gözegçiligi boýunça saglyk öýlerinde peşewiň, ganyň umumy, ganyň toparynyň we rezus deňişliligi boýunça hemde jyns gatnaşygy arkaly geçýän keselleriň barlaglaryny iki sapar geçirmek;

- Zenanyň göwresindäki düwünçeğiň ösüşiniň dürli bozulmalaryny perinatal anyklaýyş kömegi bilen ýüze çykarmak. (göwreliligiň 9-10 we 21-22 hepde möhletinde düwünçeğiň ultrases barlagyny geçirmek);
- Gatnawlaryň sanyny 7-8-e çenli azaltmak, zenana we onuň maşgalasyna ruhy taýdan goldaw bermek;
- Kadaly ýagdaýda geçýän göwrelilikde derman serişdesini ýerlikli ulanmaklyk we göwreli zenanyň hassahanada ýatymlaýyn bejergi almak üçin görkezmelerini azaltmak;
- Göwreli zenany doguma we çagany ene süýdi bilen emdirmeklige ugrukdyrmak we taýýarlamak;
- Ýokary howpy bar bolan zenanlara genetiki lukmanyň maslahatlaryny we saglygy goraýyş kömegini gurnamak;
- Zenanlaryň göwreliligi gaýraüzülmeler bilen geçýän ýagdaýlaryny (preeklampsiýa, plasentanyň wagtyndan öň gopmaklygy) irki wagtda anyklamak, gözegçilik etmek we ulag arkaly degişli saglygy goraýyş edarasyna geçirmek;
- Ýatgyda tygyň yzy bar bolan ýagdaýynda, dar çanaklygy irki möhletde anyklamak, pugta gözegçilik etmek we ulag arkaly degişli saglygy goraýyş edarasyna geçirmek.

Intrenatal we neonatal gözegçilik.

- Partogrammany ulanmaklygy bilen dogruma gözegçilik etmek;
- Dogumda ruhy taýdan goldaw bermek;
- Dogum wagtynda zenanyň arkaýyn hereket etmekligine we dogurmak üçin özüne oňaly ýagdaýy saýlap almaklygyna ygtyýarly bolmak;
- Kadaly ýagdaýda geçen dogumy göbek enäniň alyp barmagy;
- Kadaly ýagdaýda geçýän dogumyň dowamynda derman serişdäni ýeterlikli ulanmak;
- Dogurýan zenanyň islegi boýunça hossarlarynyň doguma gatnaşmagy;
- Wagtyndan öňki geçýän dogumlary bütewi alyp barmak;

- Arassa dogumlary üpjün etmek

Türkmenistanda eneligi we çagalygy goramak, olaryň saglygyny berkitmek boýunça “Howpsuz enelik”, “Gan azlygynyň önüni almak we oňa garşy göreşmek”, “Çaga kesellerini bejermegiň bitewi alnyp barlyşy” diýen maksatnamalarynyň durmuşa geçirilmegi özüniň gowy netijelerini berýär. Şeýle hem “Ene süýdi bilen iýmitlendirmegi goramak we goldamak” maksatnamasy saglygy goramagyň işine ymykly ornaşdy.

Çaganyň saglygy enäniň saglygy bilen ýakyn baglanyşykdadyr. Göwreli aýallar hili ýokary we balansirlenen iýmit: süýt, miweler, et, balyk, ýumurtga, däneleri iýmelidir. Bu iýmit zenan üçin göwrelilik döwründe howpsuzdyr. Eger-de göwrelilik döwründe zenanlar demire, “A” witaminine we foliý turşusyna (et, balyk, ýumurtga, dürli gök ýaprakly gök önümler, sary reňkli miweler) iýmitleri iýseler, özlerini fiziki taýdan güýçli we sagdyn duýýarlar. Iýmitlenme üçin ulanylýan nahar duzy diňe ýodlanan bolmaly.

Çilim çekmeklik, neşe serişdelerini ulanmaklyk, dürli zäherler we ekologiki howanyň hapalanmagy göwreli aýallar we çagalar üçin zyýanlydyr. Eger-de göwreli zenan çilim çekýän bolsa, onda çaga pes agram bilen dogulmagy we sowuklama, üsgülewük, pnemoniýa ýa-da dem alyş ýollarynyň beýleki keselleri bilen köp kesellemekligi mümkin. Göwreli aýallary we kiçi ýaşly çagalary çilimiň tüssesinden, himiki serişdelerden, reňklerden, dürli zäherlerden we daşky gurşawy zäherleýjilerden gorap saklamaly.

Eger-de zenana göwrelilik döwründe fiziki jebir berilen bolsa, onda ol hem boljak bäbek üçin örän howplydyr. 18 ýaşa çenli we 35 ýaşdan soňky göwrelilik çaganyň we enäniň saglygyna howpy köpeldýär. Enäniň we çaganyň saglygyny saklamaklyk üçin dogrumlaryň arasyndaky aralyk 3 ýyldan az bolmaly däl.

Ene süýdi bilen emdirmegiň esaslary.

“Türkmenistanda ene süýdi bilen emdirmekligi gorap saklamak we goldamak barada” Türkmenistanyň Saglygy Goraýyş we Derman Senagaty ministrligi tarapyndan № 408 buýruk kabul edildi.

Türkmenistanda ene süýdi bilen emdirmekligi gorap saklamak we goldamak baradaky maksatnama.

Ene süýdi düzüminde ýokumly maddalary we fermentleri talaba laýyk deňagramlylykda saklanýandygy, bedeni goramak üçin gerekli immunologiki maddalaryň bardygy bilen ajaýypdyr.

Ene süýdini emýän çagalar, emeli süýtler bilen iýmitlenýän çagalara garnynda 2,5 esse keselçilige seýrek duçar bolýarlar. Dogumdan soňky birinji 6 aýyň dowamynda emdirýän enäniň fiziologiki aýratynlygy diňe göwüs süýdüniň hasabynň çagany gerekli ýokumly maddalar bilen üpjün etmäge mümkinçilik berýär.

Göwüsdan emdirmegiň artykmaç taraplary.

Ene süýdüniň diňe bir çaga üçin ähmiýetli tarapyna garanynda, göwüsdan emdirmekligiň artykmaç taraplary has köp. Göwüsdan emdirmeklik enäniň saglygyny gorap saklaýar, maşgala üçin ruhy we tygşytlylyk taýdan peýdaly bolýar.

Ene süýdüniň çaga üçin ähmiýeti:

- Çaga üçin gerekli ýokumly maddalary düzüminde saklaýar;
- Çaganyň bedeninde ýeňil özleşýär;
- Çagany ýokançlyklardan goraýar;

Süýt emele geliş hadysasy.

Göwüs süýt mázlerinden, alweolalaryň daşyndaky et gatlakdan, ýag gatlakdan we birleşdiriji dokumadan durýar. Ýag gatlak bilen birleşdiriji dokuma göwsüň görnüşini hem-de ululygyny kesgitleýär. Süýt mázleriniň sany dürli ululykdaky göwüslerde bir deňdir, olarda süýt emele gelişär we süýt akymjyklary bilen göwsüň ujuna tarap akýar. Süýt akymjyklary göwsüň ujuna ýetmänkä

ýognalýarlar we süýt sinuslaryny emele getirýärler. Süýt sinuslarynda emele gelen süýtler ýygnanýar, 10-20-e golaý süýt akymjyklary deşik görnüşinde açylyp göwüsün ujynda gutarýar. Göwsün ujunda köp sanly soňlamalary ýerleşýär, olar süýdün emele gelmegine we akyp çykmagyna ýardam berýän refleksleriň döremegi üçin örän möhümdir. Göwsün ujunyň töweregindäki has gararak reňkli aýlaw areol diýip atlandyrylýar. Areolyň aşagynda süýt sinuslary ýerleşýär. Gormonlaryň we refleksleriň täsir etmeginde süýt emele gelýär. Göwreli döwründe aýallardaky gormonal ütgemeler süýt mäslerini süýt öndürmeklige taýýarlaýarlar we süýt mäsleri ösüp göwsün göwrümi ulalýar. Çaganyň emmesini sorýan mahaly iki sany refleks süýdün gerekli mukdarda emele gelip durmagyny we akyp çykmagyny ýola goýýar.

Prolaktin-süýdün emele gelmegini ýola goýýan gormon.

Gipofizde prolaktin diýip atlandyrylýan gormon bölünip çykýar. Ol süýt mäsleriniň öýjüklerinde süýdün emele gelmegini ýola goýýar. Her gezek çaga emýän mahaly göwsün ujundaky nerw soňlamalaryny gyjyndyrýar, netijede gipofiziň öňki bölegine habar ýollanýar we prolaktin bölünip çykýar. Ol gan akymy bilen süýt mäslerine ýetip, süýt emele getirýär. Bu gormon çaga emmesini emip bolandan soň işläp başlaýar. Şeýlelik bilen çaganyň indiki gezek iýmitlenmegine süýt taýýarlanýar. Göwsün ujunyň gyjynmagyndan süýdün emele gelmegine çenli aralykdaky bolup geçýän hadysany prolaktin refleksi diýip atlandyrylýar. Çaga näçe emmesini köp sorsa, şonça-da köp süýt emele gelýär we şonuň ýaly hem tersine bolup geçýär. Eger çaga enesiniň göwsüni sormasyny düýbünden bes etse, ýa-da emip başlamadyk bolsa, onda enäniň göwsünde süýdün emele gelmegi kesilýär. Bu hadysa “talap etmek we jogap gelmek” diýilýär. Çaga näçe talap etse, süýt mäsleri oňa jogap edip şonça-da süýt emele getirýärler. Eger çaganyň enesi süýdün köpelmegini islese onda çagany basym-basymdan we dowamly emdirmek. Ondan başga-da prolaktin gormony aýalyň

ýumurtgalyklarynyň işjeňligini basyp saklaýar, aýbaşy aýlawynyň we fertilliginiň täzeden işläp başlamagyny duruzýar.

Oksitosin-süýdüň akyp gelmegini ýola goýýan gormon.

Çaganyň emýän mahaly göwsüň uýyndan gipofiziň yzky bölegine impulslar ýollanýar. Muňa jogap edip gipofizde oksitosin gormony bölünip çykýar. Ol ganyň akymy bilen süýt mäslerine baryp ýetýär we süýt mäsleriniň (alweolalaryň) töwereginde ýerleşen myşsa öýjükleriniň ýygrylmagyna täsir edýär. Şeýlelikde alweolalarda ýygynan süýtler süýt sinuslaryna akyp gelýär. Prolaktina garanyňda oksitosin has tiz işleýär. Ol çaganyň häzirki emýän mahaly üçin süýt getirýär. Bu hadysa süýdüň bölünip çykyş refleksi ýa-da oksitosin refleksi diýilýär. Çaga diňe özüniň sorany bilen enäniň göwsünden ýeterlikli süýt alyp bilmeýär. Bu ýagdaýda süýdüň bölünip çykyş refleksi çaga kömek edýär. Oksitosin refleksi ene emdirip başlajak wagty işläp başlaýar. Şeýle hem oksitosin refleksiniň enäniň bedenine edýän başga-da täsirleri bar. Ol dogumdan soň ýatgyny ýygrylmaga mejbur edýär, şeýlelik bilen plasentanyň ýatgydan aýrylmagyna ýardam berýär, ýatgynyň ýygrydyjylygyny ýokarlandyrýar we dogumdan soňky gan akmanyň öňüni alýar. Prolaktin refleksine garanyňda oksitosin refleksi çylşyrymlydyr. Oňa enäniň pikiri, duýgusy, hal-ýagdaýy täsir edip bilýär. Adatça enäniň duýgulary refleksiň işlemegine kömek edýär, emma käbir halatlarda ol refleksiň işlemegine päsgelçilik berýär. Eger ene çagasy hakda söýgi bilen pikirlense, onuň sesini, agysyny eşidip dursa şol pursatda gipofiz oksitosin bölüp çykaryp başlaýar. Otrisetel duýgular oksitosin refleksiniň işlemegine böwet berýär. Agyry, biynjalyk, gorky, aljyraňňylyk ýaly duýgylar oksitosin refleksiniň işjeňligine päsgel berýär.

Çaga emýän mahaly, onuň emmesini dogry tutyp alandygyny kesgitleýän 5 alamat:

- Çaganyň agzy giňden açyk, onuň aşaky dodagy daşyna çöwürlip dur;
- Areolyň köp bölegi çaganyň agzynyň ýokarsyndan görünýär;

- Çaganyň eňegi göwse degip dur;
- Çaganyň ýañaklary tegelenip dur;
- Çaganyň haýaldan çuňňur sorujy hereketler edýändigini görüňär hem eşidilýär.

Göwüden emdirilende çagany tutyp saklamagyň 4 alamaty:

- Çaganyň kellesi bilen göwresi bir tekizlikde ýerleşmeli;
- Çaganyň ýüzi enesine tarap öwürlip burunjygy göwsüň ujunyň garşysynda durmaly;
- Çagany enesi özüne ýakyn gysyp saklamaly;
- Eger täze dogulan bäbek bolsa, diňe bir onuň egnini we kellesini däl-de enesi çaganyň bütün göwresini aşagyndan tutup saklamaly;

Enelere çaga doglan badyna birinji ýarym sagadyň içinde çagany emdirmäge kömek bermeli.

DOGRUMDAN SOŇKY KADALY DÖWÜR.

Çaga ýoldaşy daşyna dogulandan soň dogrumdan soňky döwür başlanýar we takmynan 6-8 hepdeläp dowam edýär. Şu möhletň dowamynda dogran zenanyň bedeninde wajyp fiziologiki hadysalar bolup geçýärler, ýagny, jyns agzalarynda, nerw, endokrin, ýürek-damar we beýleki ulgamlarda göwrelilik we dogrum bilen baglanyşykly bolan, birnäçe özgermeler bolup geçýärler, süýt mäsleriniň pajarlamagy we öz işlerini ýerine ýetirmekligi başlanýar.

Dogrumdan soňky döwür ikä bölünýär – irki (ilkinji 24 sagat) we giçki (soňuna çenli galan 6-8 hepde) döwür.

Dogrumdan soňky döwürde has güýçli özgermeler jyns ulgamynda, esasan-da ýatgyda bolup geçýär. Placenta daşyna dogulandan soň, ýatgynyň düýbi göbeğiň deňinde, uzynlygy 15sm., agramy takmynan 1kg. çenli bolýar.

Dogrumdan soňky 10-12 günün içinde ýatgynyň düýbi takmynan günde 1,5-2sm. peselýär.

Dogrumdan soň 13 güne çenli kanal doly emele gelýär, ýöne onuň daşky agzyndan barmagyň ujy geçýär. Dogrumdan soňky döwrüň üçünji hepdesine daşky agzyň hem ýapylmaklygy gutarýar. Şeýlelikde, ýatgynyň boýunjygynyň we onuň hanasynyň öňki kaddyna gelmekligi ýokardan aşaklygyna bolup geçýär. Ýatgynyň we onuň içki agzynda ýerleşýän aýlaw myşsalaryň ýygrylmagy esasynda ýatgynyň ýokarky we aşaky segmentiniň çägi emele gelýär. Ýatgynyň inwolýusiýa geçmeklik çaltlygy dogran zenanyň umumy ýagdaýyna, ýaşyna, göwrelilik döwrüniň we dogrum pursatlarynyň geçişine, köp çaga dograndygyna we ş.m. bagly bolýar. Umumy ýagdaýy gowşan we köp çaga dogran aýallarda, 30 ýaşdan geçen ilkinjisini dogurýanlarda hem-de dogrum we dogrumdan soňky döwürlerindäki näsazlyklar zerarly ýatgynyň inwolýusiýasy haýal geçýär. Emdirýän zenanlarda ýatgynyň ýygrylmasy, emdirmeyänleriňkä garanynda has çalt geçýär. Ýatgynyň iç yüzüniň bitiş hadysasynda dogrumdan soňky bölünip çykýan öl-lohiýa emele gelýär. Ol hakykatdan-da ýara ýerden gelýän suwuklyk bolýar. Ýatgynyň içindäki ýaranyň bitmegine we arassalanmagyna görä bölünip çykmanyň häsiýeti hem üýtgeýär. Dogrumdan soňky ilkinji günleri bölünip çykýan suwuklyga desidual epitelinin bölekleri bilen birlikde gan garyşykly, ýagny birinji gününden başinji güne çenli, ep-esli mukdarda ganly, altynjy gününden onunjy gününe çenli köp mukdarda serozly (ganjymak) garamtyl goňur reňkli suwuklyk gelýär. Onunjy gününden başlap durlanýar we suwuklygyň mukdary hem azalýar. Dogrumdan soňky döwür kadaly geçende, zenanyň ýagdaýy kanagatlanarly bolýar we sagdyn hasaplanylýar.

ÇAGANYŇ ÇANAKLYK TARAPY ÖŇDE GELENDE GÖWRELILIGIŇ GEÇIŞI, ALNYP BARLYŞY.

Çaganyň çanaklyk tarapy öňde gelende dogrumyň kadaly geçmekligi hem mümkin, ýöne dogrum döwürlerinde göwredäki çaganyň we enäniň janyna howp salýan çylşyrymly beterleşmeler, ýagny göwredäki çaganyň gipoksiýasy, dogrum

şikeslerini almak we öli çaga dogulmaklyk ýaly beterleşmeleriň döremegi mümkin. Şol sebäpli hem çaganyň çanaklyk tarapynyň öňde ýerleşmegi kadaly we näsaz dogrum hadysalaryň araçägi hasaplanylýar.

Çaganyň çanaklygynyň öňde gelmeginiň görnüşleri.

Çanaklyk tarapynyň öňde gelmekliginiň iki görnüşi tapawutlandyrylýar:

1. Otyrýeriniň öňde gelmegi (epilen görnüşli)
2. Aýaklarynyň öňde gelmegi (ýazylan görnüşli).

Otyrýeriniň öňde gelmegi hem ikä bölünýär: diňe otyrýeri bilen (doly däl) we otyrýeri aýaklary bilen goşulyşan (doly) görnüşleri.

Çaganyň diňe otyrýeri öňde ýerleşende, onda kiçi çanaklyga diňe arassa otyrýeri girýär, aýaklary bolsa bütin göwresiniň ugruna uzaldylan. Otyrýeriň goşuluşan görnüşinde bolsa, kiçi çanaklyga çaganyň otyrýeri aýaklary bilen girýär, ýagny çaganyň çanaklyk-but we dyz bogynlarynyň ikisi hem epilen.

17-nji surat.

Çaganyň aýaklarynyň öňde gelmeginiň
doly däl görnüşli

Aýaklarynyň öňde gelmekligi doly – kiçi çanaklyga iki aýaklary bilen gelýär, ýagny çanaklyk-but we dyz bogunlary çalarak ýazylan we doly däl – diňe bir aýagy kiçi çanaklyga golaýlaşan (surat 17).

Çaganyň çanaklygynyň öňde gelmeginiň sebäpleri.

Heniz doly öwrenilmändir, ýöne çanaklygynyň öňde gelmekligine birnäçe täsirler ýardam berýärler:

1. Köp suwly göwrelilik, wagtyndan öňki dogrum, ekiz göwrelilikde
2. Çanaklygyň girelgesine kelläniň düşmekligine päsgel berýän ýagdaýlar: dar çanaklyk, plasentanyň öňde ýerleşmegi, ýatgynyň aşaky segmentinde täze döremeleriň bolmagy.

3. Çaganyň hereketlenmegini çäklendirýän we göwreliligiň ahyryna kellesi bilen aşak öwrülmekligine päsgelçilik berýän az suwly göwrelilik we ýatgynyň dogabitdi keselleri.

Çaganyň çanaklygynyň öňde ýerleşendiginiň anyklanylşy.

Çaganyň çanaklygynyň öňde ýerleşendigini göwreliligiň ikinji ýarymynda daşky akuşer barlaglary we dogrum döwründe içki jynshana barlagy esasynda anyklanylýar. Çaganyň çanaklygynyň öňde ýerleşmeginde göwrelilik edil kellesiniň öňde ýerleşşi ýaly geçýär. Göwreli zenana hemişeki gigiyeniki düzgününü we iýmitini saklamaklyk maslahat berilýär. Göwrelilik we dogrum döwürlerinde birnäçe näsazlyklaryň ýüze çykýandygy sebäpli, göwrelilik döwründe zenany pugta gözegçilikde saklap, duş gelýän gaýra üzülmeleriň öňi alynýar.

KÖP ÇAGALY (EKIZ) GÖWRELILIK.

Ekiz göwrelilik diýip, zenanyň bedeninde iki ýa-da ondan hem köp çaganyň kemala gelmegine aýdylýar. Ekiz göwrelilik iki ýa-da köp sanly bir wagtda ýetişen ýumurtga öýjükleriniň tohumlanmagynda hem-de bir tohumlanan ýumurtga öýjüginde iki we ondan hem köp embrionyň ösüp ýetşmeginden emele gelmegi mümkin.

Iki sany ýumurtga öýjüginde emele gelen ekizlere iki ýumurtgaly, birinden emele gelenine bir ýumurtgaly ekizler diýilýär.

Iki ýumurtga öýjüginde emele gelen ekizler.

Tohumlanan ýumurtga öýjügi özbaşdak ösýärler. Ýatgynyň nemli bardasyna ornaşandan soň, her çaga düwünçeginiň özbaşdak suw we üpürjikli bardalary emele gelýärler, soňra ekizleriň hersiniň özüne aýratyn özbaşdak gan damarly plasentasy emele gelýärler. Eger-de tohumlanan ýumurtga öýjügi bir-birinden daşda ornaşan bolsa, onda olaryň plasentalary hem düýbünden aýratyn bolýar, her çaga düwünçeginiň horion we amnionyndan başga özbaşdak kapsula örtügi hem bolýär.

Bir ýumurtga öýjüginde emele gelen ekizler.

Bir ýumurtgadan kemala gelen ekizleriň umumy kapsulasy we ösüntgili, örtükli bardalary we umumy plasentasy bolýar, ekizleriň plasentasyndaky damarlar birnäçe anastomozlar arkaly birigýärler. Ekizleriň hersiniň suw bardasy aýratyn bolup, iki suw haltasynyň aralygyndaky diwar bolsa iki sany suw bardalaryndan ybarat. Bir ýumurtga öýjüginde emele gelen ekizler bir jynsly bolýarlar (ikisem oglanjyk ýa-da gyzjagaz), olar biri-birlerine örän meňzeş we olaryň ganynyň topary hem birmeňzeş bolýar. Ekizleriň bir ýa-da iki ýumurtga öýjüginde kemala gelendigini kesgitlemek üçin plasentanyň umumy ýa-da iki sany biri-birine galtaşan plasentalaryny we barda öýjüklerini gözden geçirilýär. Esasan-da ekizleriň suw haltasynyň arasyndaky diwaryň bardalarynyň sanyna uly üns berilýär. Iki ýumurtga öýjüginde emele gelen ekizleriniň diwaryndaky bardalar dört sany bolup, olar amnion-horion, horion-amnion tertipde ýerleşýärler, bir ýumurtga öýjüginde amnion-amnion bardalary ýerleşýär.

Ekiz göwreliligiň geçişi.

Ekiz göwrelilikde göwreli aýalyň bedenine bolan talap artdyrylýar, ýagny ýürek-damar ulgamy, öýken, bagyr, böwrek we beýleki agzalar has artdyrylan güýç bilen işleýärler, şol sebäpli hem ekiz göwrelilik agyr geçýär. Göwreli zenanlar köplenç göwreliligiň ahyrlaryna güýçli ýadawlyga, deminiň gysýandygyna arz edýärler. Ekiz göwrelilikde dem gysmaklyk ýatgynyň göwrüminiň has ulalyp, germewi ýokaryk galdyrmagyndan we ýüregiň işiniň kynlaşmagyndan emele gelýär.

Ekiz göwrelilikde göwrelilerde gusup gaýtarmaklyk, tüýkülik akmaklyk, göwreliligiň ikinji ýarymynda çiş, gipertenziw bozulmalar: preeklampsiýa, eklampsiýa köp duş gelýär. Köp çagaly göwrelilikde köplenç köp suwlulyk duş gelýär, bu bolsa ýatgynyň çenden aşa ulalmagyna we dartylmagyna, şeýlelikde dem gysmasynyň artmagyna, tahikardiýa, ondan başga-da çagaýan suwunyň

wagtyndan öň gitmegi, wagtyndan öňki dogrumyň başlanmagy we ş.m. näsazlyklar duş gelýär.

Göwrelilik we dogrum pursatlarynda duş gelýän näsazlyklary öz wagtynda anyklamak we öňüni almak maksady bilen, göwrelilere yzygiderli we pugta gözegçilik etmeli.

GÖWRELILERIŇ GESTOZLARY.

Göwrelileriň gestozlary diýilip – çaga düwünçeginiň emele gelmegi we örän köp dürli alamatlary bilen häsiýetlendirýän, olaryň içinde has durnuklysy we ýüze çykýany merkezi nerw ulgamyndaky näsazlyklary, damarlaryň bozulmalary, maddalar çalşygynyň näsazlyklary bilen baglanyşykly kesellere aýdylýar. Gestozlar etiologiki tarapdan göwrelilik bilen baglanyşykly. Göwredäki çaga dogrulandan ýa-da aýrylandan soň adaty ýagdaýda gestozyň ähli alamatlary aýrylyp gidýärler. Göwrelileriň gestozlarynyň ik isany görnüşi tapawutlandyrýar:

1. Göwreliligiň irki möhletinde emele gelýän görnüşine – göwrelileriň irki gestozlary (aşaýlamalar, 1 aýlykdan 3 aýlyga çenli)
2. Göwreliligiň ikinji ýarymynda döreýän (köplenç ahyrky 2-3 aýlarynda) göwrelilikde dörän gipertenziw bozulmalar.

Göwrelileriň irki gestozlaryna göwreliniň gusup-gaýtarmasy, tüýkülik akması (ptializm), göwreliligiň soňky 2-3 aýlarynda göwrelilikde dörän çişler, gipertenziw bozulmalar: preeklamsiýa we eklamsiýa degişli. Gestozlaryň seýrek duş gelýän görnüşlerine dermatozlar, bronhial dem gysma, sarylama, tetaniýa (el-aýaklarynyň çekmekligi), göwrelileriň osteomolýasiýalary (süňkleriň ýumşamaklygy) degişlidir.

Göwrelileriň irki gestozlary.

Göwrelileriň gusmasy. Köp aýallarda esasan-da ilkinji göwrelilerde göwreliligiň ilkinji aýlarynda ertirine ýürek bulanma we gusup gaýtarma ýüze çykýar, gusup gaýtarmaklyk her gün gaýtlanmaýar we göwreliniň ýagdaýyna

täsirini ýetirmeýär. Bu hilli gusup gaýtarmaklygy göwrelileriň gestozlaryna degişli diýip hasaplanylmaýar.

Göwrelileriň gestozlaryna diňe irden gusup gaýtarmaklyk degişli bolman, eýsem günde birnäçe gezek gaýtalanýan görnüşi degişlidir. Göwrelileriň gusmasy ýürek bulanmak we işdäsiniň peselmegi, tagam we ys alşynyň üýtgemekligi bilen bile geçýär. Göwreliniň bedeninde bolup geçýän özgermeleriň derejesine baglylykda, göwrelileriň gusup gaýtarmasynyň 3 agyrlyk: ýeňil, orta agyrlyk we çenden aşa gusmaklyk – agyr derejeleri tapawutlandyrylýar.

Gusmaklygyň ýeňil görnüşi – gusmagyň bu görnüşinde göwreliniň bedeninde bolup geçýän özgermeler, esasan hem nerw ulgamynyň işjeňlik tarapdan gyşarmasyna gabat gelýär. Uly ýiligiň gabygynda nerw hadysalarynyň işjeňliginiň peselmekligi, gabykasty merkezlerinde duýujylyk hadysalarynyň artmaklygy, nerw ulgamynyň wegetatiw böleginiň işiniň bozulmasy ýüze çykýar. Keseliň esasy alamaty – ýürek bulanma, işdäsiniň peselmegi bilen bile geçýän gusup gaýtarmaklyk bolýar. Gusmaklyk günde 2-4 gezege çenli, esasan-da naharlanandan soň ýüze çykýar. Muňa garamazdan iýmitiň bir bölegi saklanyp galýar, göwreli zenan horlanmaýar, umumy ýagdaýy kanagatlanarly bolýar, ýöne damar urgusy birneme çaltlanýar (minutda 90 urgy). Kähalatlarda zenanyň keýpiniň durnuksyz bolmagy, ukyçylyk ýaly alamatlar döreýar.

Gusmanyň orta agyrlyk (aralyk) görnüşi. Bu tapgyrda nerw ulgamyndaky üýtgeşmeler köpelip, wegetatiw bozulmalarynyň derejesi artýar, uglewodlaryň we ýaglaryň çalşygynda näsazlyklar dörap başlaýar, onuň netijesinde ketoasidoz emele gelýär. Içki şire çykaryjy mäsleriň – gipofiziň, böwrek üsti mäsleriň gabygynyň, sary teniň we beýlekileriniň işlerinde soňabaka maddalar çalşygynyň bozulmaklygyna ýardam beriji näsazlyklaryň emele gelmegi mümkin.

Keseliň kliniki ýüze çykyşy iýmit bilen baglanyşykly bolmadyk gusmaklygyň sanynyň artmaklygy, ýagny gije-gündiziň dowamynda 10 gezege çenli gaýtalanýar. Gusmaklyk köplenç tüýkülik akmaklyk bilen utgaşýar. Göwreli zenanyň güýji gaçyp, 2kg. çenli horlanýar, bedeniniň gyzgyny subfebril (37,5°C), damar urgusy çaltlanýar (minutda 90-100 urgy), endamy gurak bolýar, diurezi

peselýär, asetonuriýa ýüze çykýar. Diliniň üsti ak örtük bilen örtülen we gurak bolýar.

Çendenaşa (agyr) gusmaklyk. Çendenaşa gusmak – ýaşayyş üçin wajyp agzalarynyň we ulgamlaryň işleriniň bozulmagy bilen häsiýetlendirilýän umumy agyr kesel.

Gestozyň bu görnüşinde gusmaklygyň emele gelmesi, nerw ulgamynyň, içki şire çykaryjy mázleriň, bagryň, böwregiň we beýleki agzalaryň işleriniň çendenaşa bozulmagy bilen baglanyşyklydyr. Çendenaşa gusmaklykda diňe bir uglewod we ýaglaryň çalşygy bozulman, eýsem mineral çalşygy hem bozulýar, bedende toksiki täsir edýän bozulan maddalar çalşygynyň önümleri toplanýar. Göwreliniň umumy ýagdaýy örän agyr bolýar, ysgyny gaçyp, güýji peselýär, adinamiýa emele gelýär, iýmite ýigrenç döreýär, gije-gündiziň dowamynda ýigrimi gezege çenli we ondanam köp gusup gaýtarýar (diňe bir gündiz gysman, gijelerine-de gusýar), diňe iýmit saklanman, eýsen içen suwlaryny hem gaýtarýar.

Zenanyň endamy guraklanýar, derisi mürşerýär, gasyn atýar. Diliniň üsti ak örtük bilen örtülip, agzyndan asetonyň ysy gelýär, dodaklary guraýar, endamynyň gyzgyny 38°C çenli ýokarlanýar, ýürek urgusy çaltlanýar (100-120 urgy minutda), diurezi peselýär, peşewiniň düzüminde aseton peýda bolýar.

Anyklanylşy. Anamnez maglumatlary, obýektiw we laborator derňewleri esasynda anyklanylýar.

Bejergisi. Göwrelini intensiw otaga ýerleşdirilýär, bejeriş, goraýyş düzgünleri berk berjaý edilýär we bejergi çäreleri yzygiderli öz wagtynda alnyp barylýar:

1. Nerw ulgamyna täsir etmek bilen, onuň işini kadalaşdyrmak
2. Bedeniň açlygynyň, suwsuzlygynyň we zäherlenmesiniň garşysyna göreşmek
3. Utgaşyp geçýän beýleki keselleri bejermek

Merkezi nerw ulgamynyň işini kadalaşdyrmak üçin elektroanelgeziýa ýa-da elektroukyny ulanylýar, gusma merkeziniň gyjynyjylygyny peseltmek üçin etapirazin, torekan, serukal ulanylýar. Bedeniň suwsyzlygyna garşy göreşmeklik

üçin wena damardan damjalaýyn belokly serişdeleri – plazma, albumin, hlorid natriniň izotoniki ergini goýberilýär, bedeni gurplandyryjy witaminler sanjylýar.

Göwrelilikde dörän çişler.

Fiziologiki göwrelilikde zenanlaryň elleriniň gabaklarynyň çişmegi mümkin. Bu ýagdaýlaryň sebäbi hem göwrelilik döwründe zenanlaryň agramynyň köpelmegi, bedende gan aýlanyşygynyň güýçlenmegi bilen baglanyşyklydyr. Göwrelileriň çiş göwreliligiň ikinji ýarymynda, esasan-da dogruma ýakyn başlaýar we durnukly häsiýete eýe bolmak bilen tapawutlanýar. Ilki bilen dabanynyň we injikleriniň töwereginde çalaja ýellenmeler bolup, soňabaka durnukly çişler emele gelýär, diurezi peselýär. Kesel agyr geçen ýagdaýynda çiş bütin bedene ýaýraýar. Çişniň ýaýramagynyň 4 sany derejesi tapawutlanýar: birinji derejesinde çiş aýaklarynda bolýar; ikinji derejesinde – çiş aýaklarynda we garnynyň ýüzünde bolýar; üçünji derejesinde – çiş aýaklarynda, garnynyň ýüzünde we ýüzünde bolýar; dördünji derejesinde umumy çiş (anasarka) döreýär.

Bedende suwlaryň saklanmagy zerarly göwreliniň agramy artyp başlaýar. Kadaly geçýän göwreliligiň ikinji ýarymynda göwreliniň agramy her hepdede 200-350grama barabar artmaly. Haçan-da çiş emele gelip başlanda, ol artmaly mukdaryndan artykmaç bolýar. Çiş emele gelende dokumalarda, esasan-da deriasty ýag gatlagynda suwuklyklar toplanýar. Suwuklygyň toplanmaklygy suw-duz çalşygynyň bozulmagy we kapilýarlaryň gyjynyjylygynyň artmagy bilen baglanyşyklydyr.

Göwrelilerde çiş keselini öz wagtynda anyklamak üçin, olara yzygyderli gözegçilik etmeli, agramyny ölçemeli, obýektiv barlaglar, laborator derňewleri, diurezi kesgitlemek, gizlin çişleri anyklamakda Mak-Klýura-Oldriçiň synagy hem uly rol oýnaýar.

Bejerilişi. Hökmany suratda berhiz günlerini (alma, gatyk, garpyz, tworog we ş.m. haýsy hem bolsa biri bilen) bellemeli, duzlaryň mukdaryny azaltmaly, spazmolitikler, eufillin 2,4%-li 10ml. wena damara goýbermeli, no-şpa, platifillin, witaminler – C, B, rutin, foliý turşusyny bermeli, beloklaryň gowy özleşdirilmegi

üçin metionin belenilýär hem-de göwredäki çaganyň gipoksiýasyna garşy çäreler geçirilýär we ş.m.

Göwrelilikde dörän çişleriň öňüni almak üçin zenanlar gigiýeniki düzgünleri berk berjaý etmeli, kadaly iýmitlenmeli. Iýmitine belokly (gaýnadylan et, balyk, gatyk we ş.m.), gök önümleri (alma, nar, armyt, kelem, kăşir, itburun we ş.m.), kakadylan erik, kişmiş iýmäne maslahat bermeli.

Gaýra üzülmeler. Eger-de göwreli zenanlaryň bedenine äpet uly çişler ýaýran ýagdaýynda we olary öz wagtynda anyklap, bejerilmedik halatynda, şu hili çişler preeklampsiýa mahsusdyr.

Göwrelilikde dörän gipertenziýa.

Göwrelilik döwründäki gipertenziw bozulmalar diýen düşünje akuşeçilikde köp wagtdan bäri bar, ýöne oňa seretmezden şu güne çenli göwrelilik döwründe duş gelýän bu ýagdaýlar gutarnyly kesgitlenilmedik.

Bütindünýä Saglygy Goraýyş guramasynyň göwrelilikde dörän gipertenziýanyň klassifikasiýasyna beren teklibine laýyklykda:

1. Öňden gelýän gipertenziýa (ýagny 20 hepde göwreliligiň möhletine çenli kesgitlenen, ýa-da dogumdan soň 6-njy hepdesine çenli gipertenziýa saklanan);
2. Öňden gelýän gipertenziýa proteinuriýanyň goşulyşynda (preeklampsiýa alamatlary bileleşen);
3. Göwrelilikde dörän proteinuriýa;
4. Göwrelilikde dörän proteinuriýasyz gipertenziýa;
5. Preeklampsiýa (proteinuriýaly gestasion gipertenziýa);
6. Eklampsiýa;
7. Anyklanylmadyk gipertenziýa ýa-da proteinuriýa;

Preeklampsiýa. Preeklampsiýa göwreli zenanlaryň 3%-de duş gelýär. Preeklampsiýa näsazlygynda merkezi nerw ulagmynyň işiniň bozulmagy, beýni

gan aýlanyşygynyň kynlaşmagy, beýnide arterial gan basyşynyň beýgelmekligi we beýni ýiligine çiş ýygnanmaklygy bilen baglanyşykly bolan alamatlar, ýagny gipertenziýanyň, çişleriň, proteinuriýanyň üstüne kelle agyry, maňlaýynda we ýeňsesinde agyrylyk, gözüniň görüşiniň üýtgemekligi (bulaşyklyk) ýaly alamatlar bilen häsiýetlendirilýär. Mundan başga-da köplenç aşgazan töwereginde agry peýda bolmaklygy, ýürek bulanma we gusup gaýtarmaklyk ýaly alamatlar bolmagy mümkin. Ol iki görnüşde duş gelýär.

1. Ýeňil preeklampsiýa- ýeňil derejeli gipertenziýa we proteinuriýa bilen häsiýetlendirilýär;
2. Agyr preeklampsiýa-bu bolsa agyr derejeli gipertenziýa we proteinuriýa ýa-da zenanyň janyna howp salýan giperrefleksiýa, kelle agyry, gözüniň görüşiniň bozulmzlary oliguriýa, aşgazan töweregindäki agyrylar, öýkeniň çişme alamatlary bilen utgaşyp gelmegi bilen häsiýetlendirilýär.

Patogenetiki nukdaý nazaryndan preeklampsiýa – bu ýaýran endotelial kesel diýilip hasaplanylýar, şonuň esasynda gan damarlary gysylýp, gipertenziýanyň, damarlaryň geçirijilik ukybynyň beýgelmegi bolsa, çişleriň ýüze çykmaklygyna getirýär. Bularyň esasynda damarlarda aýlanýan ganyň mukdary azalýar – gipowolemiýa (esasan hem plazmanyň azalmagynyň hasabyna), giperkoagulýasiýa, tromboz ýagdaýlary ýüze çykyp, mikrosirkulýasiýa bozulmalaryna getirýär.

Preeklampsiýa esasynda ene tarapyndan ýüze çykýan gaýra üzülmeler: eklampsiýa, böwrek, bagyr ýetmezçiligi, öýkeniň çişmegi, kelle beýnä gan öýmeler, kadaly ýerleşen plasentanyň wagtyndan öň aýrylmagy.

Çaga tarapyndan ýüze çykýan gaýra üzülmeler: plasentar ýetmezçilik, wagtyndan öňki dogrumda – pes agramly doglan bäbekler, gipoksiýa, asfiksiýa we çagalaryň öli dogulmagy köp duş gelýär.

Preeklampsiýaly göwreli zenanlary alyp barmak.

Ýeňil drejeli preeklamsiýasy bolan zenanlary göwrelileri bejerilýän bölümine ýerleşdirmegi hökman däl. Olar zenanlara maslahat berilýän otagda lukmanlar tarapyndan gözegçilikde bolmaly, bu zenanlar hepdede iki gezek, gūnaşa gerek bolsa günde lukmana ýüz tutmalydyrlar.

Agyr derejeli preeklamsiýaly zenanlary bejermegiň ýeketäk we amatly usuly bu tiz wagtda dogurtmaklaryndan ybaratdyr. ol zenanlary hökman göwrelileri bejerilýän bölümine ýerleşdirmeli. Eger-de olaryň arterial gan basyşy 170/110mm sim.süt. deň ýa-da ondan beýik bolsa, arterial gan basyşyny kadalaşdyryp başlamaly we olaryň diastoliki arterial gan basyşyny 90-100 derejesinde saklamaly, şu maksat bilen tiz we haýal täsirli gipotenziw serişdelerini ulanmaly.

Tiz täsirli gipotenziw derman serişdeleri.

Gidralazin (apressin) arteriýalary giňeldip, çep damarlaryň garşylygyny azaldýar. Hidrolozini damardan 5mg-dan ýuwalyk bilen her 5minutdan arterial gan basyşy peselýänçä goýbermeli. Eger-de gerek bolsa bir sagatdan soň gidralazini damardan goýbermekligi ýa-da 12mg gidralazini her iki sagatdan et aralygyna goýbermeklik bolýar. Eger-de, gidralazin ýok bolsa onda labitalol ulanylýar we ony 10mg damardan goýberilýär. Eger-de, diastoliki gan basyşy 110mm ss deň bolsa, onda damardan 20mg, 40mg, 80mg-a çenli gaýtadan goýbermeli, ýa-da 5mg nifedipini diliň astyna goýmaly.

Haýal täsirli gipotenziw serişdelerinden metildopa (dopegit) ulanylýar, onuň gipotenziw täsiri 6-12 sagatdan başlanýar.

Agyr derejeli preeklamsiýanyň we eklamsiýanyň bejergisi birmeňzeşdir. Magneziýa bilen bejermek bejerginiň esasyny tutýar. Göwreli zenanlar agyr ýagdaýda bolan mahaly 25%-li kükürt turşy magniýniň 4gr-a çenli gury maddasyny (100ml erginde 15-20 minudyň aralygynda damardan goýberilýär), bejergini dowam etmek üçin kükürt turşy magniýniň 1-2gr-a çenli gurak maddasy her bir sagatdan damardan goýberilýär. Şol wagtyň özünde eklamsiýa tutgaýynyň

öňüni almak üçin 50%-li 10g magneziýany her ýanbaşdan 5ml sanjym etmeli. Bejerginiň täsirini durnukly ýagdaýda saklamak üçin her 4sagatdan 25%-li kükürt turşy magniýniň gurak maddasyny 5gr-dan et içine sançmaly. Bejergini dogumdan ýa-da eklampsiýa tutgaýyndan soň 24 sagadyň dowamynda ulanmaly. Magneziýa bilen geçirilen bejergide zenanlar ber we yzygiderli lukmanyň we göbek enesiniň gözegçiliginde bolmalydyrlar. Olaryň dem alyşy 1minutda 16 gezekden az bolmaly däl, dyz refleksleri bolmalydyr. Sagatlaýyn çykarylýan peşewiň mukdary 30ml-den az bolmaly däl.

Preklampsiýanyň öňüni almaklyk.

Göwreli zenanlarda preeklampsiýanyň ýüze çykmaklygynda olaryň agramlary ýokarlanýanlygy barada edebi çeşmelerde maglumat ýok, ýöne kalsiý we birnäçe balyklaryň ýagy preeklampsiýanyň öňüni alýanlygy belleniýär, onada doly derejede subut edilmedik. Duzlaryň we agyz suwlaryň mukdaryny çäklendirmeklik barada maglumat. Göwreli zenanlara kadaly mukdarda iýmit duzuny we suw bermeklik hökmandyr, bu teklipe soňky ýyllarda geçirilen ylmy-barlag işleriniň esasynda subut edildi. Göwrelilik döwründe böwrekleriň işjeňliginiň kadaly ýagdaýda saklamaklygy üçin hökmany duzuň gerekdigini, egerde duzuň mukdary çäklense eklampsiýanyň we perinatal ölüminiň ýygýlygy ýokarlanýandygy subut edildi.

Diuretikleriň ulanylyşy

Öňki döwürde göwreli zenanlaryň bedenindäki suwuklyklaryň mukdaryny azaltmak üçin diuretik (peşewlendiriji) serişdeleri giňden ulanylypdyr. Soňky ýyllarda geçirilen ylmy barlaglaryň netijesi boýunça diuretikler böwrege goşmaça agyrlaşma salýar we onuň işjeňligini peseldýändigini sebäpli diuretik serişdeleriň preeklampsiýanyň öňüni almaýanlygy subut edilýär. Şol sebäpli göwrelilikde dörän çişleri aýyrmak üçin peşew tijendiriji serişdeler ulanylmaýar, olary ulanmaklyk howply diýlip hasap edilýär.

Eklampsiýa – tutgaý sindromy. Eklampsiýanyň iň ýiti çykýan alamaty huşuny (aňyny) ýitirmeklige getirýän, бүтін bedeniniň myşsalarynyň sandyrap (silkinip) çekmekligi bilen garaguş keseline (epilepsiýa) meňzeş tutgaýyň tutmaklygydyr.

Eklampsiýa köplenç dogrum döwürlerinde, kähalatlarda göwrelilik döwründe, köplenç ilkinjisi dogurýanlarda, hem-de ýürek-damar ulgamynyň, bagryň, böwrekleriň kesellerinde, neýroendokrin we beýleki näsazlyklary bolan göwrelilerde köp emele gelýär. Tutgaýyň öň ýanynda zenanlarda köplenç kelle agrysy güýçlenýär, arterial gan basyşy has ýokarlanýar. Tutgaý sindromy 1-2 minutlap dowam edýär we kliniki geçişi boýunça 4 pursata bölünýär:

1. **Tutgaýyň öň ýanyndaky pursat.** Ilki bilen ýüziniň mimiki myşsalarynyň çekmekligi emele gelýär, gabaklary ýapylýar, diňe gözleriniň agy görünýär, agzynyň iki gapdaly sallanýar. Bu pursat 20-30 sekundlap dowam edýär.
2. **Toniki tutgaýynyň tutýan pursady.** Bedeniň ähli myşsalarynyň tetaniki ýygrylmalary (çekilmeleri) bolup geçýär, бүтін göwresi gas-gaty bolup, kellesi yza tarap gaýyşýar, dem almasy togtalýar, ýüzi gögerýär. Bu pursadyň dowamlylygy hem 20-30 sekunda çekýär. Ol enesi we çagasy üçin has howply pursat.
3. **Kloniki tutgaýynyň pursady.** Myşsalarýň has güýçli çekilmekligi. Ýüzleriniň, göwresiniň, el-aýaklarynyň myşsalarynyň güýçli çekilip, silkinmeleri emele gelýärler we 20-30 sekuntlap dowam edýär. Kähalatlarda 1-2 minutlap dowam edýär. Soňundan tutgaý ýuwaş-ýuwaşdan gowşalýar, boguk hyrryldyly dem alma peýda bolýar, diliniň dişlenmegi zerarly agzyndan ganjymak köpürjik gelýär.
4. **Tutgaýyň goýberiş pursady.** Tutgaýy togtandan soň syrkaw az wagtlaýyn beýhuş (komatoz) ýagdaýa düşýär, özüne ýuwaş-ýuwaşdan gelýär, bolup geçýän hadysalary barada hiç zat bilmeýär.

Eklampsiýa tutgaýynda berilýän gaýragoýulmasyz kömek:

1. Eklampsiýa tutgaýy wagtynda zenany tekiz ýerde ýatymaly;
2. Agzyna ýelim howa giriziji guraly goýmaly;
3. Aýal huşuny ýitirip başlanda ony çep gapdalyna öwürmeli we dem alyş ýollaryny boşatmak maksady bilen kellesini biraz yza epmeli;
4. Her 10 minutdan zenanyň ýagdaýyny aýdyň we takyk bellemeli;
5. Ähli edilen dermsn serişdeleri bellemeli we azyndan 48 sagadyň dowamynda gözegçiligi gowşatman saklamaly.

Tutgaý tutan mahalynda gaýra goýulmasyz kömek berilmese, syrkawyň dilini dişlemegi, döwür-ýenjikleriň we şikesleriň emele gelmekleri mümkin. Tutgaý döwründe näsagy tekiz ýere ýatymaly we kellesini bir gapdala öwürmeli. Aýaly saklap, çalt dem alyş ýollaryny boşatmaly. Agyz açygy guraly ulanyp, usulluk bilen agzyny açyp, dil tutujy bilen dilini daşyna çekip saklamaly, agzynyň içinde we dem alyş ýollarynda bar bolan sülekeýleri sordurup almaly. Demini alýan bolsa we tutgaýdan soň öz-özünden demini alyp başlan ýagdaýynda kislorod berýärler. Köp wagtlaýyn apnoýe bolan ýagdaýynda, ýörite apparat bilen ýa-da Ambunyň apparaty we dem alyş apparatlarynyň kömegi bilen emeli dem bermeklige geçýärler. Tutgaýy togtandan soň damardan 20ml. 25% magniý sulfatynyň erginini goýberýärler.

Akuşerçilikde tutgaý sindromynyň önüni almak üçin giňden sulfat magniý, diazepam köp wagtdan bäri ulanylýar.

Magniý sulfat eklampsiýany bejermekde iň bir rejeli we ygtybarly netijeliligi boýunça tutgaýyň önüni almaklykda ýeke-täk derman serişdesi diýilip hasap edilýär. Onuň täsiri diazepamynyň täsiri bilen deňeşdirilende 50% çenli ýokary hasap edilýär.

Gaýra goýulmasyz ýagdaýda ilkinjiden 25%-li sulfat magniniň agyrlaşdyryş mukdary 20 minudyň dowamynda 16-20ml. 25%-li ergini 0,9%-li izotoniki erginine goşup, damardan goýberilýär. Ondan soň 25%-li magniý sulfatyň erginini damardan damjalaýyn 1-2gram sagatda goýbermekligi dowam edilýär.

Magnezial bejergi dogrumdan soň hem 24 sagadyň dowamynda geçirilýär. Eklampsiýa tutgaýynda ýeke-täk bejergi usuly, ol hem zenany dogurtmakdyr, ýöne zenanyň ýagdaýy durnuksuz bolsa, dogrum geçirmeklik gadagandyr. Zenanlar gipoksiýa ýagdaýlaryndan çykarylandan soň dogrumy geçirmeklik bolýar we dogrum Kesar kesimi arkaly amala aşyrylýar.

EKSTRAGENITAL KESELLERINDE GÖWRELILIGIN, DOGRUMYŇ GEÇIŞI, ALNYP BARLYŞY.

Ýürek –damar kesellerinde göwrelilik, dogrum we dogrumdan soňky döwürlerde örän agyr beterleşmeleriniň döremegine sebäp bolup biler. Ýürek-damar ulgamynyň şikesleriniň in agyr görnüşleriniň biri hem ýüregiň iki gapajykly germewiniň (klapanlarynyň) ýetmezçiligi we aktiw reumatiki näsazlygy esasynda dörän endokardyň, miokardyň şikesleri, septiki endokardit, stenokardiýa näsazlyklarydyr. Göwrelilik döwründe ýürek şikeslerinde zenanlarda demgysma, gan akym wagtynyň bozulmagy, tahikardiýa, dem almasynyň çaltlanmagy ýaly alamatlaryň ýüze çykmagy mümkin. Dogrumyň ikinji döwründe nerw we myşsa ulgamlarynyň çendenaşa güýçli dartgynlyklary netijesinde ýürek ýetmezçiliginiň alamatlary, çaga doglandan soň hem damarlaryň ýiti funksional ýetmezçiliginiň (kollaps) ýüze çykmagy mümkin. Ýürek ýetmezçiligi zerarly aýala ölüm howpunyň awanmagy, ýüregiň dekompensirlenen parogynda göwrelilik wagtyndan öň dogurmaklyk bilen tamamlanmagy, dogum döwründe çaganyň asfiksiýa bilen dogulmagy mümkin. Göwreli zenanlarda ýürek-damar şikeslerini anyklamak üçin auskultasiýa, perkussiýa, ultrases, elektrokardiografiýa, fonokardiografiýa, gan aýlanyş tizligini we wenz basyşyny kesgitlemek usullary ulanylýar. Göwrelileriň ýürek şikesleriniň bejergisi we olaryň doguma taýýarlygy akuşer, terapewt ýa-da kardiohirurgynyň gatnaşmaklarynda geçirilýär. Ýürek şikesli göwrelilere doly barlaglar geçirmeklik we göwreliligi dowam etdirmeklik, dogurtmaklyk meselesini çözmeklik hem-de bejergi çärelerini geçirmeklik üçin olary, göwreliligiň bütün dowamynda azyndan üç gezek bejeriş edaralaryna ýerleşdirmeli, birinji gezek

göwreliligiň 8-10 hepdelik möhletinde göwreliligi dowam etdirmeklik ýa-da aýyrtmaklyk meselesini çözmek üçin kardiologiýa bölümine ýerleşdirmeli. Bejergi we beterleşmeleriň önüni almak üçin göwreliligiň 28-32 hepdelik möhletlerinde ikinji gezek zenany göwrelileri bejerilýän bölümine ýerleşdirmeli we esasy keseli bejermekden başga-da ýatgydaky çaganyň gipoksiýasynyň önüni alyş çäreleri hem geçirilýär. Üçünji gezek çaga doguryş bölümine takmynan dogurmaly möhletine 2-3 hepde galanda doguma taýýarlyk we dogurtmaklyk üçin ýerleşdirilýär. Ýiti ýürek ýetmezçiliginiň alamatlary peýda bolan ýagdaýlarda göwreliligiň islendik möhletinde bejeriş edaralaryna ýatyrylýar. Göwrelilik döwründe aýallara pugta gözegçilik edilýär we duş gelyän beterleşmeleriň öňi alynýar.

Gan keselleri we göwrelilik.

Ganazlyk göwrelilerde duş gelyän gan keselleriň arasynda iň köp duş gelyänidir. Bütindünýä Saglygy Goraýyş Guramasynyň maglumaty boýunça demir ýetmezçilikli ganazlyk dünýäniň dürli ýutlaryndaky göwreli aýallaryň arasynda hem duş gelyär. Demir ýetmezçilikli ganazlyk- bu ganyň syworotkasynda, süňk ýiliginde, depo agzalarda demiriň mukdarynyň peselmegidir.

Demir ýetmezçilikli ganazlygyň esasy sebäpleri.

Demir ýetmezçilikli ganazlygyň esasy sebäbi göwrelilik we dogrum, dogrumdan soňky ganakmalardyr. Demriň esasy çeşmesi bu iýmitdir, zenan bir gije-gündiziň dowamynda iýmit bilen ortaça 2000-2500kkal, ýagny 10-20mg demir alýar, ondan 2gr golaýy gana düşýär, şol bir wagtda peşew arkaly, der we uly täret arkaly, täzelenýän deri örtügi arkaly, düşýän saçlar arkaly 1gr-a golaý demir ýitýär. Ondan başga-da zenanlar aýbaşy döwri, dogrum we laktasiýa döwri demiri köp ýitirýärler we ganazlyga getirýärler. Bagryň agyr ýiti ýa-da dowamly keselleri sebäpli demriň toplanma hadysasynyň bozulmagy, ýaşaaýyş durmuş şertleriniň pes bolmagy we ş m sebäp bolup bilýär.

Demir ýetmezçilikli ganazlygyň agyrlyk derejesi Hb-niň mukdary bilen kesgitlenilýär.

- Ýeňil derejesi 110g/l-90g/l
- Orta agyrlyk derejesi 89-70g/l
- Agyr derejesi 69g/l we ondanam pes.

Ganazlygyň esasy alamatlary orta agyrlyk derejesinden başlanýar. Ganazlygyň ýeňil derejesinde zenanlarda arzy bolmaýar, diňe laborator derňewleriň netijesinde anyklanylýar.

Demir ýetmezçilikli ganazlygynyň kliniki alamatlary.

Zenanyň deri örtüginin nemli bardalary solgun reňkli, ysgynsyzlyk, başaýlanma, demgysma, tahikardiýa, essinden gitmegi, gündizine uklamaklyk, gijesine ukysyzlyk, ünsüň, ýatkeşligiň peselmegi we işdäsinin peselmegi, derileri gurak jaýryklar peýda bolýar, dyrnaklary döwürlýär, saçlary düşýär we ş m.

Demir ýetmezçilikli ganazlygyň anyklanylyşy.

Göwrelilik wagty demir ýetmezçilikli ganazlygy anyklamak üçin laborator derňewler obýektiw barlaglar we kliniki alamatlaryna esaslanyp kesgitlenilýär.

Bejergisi – uzak wagtlap dowam edýär we onuň maksady diňe kliniki almatlaryny, dokuma gipoksiýasyny, Hb mukdaryny kadalaşdyrmak däl-de eýsem onuň öňüni almakdyr. Bejergniň esasy orunlarynyň birinde demir serişdeleri durýar. Bütindünýä Saglygy Goraýyş Guramasynyň berýän teklibine laýyklykda atymlaýyn derman serişdelerini ulanmak amatlydyr, olar gowy özleşdirilýär. Bu serişdeleriniň düzüminde demir sulfatyny saklaýar. Demir serişdeleri belleniende hökman askorbin, foliý turşulary bellenilmelidir, sebäbi olar demir serişdeleriniň gowy özleşdirilmegine ýardam berýär.

Atymlaýyn ulanylýan derman serişdelerinden ferritab, tardiferon, ferropleks, sanjym görnüşli serişdelerinden ferrumlek ulanylýar. Demir serişdeleri bilen bejergi azyndan iki aý geçirilmelidir, göwrelilik döwründe

gemotransfuziýalary geçirmek gadagan. Göwrelilik döwri keseliň önüni almak üçin ähli göwreliler gestasiýanyň başyndan başlap dogruma çenli bir gije gündizde demir 60mg, 400mg foliý turşusyny almalydyr. Göwreli aýallar hili ýokary öz düzüminde saklaýan et önümlerini, süýt, miweleri, miwe şirelerini, balyk, ýumurtga iýmelidir.

Düzüminde tannin (çaý, kofe) saklaýan azyklar demir serişdeleriniň özleşdirilmegine päsgelçilik döredýärler. Demir serişdeleri nahardan öň içilse peýdaly.

Göwrelilik we böwrek keselleri.

Göwrelilik döwründäki näsazlyklaryň biri nefrit keselidir. Göwrelilik döwründe ýiti nefrit keseli anginadan we beýleki ýokanç kesellerinden soň ýüze çykýar. Nefrit keselinde kähalatlarda düwünçek öz-özünden aýrylýar, ýöne keseliň ýiti we dowamly görnüşlerinde hem düwünçek medisina görkezmesi boýunça aýrylýar.

Piýelonefrit – göwrelilerde has köp duş gelýän ekstrogenital keselidir. Bu keseliň döremegine gramotrisatel kesel döredijiler içege taýajygy, stafilakoklar, streptokoklar sebäp bolup biler. Köplenç kesel döredijileriň bir görnüşiniň ýa-da olaryň birnäçe görnüşleriniň hem bolmagy mümkin. Bedeniň dürli ýerlerindäki infeksiýa ojaýyndan kesel döredijiler gematogen, limfogen ýoly bilen ýaýraýarlar. Ýagny peşew çykaryjy kanaldan, peşew haltadan, peşew ýollaryndaky dürli näsazlyklar zerarly geçip bilýärler.

Keseliň kliniki geçişi we anyklanylyşy. Ýiti piýelonefritde beden gyzgynynyň 38-40°S çenli ýokarlanmagy, üşetme, kelleagyry, keseliň 2-3-nji günlerinde zenanyň bilinde agrynyň ýüze çykmagy mümkin, kesel göwreliligiň ikinji ýarymynda öjügýär, aýalyň peşewiniň düzüminde köp mukdarda leýkositler, bakteriýalar, belok peýda bolýar, Pasternaskiniň alamaty položitel bolýar, ýagny zenanyň biline kakyp görülende biliniň bir tarapynda ýa-da iki taraplaýyn agyry ýüze çykýar. Ondan başgada keseli anyklamak üçin Neçiporenkonyň, Addissa-Kakowskiniň barlaglary, peşewiň baktireologiki barlaglary geçirilýär. Dowamly

piýelonefrit nefrogen gipertenziýasyna, ýagny keseliň beterleşmesine getirýär, şol sebäpli hem piýelonefrit bilen kesellän zenanyň arterial gan basyşyny yzygiderli ölçemeli, arterial gan basyşy sähelçe ýokarlananda EKG barlagy geçirilýär. Piýelonefrit bilen zenanlar, göwreliligiň howply toparyna degişli bolmak bilen olary esasy hasabata alynýar we pugta gözegçilik edilýär, gipertenziw bozulmalaryň alamatlary ýüze çykanda dessine göwrelileri bejerilýän bölüme ýerleşdirilýär.

Bejergisi. Göwrelileri bejerýän bölümde geçirilýär, berhiz günlerini bellemeklik talap edilmeyär. Ýöne kesel öjügende ýagny gipertenziw bozulmalaryň alamatlary ýüze çykanda berhiz günleri we düşek düzgüni belleniýär, antibiotikler, witaminler lukmanyň görkezmesi boýunça sanjylýar we bil töweregini ýyly saklamaklyk maslahat berilýär.

GÖWREDÄKI ÇAGANYŇ, SUW PERDELERINIŇ WE PLASENTANYŇ ÖSÜŞ NÄSAZLYKLARY WE KESELLERI.

Dogabitdi şikesler daşky gurşawyň zäherleýji faktorlarynyň täsir etmegi, nesil yzarlama, wiruslaryň, himiki maddalaryň, nikotiniň, alkogolyň, narkotiki serişdeleriniň, barbituratlaryň täsir etmegi netijesinde göwredäki çaganyň ösüş näsazlyklary ýüze çykýar. Esasan hem göwreliligiň ilkinji aýlarynda düwünçeğiň agzalarynyň emele geliş döwründe kesel döredijileriň täsir etmegi netijesinde näsazlyklar döreýär.

Gidrosefaliýa – beýni ýiliginiň suwlanmagy bolup, beýni boşluklaryna çendenaşa suwuklygyň ýygnanmagy sebäpli emele gelýär. Toplanan suwuklygyň mukdary kähallatlarda iki üç litre çenli ýetýär. Çendenaşa köp suwuklygyň ýygnanmagy bilen göwredäki çaganyň kellesi ulalýar, onuň oýujyklary giňelýär, tikinleriň arasy ep-esli açylýar, kelläniň süňkleri ýukalýar we ýumşaýar. Hidrosefaliýada kelläniň göwrüminiň çendenaşa uly bolýanlygy zerarly onuň ölçegleri bilen enesiniň çanaklygynyň ölçegleriniň deň gelmezligine getirýär. Dogrumyň ikinji döwründe göwrümi uly bolan kelle kiçi çanaklyga girip bilmän,

beter gysylmaklygy zerarly ýatgynyň aşaky segmentiniň çendenaşa dartylmagyna getirýär we onuň ýyrtylmaklygy hem mümkin.

Beýni ýiliginiň suwlanmagynyň kesgidi – göwreliligiň ilkinji 12-14 hepdeliginde ultras es barlaglary, göwreliligiň ikinji ýarymynda daşky akuşer barlaglary we dogrum döwründe içki jynshana barlaglary esasynda anyklanylýar.

Daşky akuşer barlaglarynda kiçi çanaklygynyň girelgesine düşüp bilmän, ýokarda duran çendenaşa uly kelläni anyklanylýar, dogrum pursatynda içki jynshana barlagyny geçirmek bilen kelläniň tikinleriniň arasynyň örän açykdygyny kelle süňkleriniň ýumşakdygyny anyklamak bolýar. Haçanda näsazlyk doly anyklanyp, ýatgynyň boýunjygynyň agzy doly açylandan soň kelläni deşiji (troakar) gural ýa-da uzyn – ýogyn iňne bilen kelläni deşip suwuny goýberýärler. Suwy akyp bolandan soň, kelläniň göwrümi kiçelýär we çaganyň özi dogulýar. Haçanda dogrum döwründe beterleşmeler ýüze çykan ýagdaýynda çaganyň kellesine kranioklast guralyny goýmak bilen dogrum alnyp barylýar.

Anensefaliýa- beýni ýiliginiň ýarym şarynyň ýok bolmagyna aýdylýar. Çaganyň beýni çanaklygynyň gümmezi we beýni ýiliginiň köp bölegi bolmaýar, kelle çanaklygynyň ýüz tarapy ýeterlik derejede ösen bolýar, kellesi örän kiçijik bolup, edil egniniň üstünde ýerleşýär, gözleri öňe pökgerip durýarlar (gurbaga kelle). Bu näsazlyk bilen çagalar köplenç öli dogulýarlar ýa-da dogulandan soň basym ölýärler.

Ýokarky dodagyň, eňegiň we gaty kentlewügiň bölünmegi (möjek agzy)- agyz boşlugy bilen burun boşlugy birigýärler şonuň üçin çaga göwüsden emdirilende süýt çaganyň burnundan gelýär, süýt çaganyň burnundan dem alyş ýollaryna hem düşmekligi mümkin. Şol sebäpli çaga göwüsden emdirilende ony dik ýagdaýda saklamaly, ol bolsa süýdün gyzylödege düşmekligine ýardam edýär.

Towşan dodak-ýokarky dodagyň bölünmegi bolup, ol çaganyň göwüsden süýt sormaklygyna päsgel bermeýär. Möjek agzy bilen towşan dodagy hirurgiki usuly boýunça plastiki operasialaryny geçirmek bilen düzedip bolýar.

Göbek ingisi-dürli ululykda bolýar, haçanda ingileriň göwrümi uly bolanda, ingi haltasyna içegäniň köp bölekleri bagyr we iç ýaglary sygyp bilýärler. Göbek

ingisinde dogrum kadaly geçýär, ýagny dogrum hadysasyna täsirini ýetirmeýär, bu ingini çaga doglanyndan soň operasia usulynda bejerýärler. Çendenaşa uly göbek ingileri kähallatlarda çaganyň ölmegine getirip bilýär.

Bitişen (sepleşen) ekizler- olar bir ýumurtga öýjüginde emele gelen ekizlerde bolup bilýärler. Ekizleriň sepleşmegi çagalaryň synalarynyň dürli ýerlerinde-kellesinde, döşünde, garnynda, çanaklygynyň töwereginde bolup bilýärler. Sepleşen ekizler bilen dogrum döwründe beterleşmeleriň ýüze çykýanlygy sebäpli dogrumy operatiw usulynda alnyp barylýar.

Daunyň keseli- bu dogabitdi kesel bolup merkezi nerw ulgamynyň güýçi derejede ösüp ýetişmezligi, akyly-paýhas we fiziki taýdan ösüşiniň saklanmagy, endokrin ulgamynyň we beýleki içki agzalarynyň işleriniň näsazlyklary bilen häsiýetlendirilýär. Bu näsazlyk bilen bäbegiň özboluşly daşky sypaty bolýar, çaganyň kellesi kiçijik, ýeňsesi ýognalan, gözleri gyýtak ýerleşen, siňrigi örän giň we içine çöken, agzy ýarym açyk, gulak ýelkenleri deformirlenen we aşakda ýerleşen. Bu çagalarda özboluşly ýöriş we sakawlylyk mahsusdyr. Çaganyň immun ulgamynyň gowşak bolmagy zerarly olar ýokanç keseller bilen köp keselleýärler, haýal ösýärler we kemakyllylyk mahsusdyr.

Göwredäki çaganyň gemolitiki keseli- enesiniň we çagasynyň ganynyň rezus-factory boýunça laýyk gelmezligi bilen baglansykly bolan dogabitdi agyr keseldir. Esasan hem 85% adamlarda ganyň rezusfactory položitel, 15% adamlarda ganyň rezusfactory otrisatel bolýar. Bu kesel esasan hem gany rezusotrisatel bolan göwreliniň haçanda göwresindäki çagasynyň ganynyň eritrositleri özünde rezusfactory saklan (rezus bar bolsa, ýagny bu alamaty ol atasyndan alan ýagdaýynda) ýagdaýynda döräp bilýär. Göwredäki çaganyň ganyndan rezusantigen enesiniň ganyna plasentanyň, göbek bagynyň üsti bilen geçýär we antirezus agglýutinini döredýär. Enesiniň bedeninde emele gelen antitela (antirezus-agglýutinler) plasentanyň, göbek bagynyň üsti bilen çaganyň bedenine geçýärler we eritrositleriň dargamagyna getirýärler we çaganyň gemolitiki keseli ýüze çykýar. Çaganyň gemolitiki keseliniň sarygetirme, ganazlyk we dokumalaryň çiş görnüşleri duş gelýär. Izoserologiki garyşmazlygy zerarly göwredäki çaganyň öz-

özünden düşmegine, öli çaganyň dogulmaguna sebäp bolýar. Rezus otrisatel ganly zenanlary göwrelilik döwründe esasy hasabata alynýar we göwreliligiň 32 hepdeligine çenli aýda bir gezek, 32-den 35 hepdeligine çenli aýda iki gezek, göwreliligiň 35 hepdeliginden soň her hepdede bir gezek enäniň ganynda rezusantitelany anyklamak üçin wena damardan 5ml möçberinde laborator barlag üçin gan alynýar. Göwrelilik döwründe sähelçe beterleşmeler ýüze çykanda aýaly göwrelileri bejerýän bölüme ýerleşdirilýär we bejergi çäreleri geçirilýär.

Plasentanyň ösüş näsazlygy- plasenta togalak, süýrüntik şekilde bolýar we birnäçe böleklerden durmak bilen olar gan damarlary arkaly birigýär. Kähallatlarda çörekçäniň ululygy hem ütgeýär, çagalaryň gemolitiki keseliniň çişli görnüşinde, merezel ýokançlyklarynda we beýleki kesellerde plasentanyň agramy kadaly agramyndan ep-esli uly bolýar. Goşmaça bir ýa-da birnäçe bölejikli plasentalar has köp duş gelýärler. Plasentanyň goşmaça bölejikleri, onuň gyrasyndan az-owlak ýada ep-esli daşlykda ýerleşýärler we plasenta bilen suw perdeleriň arasynda ýerleşýän damarjyklar arkaly birleşýärler. Goşmaça bölejikler plasenta doglanda bile dogulman ýatgy boşlugynda saklanmaklygy zerarly, dogrumdan soňky döwürde, ganakmalaryň hem-de septiki keselleriň ýüze çykmagyna sebäp bolýar. Şonuň üçin hem dogrumyň üçünji döwründe çaga ýoldaşy doglandan soň plasenta gözden geçirilende, hökmany suratda onuň gyalaryndan damarlaryň çykyp gitmeýändigini kesgitlemeli. Eger damarjyklar uzap gidýän bolsalar onda onuň gutaran ýerinde goşmaça bölejigiň bolandygyny üzülen damarjyklar arkaly subut edilýär. Ol bolsa plasentadaky goşmaça bölejikleriniň ýatgy boşlugynda saklanyp galandygyny görkezýär. Goşmaça dilimjikleriň ýatgynyň boşlugynda saklanyp galanlygyny anyklanylýan dessine, asseptikanyň we anseptikanyň kada-kanunlaryny berk berjaý etmek arkaly eliň kömegi bilen ýatgy boşlugyny barlag geçirilýär we üzülip galan goşmaça dilimjigi ýatgy boşlugyndan aýrylýar.

Plasentanyň infarkty- şahalanýan ösüntgileri nekroza getirýän gan aýlanyşygynyň bozulmasýndan emele gelýär we ol ýerde fibrin toplanýar. Täze infarktlar gyzyň reňkde bolýarlar, sähel wagt geçeninden hemde fibrin toplanan soň infarktlar agymtyl tegelek pökgeren görnüşli bolýarlar. Infarktlar plasentanyň

enelik we çaga tarapynda-da bolýarlar. Uly infarktlar köplenç böwrekleriň kesellerinde, göwrelilikde dörän gipertenziw bozulmalarynda, gipertoniki kesellerinde emele gelýärler. Göwrümi uly bolmadyk infarktlar çaganyň ösüşine känbir zeper ýetirmeyärler, uly göwrümlü infarktlar bolsa çaganyň ösüşden galmagyna, hatda ölmegine hem sebäp bolup bilýärler.

Göbekbagynyň näsazlyklary

Möhletine ýetik dogulan çaganyň göbek bagysynyň uzynlygy kadaly ýagdaýda 50sm-e barabar bolýar. Göbek bagynyň has uzyn bolmagynda dogrum kadaly geçýär, ýöne kähalatlarda göbekbagy çaganyň boýnundan çanaklygynyň töweregine oraşmagy netijesinde dogum döwründe göbekbagynyň gan damarlary gysylýar we çaganyň asfiksiýa bilen dogulmagyna getirýär. Göbekbagy çendenaşa uzyn bolanda çagaýan suwunyň wagtyndan öň akmagy bilen onuň hem jynshana düşmekligi mümkin. Göbekbagynyň absolýut, otnositel kelteligi bolup biler. Absolýut kelte göbekbagynyň uzynlygy 40sm-den gysga bolan ýagdaýynda aýdylýar. Otnositel gysga bolmak göbekbagynyň çaganyň boýnuna oraşmagy netijesinde bolup biler. Çendenaşa gysga göbekbagy göwredäki çaganyň hereketlilikini çäklendirýär we ýatgynyň içinde çaganyň kese, gytak ýatmaklygyna sebäp bolýar. Dogrumyň ikinji döwründe kelte göbekbagy çekilýär we çaganyň dogrum ýollaryndan süýşmegini haýalladýar ýa-da plasentanyň wagtyndan ir gopmagyna getirmek bilen enäniň we çaganyň ýagdaýyna ölüm howpyny salýar.

Göbekbagynyň hakyky düwünleri- seýrek duş gelýär, olar göwreliligiň irki möhletlerinde, haçanda göwrümi kiçijik bolan çaga (göwreliligiň birinji ýarymynda köpsuwlylyk bolmagy), emele gelen halkadan geçip düwün emele getirýär. Düwnüň gaty çekilmedik ýagdaýynda diri çaga dogulýar. Göwrelilik we dogrym döwürlerinde-de göbekbagynyň çekilip, düwünleriň berkemeği bilen çaganyň asfiksiýasy netijesinde onuň ölmegi mümkin.

Göbek bagynyň ýalançy düwünleri- göbekbagynyň ugrunda çäklendirilen wena gan damarlarynyň warikoz giňelmekligi bilen baglanşykly ýa-da birleşdiriji dokumanyň doňdurma meňzeş bolup toplanmagyndan galňas ýerleri emele

gelyärler. Göbekbagy plasenta merkezinden ýa-da gapdalyndan birleşýär. Kähallatlarda göbekbagy plasentanyň gyrasyndan az-owlak daşlykda suw bardalaryna seplesýärler. Oňa perdä birikme diýilýär. bu ýagdaýda göbekbagynyň damarlary plasenta garşy suw bardasy bilen ösüntgili bardanyň aralygyndan geçýärler. Egerde şol ýerjagaz ýatgynyň aşaky segmentinde ýerleşse, dogum döwründe suw perdesi ýarylanda, onuň hem ýarylmagy mümkin. Bu ýagdaýda ýyrtylan gan damarlaryndan çaganyň we enäniň janyna howp abandyryan ganakmalaryň emele gelmegi mümkin.

Çaga düwünçeginiň perdeleriniň keselleri.

Düwmeli gavarçyklamak- diýip horionyň ösüntgileriniň içi dury suwuklykdan doldurylan düwmeli gabarçyga öwrülmege bilen häsiýetlendirilýän çaga düwünçeginiň keseline aýdylýar. Düwmejikler sapajyk görnüşli şahajyklarda ýerleşýärler, ýagny olaryň arasynda dessidual örtügiň bölejiklerini görmeklik mümkin. Düwmejikleriň ululygy her dürli bolýarlar, ýagny dänäniň ululygyndan üljäniň ululygyna barabar bolup bilýärler. Daşky görnüşi boýunça düwmejikleriň üýşmekleri üzümiň hoşasyna meňzeş bolýarlar. Köplenç düwmeleriň arasynda çaga düwünçeginiň galyndylaryny, kähallatlarda düwünçegiň dokumalarynyň zaýаланан bölejiklerini görmeklik mümkin. Düwmeli gabarçyklama doly we bölekleýin bolup bilýär. Doly görnüşinde horionyň ähli ösüntgileri düwmeli gabarçyklama öwrülýärler. Düwmeli gabarçyklamanyň bu görnüşi entek çörekçäniň doly emele gelmedik wagtynda, ýagny göwreliligiň irki möhletlerinde emele gelyärler. Bölekleýin düwmeli gabarçyklama bolsa, göwreliligiň giçki möhletlerinde emele gelyär we plasentanyň köp ýa-da azrak bölegi düwmeli gabarçyklama öwrülmege bilen häsiýetlendirilýär. Düwmeli gabarçyklamanyň doly görnüşinde göwredäki düwünçek hemişe ölýär, dargaýar we sorulyp guraýar. Bölekleýin görnüşinde-de göwredäki çaga köplenç ölýär, göwredäki çaganyň ösmekligi diňe plasentanyň ujypsyz böleginde emele gelende mümkin, ýöne beýle ýagdaýlar örän seýrek duş gelyär. Göwredäki çaga ölenden soň hem düwmeli gabarçyklama ösýär we ýatgynyň göwrümi örän çalt ulalýar. Ýumurtgalykda

köplenç sary tenden döreyän tekalýutein kistalary emele gelýärler. Bu kistalar düwmeli gabarçyklama aýrylandan soň öz-özünden yza gaýdyşlyga sezewar bolýarlar.

Düwmeli gabarçyklamanyň sebäpleri- entek doly öwrenimedi. Ýagny entek tohumlanmadyk ýumurtga öýjüginde zeper ýetirijileriň esasynda bolup geçýän özgermeler bilen baglanyşykly diýip çaklaýarlar. Keseliň döremeginiň sebäbi her dürli patogen zeper ýetirijileri tohumlanan ýumurtga öýjüginde (çaga düwünçegine) täsir etmekleri bilen baglanyşyklydyr. Birnäçe alymlar düwmeli gabarçyklamanyň sebäbini ýokanç keselleri, göwrelilikde dörän gipertenziw bozulmalar we göwreliligiň beýleki näsazlyklary diýip hasaplaýarlar.

Kliniki alamatlary – jyns ýollaryndan ganakmaklyk, bu düwmeli gabarçyklamanyň iň wajyp alamatlarynyň biri bolup durýar. Ol göwreliligiň ilkinji aýlarynda başlanýar we käte gowşap, käte güýçlenip, tä düwmeler dogulýança dowam edýärler. Gelýän gan garamtyl reňkli, kähalatlarda onuň bilen bile düwmejikler hem çykýarlar. Ganakma güýçli bolmaýar, ýöne düwmeli gabarçyklama aýrylan wagty ol has güçlenýär. Göwreliligiň anyk, hakyky alamatlarynyň bolmazlygy – ýagny çaganyň uly synalary, ýatyşy, ýerleşişi kesgitlenilmeýär, çaganyň ýürek urgusy eşidilmeýär we onuň hereketleri duýulmaýar. Ýatgynyň ululygy göwrelilik möhletine laýyk gelmeýär. Ýatgynyň ululygy göwrelilik möhletine görä has uly bolýar, meselem göwrelilik möhleti üç aýlyga gabat gelýän bolsa, ýatgynyň ululygy IV-V aýlyga laýyk gelýär. Göwrelilerde ilki başda ýürek bulanmak, gusup-gaýtarma, ýagny aş saýlamalar agyr geçýär, soňabaka göwrelilikde dörän gipertenziw bozulmalaryň agyr görnüşleri preeklampsiýa we eklampsiýa beterleşmeleri hem gabat gelýär. Köp wagtlap jyns ýollaryndan gan akýanlygy zerarly zenanda ganazlyk keseli ýüze çykýar. Düwmeli gabarçyklama köplenç, göwreliligiň IV-V aýlygynda öz-özünden dogulýarlar. Kähalatlarda onuň dogulmasy saklanýar, bölekleyin gabarçyklamada göwrelilik kähalatlarda X aýa çenli hem dowam edýär. Burgy towlary netijesinde düwmeli gabarçyklama ýatgynyň diwarlaryndan gopýarlar we daşyna dogulýarlar. Bu ýagdaýlarda düwmeli gabarçyklamanyň we dessedual

bardanyň bölejikleri ýatgynyň içinde saklanyp galýarlar we jyns ýollaryndan ganakmalar dowam edýär, köplenç ýatgynyň nemli bardasynyň sowuklama keselleri ýüze çykýar. Düwmeli gabarçyklamanyň howply tarapy hem, ondan soň köplenç howply çiş keseli- horiokarsinoma döreýär, bu kesel örän çalt ösýär we bedeniň beýleki agzalaryna çalt ýaýraýar, ýagny metastaz berýär.

Düwmeli gabarçyklamanyň anyklanylyşy- kliniki alamatlaryna obyektiw we ultrases barlaglary esasynda kesgitlenilýär.

Düwmeli gabarçyklamanyň bejergisi- kesel anyklanylan dessine haýal etmän aýaly ginekologiýa bölümüne ýerleşdirilýär we ýatgy boşlugyny kütäk gyrgyç bilen gyryp ony aýyrýarlar. Düwmeli gabarçyklama aýyrlandan soň 1-1,5 ýyllap pugta yzygiderli gözegçilik edilýär, sebäbi bu kesel howply çiş keseli bolan horiokarsinoma geçip bilýär.

Köp suwly göwrelilik- amniotiki boşlukda (suw bardasynyň boşlugunda) artykmaç çagaýan suwunyň toplanmagy bilen häsiýetlendirilýär. Kadaly ýagdaýda çagaýan suwy göwreliligiň ahyryna çenli 11-e (0,5-1,5 l) golaý toplanýar. Köp suwly göwrelilikde bolsa ol 3-5 l , kähalatlarda ondan hem köp toplanýarlar. Köpsuwlylygyň sebäpleri doly anyklanylmadyk, ýöne ýokanç keselleriň (esasan hem wiruslaryň) önünden ýardam berýänligi gümanlanýar. Köpsuwlylygyň emele gelmeginiň esasy sebäbi amnionyň işiniň bozulmagy bilen baglanyşyklydyr. Suwuň artykmaç ýygnanmaklygyna sebäp bolup, amniotiki epitelinin artykmaç mukdarda suw bölüp çykarmaklygy hemde suwuň sorulyş hadysasynyň peselmegi ýardam edip bilýärler. Köpsuwlulyk köp çagaly (ekiz) göwrelilikde, süýji kesellilerde, rezusfaktory boýunça enesi bilen çagasynyň ganynyň garyşmazlygynda köp duş gelýär. Köpsuwlulygyň ýiti we üznüksiz görnüşleri duş gelýär. Ýiti köpsuwlulyk üznüksiz köpsuwlulykdan has seýrek duş gelýär. Ýiti köpsuwlulyk basym, üznüksiz bolsa ýuwaş-ýuwaşdan emele gelýär.

Çagaýan suwunuň artykmaç ýygnanmaklygy zerarly ýatgynyň göwrümi ulalýar we goňşy agzalary we germewi gysmaklygyna getirýär. Göwrelilerde dem gysmaklyk, nähoşlyk, aýaklarynda çişler, özüni agyr duýmaklygy ýaly alamatlar peýda bolýar. Köpsuwlulykda köplenç göwrelileriň gipertenziw bozulmalary,

çaganyň çanaklyk tarapynyň öňde gelmekligi we çaganyň ýatgyda kese, gytak ýatmaklygyna sebäp bolýar. Köpsuwlulygy kliniki alamatlary ýagny göwreliniň garnynyň göwrüminiň çendenaşa uly we dartgynly bolmagy, garnyň daş-töwereginiň uzynlygy 110-120sm-e çenli ýetýänligi hemde ultrases barlagynyň kömegi bilen köpsuwly göwrelilik anyk kesgitlenilýär. Köpsuwly göwreliligi anyklanylýan dessine zenanlary pugta gözegçilige alynýar we beterleşmeleriň önüni almak üçin dogrum wagtyndan 2-3 hepde öň çaga dogruş öýüne ýerleşdirilýär.

Azsuwly göwrelilik – diýip, haçanda göwredäki çaganyň daşyndaky suwuň mukdary 0,5l-den az bolan ýagdaýyna aýdylýar. Çagaýan suwy has az bolanda onuň umumy mukdary 100ml-den hem az bolýar. Köp suwlylyga garanyňda azsuwlulyk seýrek duş gelýär. Azsuwlulygyň sebäbi entek doly anyklanylmadyk. Bu näsazlygyň döremekligini amniotiki epiteliň doly ösüp ýetişmezligi ýa-da onuň suwuklyk çykaryjylygyň pesligi bilen düşündirilýär. Amnionyň çagaýan suwuny sorujylyk işiniň artmaklygynyň hem belli bir ähmiýete eýe bolmaklygy mümkin. Köplenç ekiz göwrelilikde ekizleriň birinde azsuwlulyk duşýar. Bu bolsa umumy bir plasentaly bir ýumurtga öýjüginde emele gelen ekizleriň ikisinde gan aýlanşygynyň deň-derejede paýlanmazlygy bilen düşündirilýär. Emma, bu näsazlyklarynyň suw bardasynyň işini bozýan beýleki sebäpleri-de bagly bolmagy mümkin. Kadaly suwly göwrelilige garanyňda azsuwly göwrelilikde beterleşmeler köp duş gelýärler, ýagny öz-özünden çaga düşmekligi we möhletine ýetmän dogurmaklygy köp bolýar. Bu näsazlykda göwreli zenan ýatgysynda agyry duýýar. Dogrum döwürleri uzaga çekýär, ýatgynyň boýunjygynyň agzy haýallyk bilen açylýar (suw perdesi çişgin bolanda ýatgynyň agzynyň çalt açylmagyna ýardam berýär), burgy towlarynyň netijeliligi pes we agyryly bolýarlar. Kähalarda plasentanyň wagtyndan ir gopmagy bilen ganakma ýüze çykýar. Dogrum döwründe içki jynshana barlagy geçirilende burgy towy tutan mahalynda dartgynly suw perdesi kesgitlenilmeýär, suw bardalary berk çaga kellesine galtaşyp durýarlar. Suw perdelerini ýarmaklyk dogrum güçleriniň tijenmegine we ýatgynyň agzynyň çalt açylmagyna ýardam edýär (suw perdeleri ýarylandan soň çaganyň kellesi aşak süşüp ýatgynyň aşaky segmentini basyp, ol ýerdäki nerw uçlaryna

oýandyryjy täsir edýär) we dogrumyň umumy dowamlylygy hem uzaga çekmän gysgalýar. Suw perdeleri ýarylan mahalynda ondan az mukdarda bulançak çagaýan suwy akýar. Azsuwlulyk çaganyň ösüşinde täsir edýär. Suwuň mukdary az bolanda çaganyň hereketlenmesi hem çäklenýär, onuň ösüşi bökdelyär, köplenç dogabitdi çaýşyk dabanlylyk, kähalatlarda oňurganyň, aýaklarynyň egrelmekligi we beýleki beterleşmeler emele gelýärler. Azsuwlulyk emele gelende göwredäki çaga daşky gurşawda ýaşap biljek möhletine ýetende wagtyndan öň dogurtmaklyga görkezme döreýär, şol sebäpli hem azsuwlulyk bilen göwrelileri çaga dogruş öýüne ýerleşdirilýär.

GÖWRELILIGIŇ MÖHLETINDEN ÖŇ BOZULMAGY. ÇAGA DÜWÜNÇEGINIŇ AÝRYLMAGY.

Çaga düwünçeginiň aýrylmagy ýada düşmegi diýip göwreliligiň 22 hepdelik möhletine çenli bozulmagyna aýdylýar. Göwreliligiň bozulmagy häsiýeti boýunça iki topara bölünýär:

1. Öz-özünden (özbaşdak)
2. Emeli usul bilen çaga düwünçeginiň aýrylmagy

Çaga düwünçeginiň öz-özünden aýrylmagy aýalyň islegine garamazdan hiç hili çäreleriň goşulmazlygyndan emele gelýär. Egerde çaga düwünçegi yzly-yzyna birnäçe gezek düşse, onda oňa endikli çaga düşmegi diýilýär. Emeli usul bilen çaga aýyrtmaklyk öňünden niýetlenip, zenanyň islegi ýa-da lukmançylyk görkezmesi boýunça, ýagny haýsy hem bolsa bir keseliň beterleşmeleri zerarly lukmanyň görkezmesi boýunça göwreliligiň 12 hepdeligine çenli ginekologiýa bölümünde geçirilýär. Göwreliligiň ilkinji 14 hepdeligine çenli bozulyp çaga düwünçeginiň düşmegine irki, ondan soňky ýagny göwreliligiň 22 hepdeligine çenli düwünçeginiň aýrylmagyna giçki çaga düşmegi diýilýär.

Öz-özünden çaga aýrylmagy we onuň sebäpleri- örän dürli bolmak bilen esasan hem ýiti we üznüksiz ýokanç keselleri, öýkeniň sowuklama, plewrit, bedeniň zäherlenmesi, jyns agzalarynyň sowuklama keselleri we ösüş

näsazlyklary, (infantilizm- doly ösüp ýetişmezlik) ýatgynyň üznüksiz sowuklama keseli, neýroendokrin bozulmalar, istmiko-serwikal ýetmezçilik, rezus gapmargarşylykly göwrelilikde, iýmit näsazlygynda, böwrek keselleri we ş m sebäp bolup biler.

Çaga düwünçeginiň öz-özünde düşmeginiň kliniki geçişi 5 pursata bölünýär.

1. Haýykdyryjy ýa-da çaga düwünçeginiň düşme howpy.
2. Çaga düwünçeginiň düşüp başlamagy.
3. Çaga düwünçeginiň ýola düşmegi.
4. Doly düşmedik düwünçek (doly däl düşük)
5. Çaga düwünçeginiň doly düşmegi (doly düşük).

Haýykdyryjy ýa-da çaga düwünçeginiň düşme howpy – çaga düwünçeginiň aýrylmagyna howp abananda çaga düwünçegi ýatgynyň nemli bardasyndan aýrylman, arabaglanşyk bozulmadyk ýagdaýynda galýar, çaga düwünçegi bilen ýatgynyň arasyndaky baglanyşyk diňe sähelçe ýerinde bozulmagy mümkin, jyns ýollaryndan ganjymak suwuklyk gelmeýär ýa-da örän ujypsyz mukdarda bolýar, ýatgynyň boýunjygy gysgalmaýar, agzy ýapyk bolýar, ýatgynyň ululygy göwrelilik möhletine laýyk gelýär. Göwreli zenan gasygynyň ýokarsynda agyrlyk ýa-da garnynyň aşagynda agyry duýýar, giçki çaga düşmeginde burgy towuna meňzeş agyry bolýar. Çaga düwünçeginiň düşmegine howp abananda göwrelileri bejerýän bölüme ýerleşdirip, öz wagtynda bejergi geçirmeklik bilen göwreliligi saklamaklyk mümkin.

Çaga düwünçeginiň düşüp başlamagy. Çaga düwünçeginiň düşüp başlamagynda burgy towuna meňzeş agyry bolýar, jyns ýollaryndan az mukdarda gan gelýär, ýöne olar düwünçeginiň düşmegine howp salýan döwründen güçliräk bildirýärler. Çaga düwünçegi ýatgynyň ýüzüniň köp bolmadyk yerinden aýrylýar, ýöne ol entek ýatgynyň içinde bolýar, şonuň üçin ýatgynyň ululygy göwrelilik möhletine laýyk gelýär. Ýatgynyň boýunjygynyň serwikal kanaly ýapyk ýa-da çalaja açyk bolýar. Istmiko- serwikal ýetmezçiliginde ýatgynyň boýunjygynyň

kanaly birneme aýyk bolýar. Çaga düwünçeginiň düşüp başlamagynda göwreliligi saklamaklyk üçin zenany göwrelileri bejerýän bölüme öz wagtynda ýerleşdirmeli, berk düşek düzgünlerini berjaý etmek bilen medikamentoz bejergileri hem geçirilýär, ýöne onuň netijesi düwünçegiň düşmegine howp abanmagyna garanyňda örän seýrek ýagdaýlarda şowly bolýar.

Çaga düwünçeginiň ýola düşmegi- ýatgynyň ýüzünden çaga düwünçeginiň doly aýrylmagy we ýatgy boýunjygynyň açylan kanalyndan daşyna düşmegi bilen häsiýetlendirilýär. Jynshana barlagynda ýatgynyň boýunjygynyň kanalyňň aýklygy, onda çaga düwünçeginiň kesgitlenýändigini, onuň aşaky böleginiň jynshana düşýändigini anyklanylýar. Çaga düwünçegi ýola düşende, esasanda göwreliligiň ilkinji aýlarynda güçli ganakmalar döreýär. Bu pursatda göwreliligi saklamaklyk mümkin bolmaýar, diňe çaga düwünçegini ýatgydan aýyrýarlar.

Doly düşmedik düwünçek (doly däl düşük) – çaga düwünçeginiň bir bölegi daşyna çykyp, bir bölegi hem ýatgy boşlygynda saklanyp galmagyna doly däl çaga düşmegi diýilýär. Ýatgyda köplenç suw, ösüntgi, desidual bardalary we plasenta ýa-da olaryň bölekleri saklanyp galýarlar. Doly düşmedik düwünçek gan akma bilen geçýär, ol dowamly az mukdarda ýa-da çendenaşa köp mukdarda bolup bilýär, köplenç ganyň lagtalary ýatgy boşlugynda saklanan çaganyň galyndylary bilen çykýarlar. Ýatgynyň boýunjygynyň kanaly doly bir barmak goýberýär, onuň diňe bir daşky agzy aýyk bolman, içki agzy hem aýyk bolýar. Ýatgynyň ulylygy göwrelilik möhletine gabat gelmeýär, ýatgynyň içi çaga düwünçeginiň bir böleginiň boşanlygynda onuň göwrümi kiçiräk we ýumşagrak bolýar. Çaga düwünçeginiň bir böleginiň ýatgynyň içinde saklanmagy aýalyň janyna howp salýan gan akma we ýokançlyklaryň aralaşmagy bilen beterleşmeler döreýär.

Çaga düwünçeginiň doly düşmegi – doly ýa-da gutarnykly çaga düşmegi diýip haçan-da çaga düwünçegi ýatgynyň içinden doly çykan ýagdaýynda aýdylýar. Kähalatlarda çaga düwünçegi ýatgynyň içinden doly çykýar we ýatgy ýygrylýar, onuň boýunjygynyň kanaly ýapylýar, jyns ýollaryndan gan akma bolmaýar.

Çaga düşmesiniň gyzdymaly (infisirlenen düşük) görnüşi – öz-özünden çaga düşmegi uzaga çeken ýagdaýynda, köplenç jynshanadan ýatga kesel döredijileriň (stafilokokk, streptokokk, enterokokk, anaeroblar we beýleki mikrobedenjikler) aralaşmagy bilen kesel döreýär. Esasan-da kesel döredijiler bejeriş edaralaryndan daşarda gadagan edilen emeli ýol bilen gizlin çaga aýrylanda köp düşürilýär. Bu ýagdaýda kokk infeksiýalaryndan başga-da ýatga anaeroblar – gazly gangrenanyň döredijisi düşürilýär. Ýatgy boşlugyna düşürilen kesel döredijiler çaga düşenden soňky döwürde özleriniň ösmekleri we köpelmekleri üçin amatly şert tapýarlar. Ol şert bolsa gan, gan lagtalary we çaga düwünçeginiň ýatgy boşlugynda galdyrylan bölegi bolup durýar. Ýatgy boşlugyna geçen kesel döredijiler çaga düwünçeginiň galyndylaryny infisirleýärler we ýatgynyň diwarlaryna, ýatgynyň turbalaryna, ýumurtgalyklara, çanaklyk bardasyna we ýagly dokumalara ýaýramak bilen, aýalyň janyna howp salýan umumy ýokanç (septiki) keselleriň döremegine sebäp bolmagy mümkin.

Göwreliligiň möhletinden öň bozulmagynyň önüni almak. Ilki bilen çaga düwünçeginiň düşmeginiň sebäbini anyklamaly, bedeniň doly ösüp ýetişmezliginiň, endokrin ulgamynyň näsazlyklarynyň we beýleki keselleriň önüni almaklyga ýardam berýän ýokanç keselleriň önüni almagyň we sagdyn durmuş ýagdaýlarynyň uly ähmiýeti bar, kadaly iýmitlenmäniň we iýmitleri witaminler bilen baýlaşdyrmagyň, esasan-da gýş we güýz aýlary örän uly ähmiýeti bar. Öz-özünden çaga düşmeginiň önüni almaklygyň iň bir wajyp çäreleriniň biri hem, emeli usul bilen çaga aýyrytmaklygy (esasan-da ilkinji göwreliligini) çäklendirmekten ybarat. Şonuň üçin saglyk öýleriniň maşgala şepagat uýalary, lukmanlary özlerine berkidilen meýdançadaky 15-17 ýaşa çenli gyzjagazlary dispanser gözegçiligine almalydyr, olar mekdeplere, okuw jaýlaryna baryp jyns agzalarynyň ösüş näsazlyklary, aýbaşy aýlawynyň bozulmasy bilen aýal-gyzlary ýüze çykarýarlar, gyzlaryň arasynda giňişleýin jyns gatnaşygy arkaly geçýän keseller zerarly ýüze çykýan beterleşmeler barada wagyz-nesihat işlerini geçirýärler. Gyzlaryň hem-de aýallaryň arasynda ganyň resuzy otrisatel bolanlara ilkinji göwreliligini aýyrtmaklyk esasynda ýüze çykýan beterleşmeler barada

düşündiriş işini geçirýärler. Öz-özünden çagasy düşen zenanlary ykjam barlaýarlar, sebäbini anyklaýarlar we göwreli bolmanka degişli bejergisini geçirýärler. Saglyk öşleriniň aýallar maslahathanasynda öňden öz-özünden çagasy aýrylan hem-de endokrin ulgamynyň näsazlyklary we beýleki keselleri bolan zenanlary aýratyn hasabata alýarlar we berk barlaýarlar, düzgün-tertibini saklamaklygy, kadaly iýmitlenmegi maslahat berýärler.

WAGTYNDAN ÖŇ DOGURMAKLYK

Dogrumyň wagtyndan öň bolmagy çagalaryň ýaşayyş ukybyny peseldip, olaryň ömrüne zyýan ýetirýän sebäpleriň biridir. Göwreliligiň 22 hepdesinden – 37 hepdesine çenli bolan dogumlara **wagtyndan öňki dogumlar** diýilip hasap edilýär. Eger-de çaga göwreliligiň 34 hepde möhletine çenli dogulsa, onda bu çagalar ýokary derejede keselçilige we ölümçilige sezewar bolýarlar.

Wagtyndan öň dogurmaklygyň sebäpleri jyns agzalarynyň doly ösüp ýetişmezligi, bedeniň zäherlenmesi, enesi bilen çagasynyň ganlarynyň izoantigen garyşmazlygy, neýroendokrin bozulmalar, istmiko-serwikal ýetmezçilik, göwrelilik döwründe aýalyň beden gyzgynynyň ýokarlanmagy bilen geçýän ýokanç keselleri sebäp bolup biler. Möhletinden öň dogrumyň geçişi kadaly dogrumyň geçişi ýaly, ýagny burgy towlarynyň täsirinde ýatgynyň boýunjygynyň tekizlenip, onuň agzy açylyp başlaýar, çagaýan suwy gidýär, çaga dogulýar we çaga ýoldaşy dogulýar. Muňa garamazdan wagtyndan ir dogrumyň öz aýratynlyklary bar, ýagny wagtyndan öňki dogrumyň dowamlylygy uzaga çekýär, dogurdyjy güýçleriň gowşaklygy döreýär. Wagtyndan öň dogrumyň köp duş gelýän beterleşmeleriň biri hem çagaýan suwunyň wagtyndan öň ýa-da ir gitmekligidir. Çagaýan suwunyň wagtyndan öň gitmekligi hem ýatgy boýunjygynyň açylyş pursatynyň uzaga çekmekligine sebäp bolýar. Bu näsazlyklar bolsa göwredäki çaganyň kislorod ýetmezçiligine hem-de dogrumdan soňky ýokanç keselleriniň döremegine getirýärler. Möhletinden öň dogrumyň geçişiniň

beterleşmeleri köp suwlylyk, çaganyň çanaklyk tarapynyň öňde gelmekligi, onuň kese, gytak ýatyşlary, plasentanyň öňde ýerleşmegi bilen hem emele gelip bilýär.

Wagtyndan öňki dogrumda dogrumyň III-nji döwründe we dogrumdan soňky irki döwürdäki gan akmlar ýüze çykýar. Gan akmlarynyň esasy sebäpleriniň biri hem ýatgynyň ýygrydyjylygynyň pes bolmagy we ýatgy boşlugynda plasentanyň böleginiň saklanmagy netijesinde döreýär.

Wagtyndan öň dogrumda çaganyň kislorod ýetmezçiligi we dogrum şikesleri, esasan-da beýni gan aýlanyşygynyň bozulmagyna we oňa gan öýmesine, beýleki bozulmalara getirýän beýni çanaklygynyň şikesleri köp duşýarlar.

Wagtyndan öňki dogrumlary irki möhletlerde kesgitlemegiň usullary

Ýokary howp toparyna girýän göwreli zenanlaryň her birisi saglyk öýlerine lukmanyň barlagyna gelenlerinde daşky barlaglar bilen bir wagtda ýatgy boýunjygynyň ýetişenlik derejesini içki jynshana barlagy esasynda anyklanylmalydyr, ýatgy boýunjygynyň uzynlygyny kesgitlemek üçin transwaginal ultrases barlagyny geçirilmelidir.

Wagtyndan öň dogrum howpy bar bolan zenanlary alyp barmaklygyň döwrebap usullary

Wagtyndan öň dogrum howpy bar bolan zenanlara giňden antibiotikleri bellemeklik bilen göwreliligiň möhletini uzaltmaklyga, zenanda bar bolan ýokançlaryň ýitileşmeginiň önüşi almaklyga, dogulan bäbekde bolsa duş gelýän enterokolit keseliniň ýygrylygynyň peseltmekligine ýardam edýär. Bulardan başga-da belläp geçmeli wajyp meseleleriň biri antibiotikler bäbeklerde duş gelýän dem alyş bozulma sindromynyň ýüze çykmak howpyna täsir etmeýär. Çagaýan suwunyň wagtyndan öň gitmekligi wagtyndan öňki dogrumlaryň esasy sebäpleriniň biri bolup durýar. Antibiotikleri bu ýagdaýda ulanmaklyk esasan hem ýokançlaryň gizlin döwrüni uzaltmaklyga, bäbekde duş gelýän enterokolit we

birnäçe merkezi nerw ulgamynyň keselleriniň ýygylgyny azaltmaga ýardam edýän hem bolsa, perinatal ölümçiligiň derejesine täsir etmeýär.

Döwrebap akuşerçilikde giňden ulanylýan tokolitiki serişdeler nifedipin we atosiban bolup durýar. Nifedipiniň täsiri akuşerçilikde ulanylýan beýleki tokolitikler bilen deňeşdirilende örän amatlydyr, sebäbi ol wagtyndan öň dogrum howpy bolan zenanlaryň göwreliligini 24 sagatdan hem köpräk uzaldylmagyna ýardam edýär hem-de bäbeklerde duş gelýän dem almanyň bozulma sindromynyň duşmagyny azaldýar, ýöne perinatal ölümçiligini peseltmäge ýardam etmeýär.

Atosiban özüniň täsiri boýunça beýleki tokolitiki derman serişdelerinden tapawutlanýar. Ol göwreliligi diňe 24-28 sagada çenli uzaltman, 7 gije-gündize çenli uzaltmaklyga ýardam edýär. Antenatal döwürde kortikosteroidleri ulanmaklyk – döwrebap akuşerçilikde iň bir ygtybarly açyşlaryň biri, ol hem wagtyndan öňki dogrum howpy bolan zenanlara antenatal döwürde kortikosteroidleri ulanmaklykdyr.

Kortikosteroidler wagtyndan öň bolan bäbeklerde duş gelýän dem alyş bozulma sindromynyň we olaryň ölümçilik derejesiniň ýygylgyny azaltmaga ýardam edýär. Şol sebäpli hem deksametazon 6mg. Her 12 sagatdan 2 gün sanjym görnüşinde, umuman 24mg. çenli sanjylýar.

Wagtyndan öňki dogrumlaryň önüni alyş çäreleri

- Zenanlaryň arasyndan ýokary howp toparyna degişlilerini saýlamaklyk
- Şol göwreli zenanlarda wagtyndan öňki dogrumlaryň önüni almaklyk
- Wagtyndan öňki dogrum howpyny öz wagtynda anyklamak
- Wagtyndan öňki dogrum howpunda ygtybarly bejergini ulanmak
- Zenanlara öýüne gatnap guramaçylykly hyzmat etmek
- Maşgala agzalary tarapyndan goldamaklyk
- Işleýän göwreli zenanlaryň iş wagtyny azaltmaklyk bilen bir wagtda olary agyr we zyýanly işlerden goramaklyk
- Göwreli zenany dürli psihiki dartgynlyklardan gorap saklamaklyk
- Jyns gatnaşygyndan saklanmaklyk

- Örän yssy we sowuk howadan goranmaklyk
- Rejeli iýmitlenmäni ýola goýmaklyk (deňiz önümleri, gök-bakja, miwe önümleri hökmandyr)

AŞA GÖTERILEN GÖWRELILIK

Göwreliligiň dowamlygy fiziologiki möhletinden 10-14 gün artyk dowam eden ýagdaýynda aşa göterilen göwrelilik diýilýär, ýagny göwrelilik möhleti 42 hepdelikden geçse aşa geçen hasaplanylýar, aşa geçen göwrelilik gijä galan dogurmaklyk bilen tamamlanylýar. Göwreliligiň hakyky aşa geçmekligi we prolangirlenen ýada hakyky däl görnüşleri tapawutlanýar. Fiziologiki möhletinden 10-14 gün artyk dowam edýän we ötegeçenlik alamatlary bolmadyk funksional taýdan ýetişen çaganyň dogulmagy bilen tamamlanan göwrelilik prolangirlenen diýip hasaplanylýar, plasentada göwreliligiň aşa geçenliginiň alamaty bolmaýar. Hakyky aşa geçen göwrelilikde çaganyň aşa geçenliginiň (aşa ösenliginiň) alamatlary bilen bilelikde, plasentada-da ütgüşmeler (garramaklyk) alamatlary emele gelýär.

Sebäpleri göwreliligiň aşa geçmekligine dogrum güçleriniň döremekligini şertlendirýän neýrogumoral mehanizmleriniň taýýarlygyny bökdeýän täsirler getirýärler. Merkezi nerw ulgamyndaky funksional gysarmalary, wegetatiw we endokrin bozulmalary, köplenç gonadotrop gormonlarynyň, estrogenleriň peselmegi, progesteronyň mukdarynyň köpelmegi ýatgynyň oýanyjylygyny we ýygryjdylygyny peseldýän ýatgydaky ütgüşmeleriň (emeli abortlar, jyns agzalarynyň sowuklama keseli bilen baglanyşykly bolan ýagdaýlar) esasynda döreýär. Göwreliligiň aşa geçmekligi ilkinji göwrelilerde (esasanda 30 ýaşdan ýokary) gaýtadan dogurýanlara garanyňda köp duş gelýär. Göwreliligiň aşa geçmekligi göwredäki çaga oňaysyz täsir edýär we onuň dogrum başlamazdan ozal, dogrum döwründe ýada dogulandan soň ölmekligi mümkin. Öte geçmeklikde köplenç göwredäki çaga uly bolýar, onuň kellesiniň ölçegleri kadaly ölçegleriň ýokary çäğine ondanam ýokary bolýar. Ýöne aşa geçenlik alamatlarynyň

bolmagyna garamazdan, onuň agramynyň we boýunyň uzynlygy kadaly bolmagy mümkin. Aşa geçen göwrelilikde çaganyň kellesiniň süňkleri öz wagtynda dogulan çaganyňkydan gaty bolýarlar, tikinleri we beýni oýujyklary daralýarlar, şol sebäpli hem dogrum döwründe çaganyň kellesiniň konfigurasiýa geçmeklik ukyby peselýär. Aşa ösüp ýetişen çagalaryň endamynyň hamjagazlarynda ilkinji ýag örtüginin bolmazlygy, guraklygy, masserasiýanyň (bedeniň hamynyň sypyrylmagy) almatlarynyň bolmaklygy degişlidir. Aşa geçen çagalarda nerw ulgamynyň ösüm derejesi öz wagtynda dogulan çagalaryňkydan has ýokary bolýar. Olaryň kisloroda bolan talaby artýar. Kislorod ýetmezçiligine durnuklylygy peselýär. Ondan başgada plasentada göwredäki çaga gerek bolan mukdarda kislorod ýetmezçiligini kynlaşdyrýan ütgüşmeler emele gelýär, ýagny gan aýlanşygynyň bozulmalary, infarktlar emele gelýärler. Çaganyň daşyndaky suwunuň çykarylyş we sorulyş hadysalarynyň bozulmaklary zerarly onuň mukdary azalýar we ýuwaş-ýuwaşdan onuň durulygy bozulýar, reňki ýaşyl ýada mekoniniň garyndysy bolýar. Aşa geçen göwrelilikde köplenç gipertenziw bozulmalar bilen beterleşmeler döreýär, çaganyň ölümüne getirýän onuň gipoksiýasy esasy beterleşmeleriň biri hasaplanylýar. Aşa geçen göwrelilikde çagaýan suwunyň wagtyndan öň ýa-da ir gitmekligi netijesinde dogrum döwründe ýagny ýatgynyň boýunjygynyň tekizlenmeginiň, açylmagynyň haýallanmagyna getirýär, çagaýan suwunuň wagtyndan öň gitmekligi bilen baglanşykly, dogrum döwürleriniň uzak dowam etmekligi, kesel döredijileriň ýatgy boşlugyna aralaşmagyna ýardam berýärler, dogrum köplenç, dogrum güýçleriniň gowşaklygy bilen beterleşýär we dogrumyň I-II-nji döwürleriniň dowamlylygy uzaga çekmegi bilen köplenç täze dogulan bäbeklerde asfiksiýa we dogrum şikesleri köp bolýar hem-de dogrumyň III-nji döwründe we dogrumdan soňky irki döwürüň gan akmalary ýüze çykýar.

Göwreliligiň aş geçenciligini aýalyň anamnez maglumatlary esasynda, ýagny iň soňky aýbaşynyň bolan wagty, çaganyň ilkinji gymyldap başlan gününden we saglyk öýleriniň aýallar maslahathanasynda zenana yzygiderli geçirilen barlaglarynyň, ultrases barlagynyň aş geçen göwreliligi anyklamakda uly ähmiýeti bar, dogrum döwründe içki jynshana barlagy geçirilende çaganyň kelle

süňkleriniň gatylygy, tikinleriniň we beýni oýujyklarynyň daralanlygy esasynda, goşmaça barlag usullaryndan amnioskopiýa, elektro-fonokardiografiýa barlaglary, ultrases barlagynda plasentanyň kiçelenligi, düzüminde kalsinoz görnüşli üýtgemeleri esasynda gutarnykly kesgitleme goýulýar. Çaga dogulandan soň onuň agramynyň birneme ulurak bolmagy, kelle süňkleri gataşan, tikinleri we beýni oýujyklary daralan endamyndaky ilkinji ýagjymak örtügi azalan we endamy gurak bolýar.

Aşa görterilen göwreliligi anyklanan dessine çaga doguryş öýüne aýallary ýerleşdirmeli we aýalyň hemde göwredäki çaganyň ýagdaýyna gözegçilik edilýär we gipoksiýa garşy çäreleri geçirilýär. Bütindünýä boýunça ösen döwletlerde dogrummy oýndyrmaklyk, dogrummy tijendirmeklik ýokary derejede ulanylýar. Dogrummy oýndyrmaklyga we dogummy tijendirmeklige enäniň ýa-da çaganyň ýagdaýy sebäpli görkezme bolýar. Egerde göwreliligiň 41 hepde möhletinden soň dogum oýandyrylsa, onda perinatal ölümçiligi peselýär.

Dogummy oýndyrmakdan öň, doguma ýatgynyň boýunjygynyň taýýarlyk derejesini göz önünde tutulýar:

- Buşluk perdesiniň aşak bölegini jynshana barlagyny geçirýän barmaklar arkaly ýatgy diwaryndan aýyrmaklyk;
- Buşluk perdesini emeli usul bilen ýarmaklyk;
- Damardan oksitosin goýbermeklik;
- Prostoglandinleri ulanmaklyk;

Amniotomiýa – ýönekeý, çylşyrymly enjamlar talap etmeýän usuldyr, ýöne amniotomiýa geçirilende jyns ýollarynda bar bolan ýokançlaryň ýokary gatlagara laşma howpy ýokarlanýar.

Oksitosin – dogummy oýandyrmak we tijendirmek maksady bilen oksitosini damardan damjalaýyn goýbermelidir. Egerde oksitosin peroral görnüşinde ulanylsa, onda garaşylmadyk beterleşmeleriň ýüze çykmagy mümkindir, şol sebäpli bu usul akuşerçilikde ulanylmaýar. Amaly işde giňden ulanmak üçin 5 bir. (1ml) oksitosin 500ml hlorly natriniň izatoniki ergininde damardan damjalaýyn her

minutda 8-12 damja goýberip başlamaklyk we her 15 minutdan oksitosiniň goýberiliş tizligini 5 damja köpeldip goýbermeklik teklipl edilýär. Oksitosiniň maksimal mukdary 24 -36 halkara birlik /min.

Prostoglandinler – Prostoglandinleri jynshana şemleri ýa-da gel görnüşinde ulanmaklyk amatlydyr.

DOGRUM GÜÇLERINIŇ NÄSAZLYGY.

Dogrum güçleriniň gowşaklygyna burgy towlarynaň güjüniň ýeterliksiz bolmagy we yzygiderli gaýtalanmazlygy, ýatgynyň boýunjygynyň tekizlenmeginiň, açylmagynyň we çaganyň kellesiniň dogrum kanalyndan hereketlenmeginiň we dogulmagynyň uzaga çekmegi häsiýetli. Bu beterleşmeler çaganyň kellesiniň ölçegleriniň enäniň çanaklygynyň ölçeglerine laýyk gelmegine garamazdan bolup bilýär. Dogrum güçleriniň gowşaklygy dogrumyň birinji we ikinji döwürlerinde bolýar. Dogrum güçleriniň ilkinji gowşaklygynda ilki başdan burgy towlary yzygidersiz we dogurdyjy güçler ilki başda kadaly bolup, bir az salymdan soň ýagny dogrumyň birinji döwriň ahyrynda we ikinji döwriň başlanmagy bilen dogurdujy güçleriň yzygidersiz bolmagyna ikinji döwriň gowşaklygy diýilýär. Dogrum güçleriniň näsazlyklarynyň sebäpleri örän köpdürli bolmagy mümkin: çendenaşa nerw –psihiki tolgunmalar (gaýgy etmeklik, tolgunmaklyk), neýrogumoral faktorlaryň bozulmagy, ýokanç we endokrin keselleri, maddalar çalşygynyň bozulmagy, nerw ulgamynyň keselleri, ýatgydaky dogabitdi ösüş näsazlyklary, jyns agzalarynyň sowuklama keselleri, ýatgynyň miomasy (täze döremeler), darçanaklyk, köpsuwly we köpçagaly göwrelilik, çagaýan suwunyň wagtyndan öň akmaklygy, möhletinden aşa geçen göwrelilikdäki gijä galan dogrum.

Dogrumyň geçişi – dogru towlarynyň gowşaklygynda dogrumyň geçişiniň birnäçe aýratynlyklary bar, ýagny dogrumyň dowamlylygy uzaga çekýär, köplenç çagaýan suwy biwagt aýrylýar. Bu aýratynlyklar bolsa dogrum ýollarynda çaganyň hereketlenmegini haýalladýar, dogurýan zenana we çagasyna dogrum şikesleri howp salýar, dogrumyň III döwründe ganakma ýüze çykýar. Dogrum

güçlerini II gowşaklygynda-da dogrum hadysasy I döwrüň gowşaklygy ýaly beterleşmelere getirip bilýär. Dogrumyň çendenaşa uzak wagta dowam etmekligi kesel döredijilerini jyns ýollaryna ararlaşmagyna, dogrum şikesleri kislorod ýetmezçiligi we çaganyň kelle beýnisine şikes ýetmekligi bilen geçýär. Dogrum güýçleriniň gowşaklygynyň anyklanylyşy dogrumyň I döwründe - dogurýan zenanyň ýagdaýyna 4-5 sagatlap, çygylma towlarynyň gowşaklygynda bolsa, 1 sagatlap pugta gözegçilik edilýär we gaýtadan jynshana barlagyny geçirilýär. Burgy towlarynyň gowşaklygynyň bejergisi. Dogrumyň I döwründe dogrum güýçlerini bejermekligi, ýagny ýatgynyň ýygrydyjylygyny artdyrýan estrogen-witaminli- glýukoza –kalsiý jemlemesini ulanylýar. Dogurýan zenana kadaly doly iýmitleri: süýt, çekize, gaýmak, gök önümleri ýada süýtli çorbalary, gaýnan et, balyk, miweleri, ary balyny iýmekligi belleýärler. Gaýtadan we köp doguran zenanlarda hem-de köpsuwly göwrelilikde, enäniň göwresindäki çagasy dikligine ýatan bolsa, ýatgynyň agzy 5-6sm açylandan soň seresaplylyk bilen suw perdesini ýarýarlar we çaganyň ownuk synalarynyň gaçmazlygy üçin çagaýan suwuny ýuwaşjadan goýberýärler. Şeýle ýagdaýlarda ýatgynyň göwrümi birneme kiçelip ýygrydyjylyk ukyby artýar, köpsuwly göwrelilikde çaganyň kellesi kiçi çanaklyga gysylýar we mehaniki täsir bilen burgy towunyň güçlenmegine getirýär. Burgy towunyň gowşaklygyny bejermeklik dogurýan zenanyň umumy ýagdaýyna we gije-gündiziň wagtyna bagly bolýar. Egerde dogrum ir bilen ýada gündizki wagtda geçýän bolsa, hemde dogurýan zenan ýadamadyk ýagdaýynda we ýatgynyň boýunjygynyň ýagdaýy dogrum hadysasyna laýyk gelende estrogen- vitaminli- glýukoza-kalsiý toplumyny goýberýärler. Egerde dogurjak zenan ýadaw bolsa, dogrum güýçleriniň gowşaklygy kesgitlenen ýagdaýynda, ýatgynyň boýunjygynyň dogruma taýýarlygy erbet bolanda ýa-da onuň açyklygy ujypsyz bolan ýagdaýlarda, dogurjak zenana 2-3 sagatlap dynç bermeklikden başlanylmaly. Ýatgynyň agzy 3sm we ondanam köp açyk bolan ýagdaýynda dogrumy güýçlendirmegi oksitosini damja görnüşinde damardan goýbermeklik bilen başlamaklygy hemde ony dogrumyň ahyryna çenli dowam etdirmekligi maslahat berýärler. Oksitisiniň erginini 5bir (1ml) 5%-li 500ml glýukozanyň ergini bilen

garyp minutda 8 damjadan goýbermeklik bilen başlaýarlar we 30 minutlap dowam etdirýärler. Egerde ýatgynyň oksitosina duýujylygy az ýa-da ýok bolsa, onda ýuwaşjadan her 5-10 minutdan oksitosini 5 damjadan artdyrýarlar, ýöne 1 minudyň dowamyndaky damja sany 35-40 damjadan artyk bolmaly däl, oksitosiniň tizligini minutda 35-40 damjadan köp berilmegi enäniň we çaganyň ýagdaýyna howp abandyrýar, ýatgynyň ýyrtylmagy mümkin. Oksitosiniň goberilmegini spazmolitikler we agryny aýyrdyjy serişdeleriň utgaşdyrylmagy bilen geçirilse maksada laýyk bolýar. Dogrumyň II-nji döwründe dogrumy güýçlendirmek üçin hem oksitosiniň erginini ulanýarlar, netije bermedik ýagdaýynda, göwedäki çaganyň kislorod ýetmezçiligi bolup janyna howp salan dogrum ýollarynyň ýumşak dokumalaryna gysylmaklyk howpy abanan ýagdaýynda dogrumy akyşer atagzylaryny goýmak bilen tamamlýarlar. Dogrum güýçlerini tijendirmek üçin oksitosiniň erginini goýbermegiň öňýanynda çagýan suwunyň aşak bölegini jynshana barlagyny geçirýän barmaklar arkaly ýatgy diwaryndan aýyrmaly, buşluk perdesini emeli usul bilen ýarmaly. Ondan soň oksitosini wena damardan damjalaýyn goýbermeklik maksada laýyk bolýar. Dogrum güýçlerini tijendirmek üçin prostaglandinleri ulanmak hem bolýar.

Diskoordinirlenen dogrum güýçleri.

Diskoordinirlenen dogrum güýçlerinde ýatgynyň ýygrylmaklygy onuň burçlaryndan başlanman, eýsem aşaky segmentinden başlaýar we olar ýatgynyň göwresindäkä görä örän güýçli bolýarlar. Dikoordinirlenen dogrumgüýçleriniň has köp duşýan sebäpleniň biri hem ýatgynyň göwresi bilen boýunjygyň arasynda biri-birine bolan garşylyklaryň bozulmagy, ýagny göwreliligiň ahyrlaryna ýatgynyň göwresiniň duýujylygynyň artmaklygy we şoňa degişli ýatgynyň boýunjygyndan bolmaly reflektor jogaplarynyň bolmazlygy. Diskoordinirlenen dogrum güýçlerinde ýatgynyň ýygrydyjylyk tonusy kadaly we örän agryly ýygrylmagyna garamazdan ýatgynyň boýunjygyň tekizlenmegi we açylmaklygy örän haýal geçýär we 4-5sm açylyp, ondan aňry geçmeýär. Göwredäki çaganyň kellesiniň ölçegleriniň enesiniň çanaklygynyň ölçeglerine laýyk gelýändigine

garamazdan, çaga dogrum ýollaryndan süýşmeýär, hereketlenmeýär, dogurýan zenan peşew haltasynyň we peşew çykaryjy kanalynyň gysylmazlygyna garamazdan özbaşdak buşugyp bilmeýär we dogurýan zenan bilinde örän güýçli arasyny üzmeýän agyrynyň barlygyna arz edýär. Şeýle ýagdaýlarda dogurýan zenana sedatiw, spazmolitik serişdeleri (2ml noşpany) sançmak, ýatgynyň boýunjygyna lidaza (64 bir 1-2ml 0,5%-li nowokainiň ergini bilen) sançmaly, paraserwikal nowokain anesteziýasyny geçirmeli. Dogrumy güýçlendiriji serişdeleri ulanmaklyk gadagan, sebäbi ol dogrum hadysasyny öňkiden hem beter bökdeýär we ýatgynyň tetaniýa (güýçli ýokary tonusda) bolmaklygyna, kesel döredijileriň jyns agzalaryna aralaşmagyna, dogrum şikeslerine, çaganyň şikesli we asfiksiýa bilen dogulmaklygyna howp döredýär.

Çendenaşa güýçli burgy towlary.

Dogrum güýçleriniň näsazlyklarynyň bu görnüşi örän seýrek ýagdaýlarda galagop, howsalaly, gaharjaň we gyzma zenanlarda duşýarlar. Onuň kortikowisseral sazlaşygynyň bozulmagy we bedende kontaktil (pitosin, asetilholin) serişdeleriniň köp emele gelmekligi bilen baglanşykly bolmagy mümkin. Dogrum güýçleriniň örän güýçli ýa-da ýygy we agyryly bolan burgy (çygylma) towlary netijesinde ýatgynyň boýunjygynyň açylyşy örän çalt bolup geçýär, suw perdesi ýarylyp, çagaýan suwy akan dessine güýçli çygylma towlary goşulyşýar, çaganyň dogulmaklygy 1-2 çygylma towlarynyň esasynda geçýärler, ýagny çaganyň çalt ýa-da okgunly dogulmagyna getirýär. Okgunly dogrum diýlip, dogrumyň dowamlylygy 1-3 sagada çenli dowam eden ýagdaýynda, çalt dogrumyň dowamlylygy 5 sagada çenli bolan aralyga aýdylýar. Dogrumyň şeýle ýagdaýda geçmegi netijesinde dogurýan aýala we çagasyna örän uly howp abanýar. Dogurýan zenanyň köplenç ýatgysynyň boýunjygynda, jynshanasynda, kinniginde, ýamyzda uly ýyrtyklar emele gelýärler hem-de plasentanyň ýatgynyň diwaryndan wagtyndan öň gopmaklygy ýa-da onuň gopuş hadysasynyň bozulyp gipotoniki – atoniki ganakmalarynyň ýüze çykmagy mümkin. Örän güýçli we ýygy-ýygydan

tutýan burgy towlary we çaganyň okgunly iterilmekligi onuň kislorod ýetmezçiligine ýa-da uly dogrum şikesleri almaklyga sebäp bolýar. Çendenaşa güýçli burgy towlary bilen zenanlary bir gapdalyna (çaganyň arka tarapynyň ýerleşen tarapynyň garşysyna, beýleki gapdalyna) ýatyrmaly we gyssagly çaga dogruş öýüne ýerleşdirmeli we dogruş bölümünde dogrumy kabul etmeklige taýýarlanylmalý. Eger-de zenan dogrum öýünden daşynda dogrup gelen bolsa, onda bürme keseline garşy aýala sanjym etmeli.

Çanaklyk süňküniň kadasyzlygy.

Dar çanaklykda dogrum döwürlerinde köplenç dogurýan zenanyň we göwredäki çaganyň janyna howp salýan beterleşmeler döreýärler, şol sebäpli hem ýokary derejeli akuşerçilik kömegini talap edýär, kähallatlarda dogrumy alyp barmak üçin hirurgiki çärelerini geçirmeklige görkezme döreýär. Dar çanaklygyň sebäpleri örän çylşyrymly we köpdürlidir. Da çanaklyk bedeniň doly ösüp ýetişmezliginiň in esasy alamatlarynyň biri bolýar. Bedeniň ösüp ýetişmekligini böktemeklige ýardam edýän ähli şertler bilen bilelikde dar çanaklygyň hem döremegine getirýärler. Bu ýagdaýlara amatsyz durmuş şertleri, çagalykda we jyns taýdan ösüşlik döwründe uzak wagtlaýyn dowam eden agyr keselleri degişlidir. Süňk ulgamynyň ösüşiniň we çanaklygyň emele geliş hadysasynyň bozulmaklygy çaganyň ýatgynyň içindäki döwründe enesiniň maddalar çalşygynyň bozulmagyna getirýän kesellerinde emele gelmegi, hem-de göwreliniň doly düzümlü iýmitler bilen (beloklaryň, witaminleriň, mikroelementleriň fosforly, kalsili we ş m) iýmitlenmezliginden emele gelmegi mümkin. Çagalyk döwründe geçiren rahat (raý) keseliniň hem zyýany bar. Rahit keselinde kelle süňkiniň, oňurganyň, döşüň, aýaklarynyň süňkleriniň we çanaklyk süňkleriniň (deformirlenmegi) kadasyz ösmegine sebäp bolýar. Çanaklygyň görnüşiniň üýtgemegine we daralmagyna süňkleriň we bogunlaryň inçekeseli, esasanda çagalyk döwründe çanaklyk, but we dyz bogunlarynyň we oňurganyň inçekeseli bilen zaýalanmagy netijesinde ýüze çykýar. Şeýle-de, çanaklyk but süňkleriniň döwür-ýenjikleri we olaryň nädogry bitmekleri hem sebäp bolýarlar. Ondan başga-da çanaklygyň görnüşiniň

üýtgemegine we daralmagyna seýrek duş gelyän sebäpler, süňkleriň dömmе çişleri, egzostozlar, V bil oňurgasynyň ýerinden öňe süýşmekligi getirip bilýärler.

Dar çanaklygyň görnüşleri (klassifikasiýasy)

Dar çanaklygyň köp we seýrek duş gelyän görnüşleri bar.

Dar çanaklygyň has köp duş gelyän görnüşleri:

1. Umumy deň daralan dar çanaklyk
2. Keseligine daralan çanaklyk
3. Ýepbeşik (ýassy) çanaklyk:
 - a) Ýönekeý ýepbeşik çanaklyk
 - b) Ýepbeşik rahatiki çanaklyk.
4. Umumy daralan ýepbeşik çanaklyk.

Dar çanaklygyň seýrek duş gelyän görnüşleri:

1. Gytyk (ýanyn) garyşan we gytak daralan çanaklyk.
2. Assimilýasion çanaklyk
3. Guýguç görnüşli çanaklyk.
4. Kifotiki çanaklyk we beýleki seýrek görnüşleri.
5. Spondilolistiki çanaklyk
6. Osteomalýatiki çanaklyk.
7. Ekzostazlar we dömmе çişleri bilen daralan çanaklyk.

Umumy deň daralan çanaklykda – çanaklygyň ähli ölçegleri kadaly ölçeginden 1-2sm daralan. Umumy deň daralan çanaklykda aýallaryň boýlary pes, beden gurluşy kadaly bolan zenanlarda duşýarlar.

Ýepbeşik çanaklykda çanaklygyň kese we gytak ölçegleri kadaly bolup göni ölçegleri kiçelýär. Daralmaklyk iki görnüşde bolýar:

1. Çanaklygyň ähli göni ölçegleri gysgalan-ýönekeý ýepbeşik çanaklyk;
2. Diňe kiçi çanaklygyň girelgesindäki göni ölçegi (hakyky konýugata) gysgalan-ýepbeşik rahatiki çanaklyk.

Umumy daralan ýepbeşik çanaklykda çanaklygyň ähli ölçegleri gysgalan, ýöne göni ölçegleri has köp kiçelen bolýar.

Dar çanaklygyň darlyk derejesi boýunça (klassifikasiýasy) görnüşleri. Çanaklygyň darlyk derejesine hakyky kanýugatanyň ölçegi boýunça baha berilýär, ýagny ol diagonal we daşky konýugatanyň ölçegleri esasynda kesgitlenilýär (daşky konýugatanyň ölçeginden takmynan 9sm, diagonal konýugatanyň ölçeginden 1,5-2sm aýyrmak bilen kesgitlenilýär).

Çanaklygyň 4 sany darlyk derejesi tapawutlanýar:

Birinji derejesi- hakyky konýugata -11sm-den az, ýöne 9sm-den pes bolmaýar. Köplenç ýagdaýlarda çaganyň agramy uly bolmadyk ýagdaýynda, dogrum güýçleri kadaly bolanda dogrum kadaly geçýär, ýöne hakyky konýugata 9sm golaýlaşan ýagdaýlarynda beterleşmeler ýüze çykýar.

Ikinji derejesi- hakyky konýugatanyň ölçegi 9sm-den -7,5sm çenli bolýar. Bu darlyk derejede wagtyndan öňki dogrum tebigy ýol bilen amala aşmagy mümkin, ýöne köp ýagdaýlarda operatiw ýol bilen çaga dogurtmaklyga görkezme döreýärler.

Üçünji derejesi- hakyky konýugata 6,5-7,5sm-deň bolýar. Möhletine ýetmedik çaganyň adaty dogrum ýollarynyň üsti bilen dogulmaklygyna mümkinçilik bolmaýar. Adaty dogrum ýollaryndan çagany çykarmaklyk, haçanda göwredäki çaga öli bolan ýagdaýynda çagany bölekläp alynýan operasiýalarynyň üsti bilen amala aşyrmak mümkin.

Dördünji derejesi- hakyky konýugata 6,5sm-den kiçi bolýar. Adaty dogrum ýollaryndan hatda öli çagany bölekläp çykarylýan operasiýalarynyň üsti bilen hem amala aşyrmaklyk mümkinçiligi bolmaýar, çanaklyk şeýle bir daralan, hatda

çagany bölekläp çykarmaklyk mümkin bolmaýar. Çagany dogurtmaklygyň ýeketäk ýoly kesar kesimi esasynda alynyp baryýar. Çanaklygyň bu darlyk derejesine absolýut dar çanaklyk diýilýär.

Dar çanaklygyň anyklanylyşy.

Dar çanaklygy öz wagtynda anyklamak bilen, dogrum pursatlarynda, kä halatlarda göwreliligiň ahyrlaryna döreöän beterleşmeleriň önüni alamklyga ýardam berýär. Dar çanakly göwrelileri önünden dogurmaly möhletine 2-3 hepde galanda çaga dogruş bölümüne ýerleşdirýärler. Dar çanaklygyň kesgidi aýalyň ýaşaýyş- durmuş maglumatlary bilen tanşylandan, endamyny gözden geçirilenden, çanaklygyň ölçeglerini ölçenip görülenden, jynshana barlagy geçirilenden soň goýulýar. Zerur gerek bolan ýagdaýlarynda ultrases barlaglary ulanylýar. Aýalyň bedenini synlanan wagtynda süňkleriň galyňlygyna-da üns berýärler. Bu maksat bilen aýalyň eliniň goşar bognunyň indeksini kesgitleýärler. Goşar bognunyň daş-töwereginiň ululygy boýunça çanaklyk süňkleriniň galyňlygyna baha bermek mümkin. Goşaryň ululygy näçe köp boldugyça şonça-da süňkler, şol sanda hem çanaklyk süňkleri galyň bolýarlar, süňkler galyň bolan ýagdaýynda, çanaklygyň daşky ölçegleri hem kadaly ölçegi görkezende onuň içki göwrümi dar bolýar. Onuň tersine goşaryň ululygy kiçi bolan ýagdaýynda, çanaklygyň daşky ölçegleri kadaly ölçegi görkezende çanaklygyň göwrümi giň bolýar. Goşaryň daş-töwereginiň uzynlygy 14sm-den 18sm aralykda bolýarlar. Egerde Solowýowyň indeksi 18sm golaýlaşsa onda süňkleriň galyňlygyny görkezýär. Çanaklyk has güýçli daralanda göwreliniň garnynyň görnüşi hem üýtgeýär. Göwreliligiň ahyrlaryna çaganyň öňde ýerleşen synasy çanaklygyň girelgesine düşüp bilmeýär we dogrumdan ön hem çanaklygyň girelgesinden ýokarda ýerleşýär. Şol sebäpli göwreliligiň ahyrlaryna ýatgynyň düýbi hem aşak düşmeýär. Ösýän ýatgy garyn boşlugyna sygyşmaýar we ol gapyrgalaryň eteginden öňe we ýokary garşy çömmerýär. Ilkinjisini dogurýan zenanlarda garnynyň myşsalarynyň gatylygy zerarly ýiti uçly garyn, köp doguranlarda bolsa garny sallanyp duran görnüşde bolýar. Çanaklygy ölçemekligiň hem dar çanaklygy anyklamak üçin möhüm

ähmiýeti bar. Uly çanaklygyň ölçegleri kesgitlenip, kiçi çanaklygyň ölçegleri şolaryň esasynda anyklanylýar. Çanaklygyň darlyk derejesini has takykrak diagonal konýugatany ölçemek boýunça kesgitlenilýär, şol sebäpli hem ähli göwrelilerde we dogurjak zenanlarda diagonal konýugatany ölçemeklik hökmandyr.

Dar çanaklykda göwreliligiň geçişi.

Dar çanaklykda göwreliligiň birinji ýarymy hiç hili aýratynlyksyz geçýär, göwreliligiň ikinji ýarymynda köplenç göwrelilerde çişler, gipertenziw bozulmalar ýüze çykmagy mümkin. Olaryň emele gelmekligi dar çanak bilen baglanyşykly bolman, eýsem ol keselleriň we süňk ulgamyndaky hemme beýleki agzalardaky bozulmalaryň sebäbi bolan, ösüş aýratynlyklarynyň netijesi bilen baglanyşykly. Göwreliligiň ahyryna göwredäki çaganyň kellesi kiçi çanaklygyň girelgesine düşüp bilmeýär, şol sebäpli ýatgynyň düýbi ýokarda durýar we germewi ýokary süýşürýär. Şeýlelikde göwreli aýalda köplenç dem gysmaklyk, ýüreginiň çalt urmaklygy, köp ýadamaklyk ýaly alamatlar peýda bolýar. Çaganyň kellesi kiçi çanaklyga gysylyp berkidilmänligi üçin onuň hereketli bolmagyna ýardam berýär. Şonuň bilen baglanyşykly dar çanaklykda çaganyň çanaklyk tarapynyň öňde gelmekligi, onuň kese we gytak ýatyşlary köp duş gelýärler. Göwredäki çaganyň kellesiniň hereketli bolmagy kelläniň gaýşyp gelmegine ýardam berýär. Dar çanaklykda çaganyň depesi, maňlaýy, ýüzi bilen öňde gelmekligi adaty çanaklyga garanyňda has köp duş gelýär. Göwreliniň garnynyň öňe sallanyp durmaklygy çaganyň kellesiniň asinklitiki ýagdaýda kiçi çanaklyga düşmekligine ýardam edýär. Çaganyň kellesi kiçi çanaklygyň girelgesine düşüp bilmeýänligi sebäpli dogrum döwründe galtaşma halkasy emele gelmeýär, ýagny çagaýan suwy öňdäki we yzdaky suwlara bölünmeýärler. Şonuň üçin hem dar çanaklykda köplenç çagaýan suwunyň wagtyndan öň we ir gitmekligi mümkin. Dar çanaklyk bilen göwreli aýallary saglyk öýleriniň aýallar maslahathanasynda aýratyn hasabata alýarlar, olara pugta, yzygiderli gözegçilik edýärler. Dogrum möhleti 2-3 hepde

galanda, dogrum pursatlaryndaky beterleşmeleriň önüni almaklyk üçin göwrelini çaga dogruş bölümüne ýerleşdirýärler.

Çaganyň kellesiniň gaýşyp gelmekleri.

Çaganyň kellesiniň gaýşyp gelmeklerine onuň depesi, maňlaýy we ýüzi bilen gelmekligi degişli. Çaganyň kellesiniň gaýşyp gelmekleri ýatgynyň tonusynyň pes bolmagy we onuň ýygrylma sazlaşygynyň bozulmagy, ýepbeşik dar çanaklykda, çanaklygyň düýbüniň myşsalarynyň tonusynyň peselmegi, göwredäki çaganyň kiçi ýada uly bolmaklygy, garnyň ýüzüniň myşsalarynyň gowşak bolmaklygy we onuň sallanmaklygy, göwredäki çaganyň galkan görnüşli mäsiniň dömmе çişі, göbek bagynyň çaganyň boýnuna birnäçe gezek oralmagy netijesinde ýüze çykýar.

Çaganyň depesiniň öňde gelmekligi – dogrum döwründe içki jynshana barlagynyň maglumatlaryna esaslanylýar, ýagny kelläniň uly we kiçi beýni oýujyklaryny bir wagtda kesgitlenilýär, onuň üstesinede olar deň-derejede ýada uly beýni oýujygy aşakda, kiçisi bolsa az-kem ýokarda ýerleşýärler. Kelläniň peýkam görnüşli tikini kiçi çanaklygyň girelgesinde köplenç kese ölçeginde, kähalatlarda bolsa sähelçe gytak ölçeginde ýerleşýär. Çaganyň görnüşі hemişeki ýaly çaganyň arkasy boýunça kesgitlenilýär, ýagny çaganyň arkasy garnyň ýüzüne tarap bolsa-öňdäki, yz tarapyna oňurga tarap bolsa yzky görnüşі hasaplanylýar.

Çaganyň maňlaýynyň öňde gelmekligi- Örän seýrek duş gelýär, ol gaýşyp gelýän görnüşіň iň amatsyzy hasaplanylýar.

Çaganyň maňlaýy bilen gelmekliginiň sebäpleri: anatomiki we kliniki dar çanaklyk, ýatgynyň myşsalarynyň we garnyň myşsalarynyň tonusynyň pes bolmaklygy, ýatgynyň ösüş näsazlyklary, çaganyň ölçeginiň kiçi bolmagy we göbek bagynyň kelte bolmagy.

Çaganyň maňlaýynyň öňde gelmeginiň anyklanylyşy: auskultasiýanyň, daşky akuşer barlaglary we içki jynshana barlaglarynyň esasynda kesgitlenilýär. Çaganyň ýürek urgusu döş tarapyndan gowy eşidilýär, daşky akuşer barlaglary

geçirilende çaganyň ýagyrnysy bilen gaýyşan kellesiniň arasynda burç kesgitlenilýär, ýöne onuň anyk kesgidi içki jynshana barlagy esasynda takyk anyklanylýar. Içki jynshana barlagynda çaganyň kellesiniň maňlaý tikini, uly beýni oýujygynyň öňdäki burçuny, gaş ýaýlaryny, göz hanalary bilen, siňrigini kesgitlemek bolýar, agzy aşaky eňegi kesgitlenilmeýär.

Çaganyň ýüzüniň öňde gelmegi. Çaganyň ýüzi bilen gelmekligi kelläniň gaýşyp gelmekliginde iň köp duş gelýän görnüşidir. Onuň emele gelmekligine dar çanaklyk, ýatgynyň tonusynyň pes bolmagy, çaganyň galkan görnüşli mäsizde dömmе çişiniň bolmagy sebäp bolup bilerler. Çaganyň ýüzüniň öňde gelmekliginde kelläniň maksimal gaýyşmaklygy bolýar. Kelläniň bu görnüşli gaýşyp gelmeginde dogrum özbaşdak geçip bilýär. Öňde baryjy nokady bolup çaganyň aşakky äňi hyzmat edýär. Çaganyň ýüzi öňde gelende anyklamak daşky akuşer barlagyna, auskültasiýa we içki jynshana barlaglarynyň esaslanylýar. Daşky akuşer barlaglary geçirilende, bir tarapyndan çaganyň aşaky eňegi, beýleki tarapyndan bolsa çaganyň ýeňsesi bilen ýagyrnysynyň arasyndaky oýuk (burç) kesgitlenilýär. Çaganyň ýürek urgusy döş tarapyndan has gowy eşidilýär. Has ynandyryjy maglumatlar içki jynshana barlagynyň esasynda, ýagny çaganyň agzy, eňegi, burny, gaş ýaýlary, maňlaý tikini (uly beýni oýujygynyň öňdäki burçy) kesgitlenilýär. Çaganyň ýüzüniň has çişen ýagdaýynda onuň çanaklyk tarapy bilen çalşyrylmagy mümkin. Çaganyň ýüzi öňde gelende çanaklyk tarapy bilen tapawutlandyrmak mümkin. Çaganyň ýüzi öňde gelende onuň eňegini, gaş-ýaýlaryny, göz hanalarynyň ýokary tarapyny elläp tapmak bolýar, çanaklygy öňde gelende bolsa, türre süňki, zigirrik, otyrýer süňkleriniň tümmejiklerini, oglanjyk bolanda tohum haltasyny, kähalatlarda ýumurtgalaryny, aýaklary bilen gelende bolsa – dabanyny, ökjesini tapmak bolýar. Içki jynshana barlagyny örän seresaplylyk bilen geçirilmeli, sebäbi çaganyň gözlerine, zeper ýetirilmegi mümkin. Çaganyň ýüzi öňde gelende dogrumyň geçişinde käbir aýratynlyklary bolýar. Dogrumyň dowamlylygy ortaça 1,5 sagada çekýär. Şonuň bilen birlikde dogrum şikesleriniň, kislorod ýetmezçiligi zerarly çaganyň öli dogulmagy hem mümkin. Çaganyň ýüzi bilen gelmeginiň yzky görnüşü has howply hasaplanylýar

sebäbi çaga özbaşdak adaty dogrum ýollaryndan doglup bilmeýär, ýagny çendenaşa gaýyşan kelle bilen eginleri bilelikde dogrumkanalyndan geçip bilmeýärler.

Çaganyň kese we gyýtak ýatyşy.

Göwredäki çaganyň kese ýatyşy diýip, haçanda çaganyň göwresiniň dikligine oky ýatgynyň dik okuna perpendikulýar bolup, göniburç emele getirip kesişen ýagdaýynda aýdylýar, gyýtak ýatyşy diýip, çaganyň göwresiniň dik oky ýatgynyň dik oky bilen ýiti burç emele getirip kesişen ýagdaýlarynda aýdylýar. Bu ýagdaýda çaganyň ýerleşşi onuň kellesi boýunça kesgitlenilýär (surat 18). Egerde çaganyň kellesi enesiniň garnynyň çep tarapynda ýerleşen bolsa – birinji ýerleşşi, sag tarapynda – ikinji ýerleşiş hasaplanylýar. Çaganyň ýerleşişiniň görnüşi edil dikligine ýatyşdaky ýaly onuň arkasy (ýagyrnysy) bilen kesgitlenilýär. Egerde çaganyň arkasy öňe bakyp duran bolsa öňdäki, yza tarap bolsa yzky görnüşi hasaplanylýar. Daşky akuşer barlaglaryny geçirmek bilen çaganyň arkasynyň ýatgynyň düýbüne ýa-da kiçi çanaklyga bolan gatnaşygyny anyklamagyň ähmiýeti uludyr. Çaganyň kese we gyýtak ýatyşynyň etiologiýasy köp dürlidir. Öňi bilen ol çaganyň aýlanyp öwrülmegine uly mümkinçilikleriň bolmagyndan, ýagny ýatgynyň tonusynyň pes we garnyň ýüzüniň myşsalarynyň gowşak bolmagy, köpsuwly göwrelilik sebäp bolup bilerler. Kelläniň kiçi çanaklyga düşmekligine bökdençligiň bolmaklygy- plasentanyň öňde ýerleşmegi, darçanaklyk, kiçi çanaklygyň töwereginde dömmе çişleriniň bolmagy, şeýle-de kese we gyýtak ýatýşlaryň sebäpleri ýatgynyň ösüş näsazlygy-eýer görnüşli ýatgynyň bolmaklygy, köp çagaly göwrelilik hem bolup bilerler. Çaganyň kese we gyýtak ýatýşlarynyň anyklanmasy köplenç göwreliniň garnyny synlamaklyk, daşky akuşer barlaglaryny geçirmek, dogrum döwründe içki jynshana barlaglaryny geçirmeklik bilen alynan maglumatlar esaslanýlar. Ondan başgada göwrelilik döwründe ultrases barlaglary esasynda anyklanylýar. Göwreliniň garny synlananda ýatgynyň ýumurtga şekilli süýrüntik görnüşi keseligine ýerleşenligi ýagny ol keseligine süýndirilen. Daşky akuşer barlagynyň geçirilende ýatgynyň beýikligi göwrelilik möhletinden pesde

durýar, garnynyň bir gapdalynda çaganyň kellesini (gatyрак, togalak synasyny), beýleki tarapynda bolsa, çanaklyk tarapyny (ýumşakrak, togalak bolmadyk synasyny) kesgitlemek bolýar. Çaganyň öňde ýerleşen synasy kesgitlenmeýär. Köp çagaly we köp suwly göwrelilikde ýatgynyň dolgun bolandygy zerarly, hemişe çaganyň synalaryny anyk kesgitlep bolmaýar. Bu ýagdaýda ultrases barlagyna daýanylýar. Göwrelilik döwründe içki jynshana barlaglarynyň kömegi bilen anyk maglumatlar alyp bolmaýar.

18-nji surat.

Çaganyň kese ýatyşy

Çaganyň ýatyş näsazlyklarynda göwreliligiň we dogrumyň geçişinde birnäçe aýratynlyklary bar. Göwrelilik döwründe aýratyn kynçylyklar döremeýär. Ýöne köplenç ýagdaýda çaganyň möhletine ýetmän dogulmaklygy mümkin. Çaganyň ýatyş näsazlyklarynda lukmançylyk kömegi öz wagtynda berilmedik ýagdaýynda dogrum döwründe enesiniň we çagasynyň janyna howp salýan dürli beterleşmeleriň döremegine sezewar etmek bilen geçýärler, ýagny çagaýan suwunyň wagtyndan öň we ir ýarylmagy, çaganyň maýda synalarynyň (eliniň, göbek bagynyň) gaçmaklygy we ötüşen kese ýatyşyň emele gelmekligi, ýatgynyň ýyrtylmaklygyna howp salýan alamatlaryň bolmagy hemde enesiniň we çagasynyň ölmekligi mümkin. Enäniň ölümi şeýlede dogrumdan soňky döwrüň ýokanç keselleri ýaýran peritonitden ýa-da sepsis keselinden hem bolup biler. Suw perdesiniň wagtyndan ir ýa-da öň ýarylmaklygy çaga düwünçeginiň aşaky polýusynyň çendenaşa dartylmagyndan emele gelýär. Bu ýagdaý çaganyň uly

synasynyň ýagny çaganyň kellesiniň bolmazlygyndan, böwet halkasynyň emele gelmän çagaýan suwunuň ikä –öňdäki we yzdaky suwlara bölünmezliginden döreýär. Çagaýan suwunuň basym akmaklygy özi bilen çaganyň elini ýada göbek bagyny alyp çykýar, ýagny eliniň ýada göbek bagynyň gaçmagyna getirýär. Çaganyň eliniň gaçmaklygy kesel döredijileriniň içki jyns agzalaryna aralaşmagyna ýardam berýär. Kese ýatyşlarda göbeginiň gaçmagy köp derejede çaganyň kislorod ýetmezçiline getirýär. Şeýle-de çaganyň eliniň gaçmaklygy hat-da ýatgynyň agzy doly açyk bolan ýagdaýynda-da we onuň içinde çaganyň hereketlilikligi saklanan hem bolsa ony operatiw ýol bilen ýerine salmak mümkinçiligi bolmaýar. Lukmançylyk kömeginiň öz wagtynda berilmedik ýagdaýynda dogurýan zenanyň her bir burgy towunyň tutmagy bilen çaganyň egniniň kiçi çanaklyga dykylmagyna getirýär, esasanda suw perdesi ýarylandan soň her burgy towy egniniň gitdigiçe kiçi çanaklyga has güýçli, çuň dykylmagyna getirýär, ýatgynyň aşaky segmenti güýçli çekilmegi bilen ýyrtylmagyna howp abandyrýar. Çaganyň hereketlenip öwrülmegine düýbünden mümkinçilik bolmaýar, ýagny ötüşen kese ýatyş ýagdaýy emele gelýär. Dowam edýän burgy towlary üznüksiz, titrewük, tetaniki ýagdaýa geçýär, ýatgynyň aşaky segmenti çendenaşa süýnýär, ýukalýar. Dogurýan zenan ynjalyksyz bolýar, onuň ýüzünde ejir çeken keşbi görünýär, garnynda güýçli agrynyň bardygyna arz edýär, damar urgusy çaltlanýar, sowuk der basýar. Güýçli burgy tutan mahaly garnyndaky dörän agry zerarly ol gaty gygyrýar, kähallatlarda içinde bir zat ýarylan ýaly bolandygyny aýdýar, onuň ýagdaýy birden agyrlaşýar, zenanyň bedeniniň nemli bardalarynyň reňki dessine duw ak bolýar, damar urgusy çalt we gowşak bildirýär, arterial gan basyşy peselýär. Burgy towy adatça togtaýar, jyns agzalaryndan sähelçe gan gelýär, garnynyň görnüşi ütgeýär we zenanyň şok ýagdaýyna, çagasynyň ölmegi mümkin. Çaganyň kese gyýtak ýatyşy bilen göwreli zenanlary, göwrelilik döwründe esasy hasabata almak bilen, pugta gözegçilikde saklanylýar, beterleşmeleriň önüni almak üçin dogrum möhletinden 2-3 hepde önünden çaga dogruş öýüne ýerleşdirilýär.

GÖWRELILIGIŇ IKINJI ÝARYMYNDA WE DOGRUM DÖWÜRLERINDÄKI GAN AKMALAR.

Plasentanyň öňde ýerleşmegi – plasentanyň ýatgynyň ýüzünde nädogry ornaşmagy, haçan-da ol öz kadaly ýerleşmeli ýerinde ornaşman, ýatgynyň aşak böleginde, çaganyň öňde ýerleşen synasyndan birazrak bölegi ýa-da doly bolup aşakda, ýagny doguljak ýolunda ýerleşýär. Çörekçäniň öňde ýerleşmeginiň iki görnüşi tapawutlanýar:

1. Çörekçäniň bölekleyin, ýagny bir böleginiň öňde ýerleşmegi – çörekçe ýatgynyň içki agzynyň bir bölegini ýapýar we beýleki böleginde bolsa suw perdesi kesgitlenilýär;
2. Doly öňde ýerleşmegi – ýagny ýatgynyň içki agzy plasenta bilen doly ýapyk boýar

Örän seýrek halatlarda plasenta ýatgynyň inçe zolagynda hem-de boýunjygynda ýerleşýär – oňa boýunjykdaky plasenta ýa-da plasentanyň boýunjykda ýerleşmegi diýilýär. Plasentanyň öňde ýerleşmegi köplenç gaýtadan dogurýan zenanlarda, ýagny öň emeli usul bilen çaga aýyrdylmagyny geçiren, çaga aýyrdylandan ýa-da dogrumdan soň septiki keselleri netijesinde ýatgynyň nemli bardasynda distrofiki özgermeler bolan zenanlarda (tohumlanan ýumurtga öýjügi ýatgynyň düýbiniň we göwresiniň distrofiki özgeren nemli bardasynda ornaşyp bilmän, aşaklygyna düşýär we şol ýerde-de ornaşýar) köp duş gelýär. Ondan başga-da, çörekçäniň öňde ýerleşmegine ýatgynyň täze döremeleri (mioma, fibromioma), ýatgynyň ösüş näsazlyklary sebäp bolup biler. Çörekçäniň öňde ýerleşmeginde jyns ýollaryndan gan akmasynyň döremegi bilen häsiýetlendirilýär. Göwreliligiň II-nji ýarymynda, ýagny, onuň 27-28 hepdelik möhletinden soň ol has hem köp duş gelýär, kähatlarda ganakmaklyk, göwreliligiň irki aýlarynda, ýagny göwreliligiň III we IV aýlarynda ganakmaklyk bolmagy mümkin. Ganyň akmaklygy plasentanyň wagtyndan ir gopmaklygy bilen baglanyşykly. Ýatgynyň ýygrylmaklygy diňe bir dogrum wagtynda döremän, eýsem göwrelilik döwründe hem döreýär, ýöne ol

ýygrylmaklyk göwreli zenana bildirmeýär. Bu ýagdaýda ýatgynyň inçe zolagyndaky myşsa süýümleriniň distraksiýasy (gapdallygyny we ýokarlygyna çekilmegi) emele gelýär. plasentanyň bolsa distraksiýa geçmeklige ukyby bolmaýar, şeýlelikde iki sany tekizlikleriň süýşmekligi – plasmata bilen ýatgynyň ýüzleriniň süýşmekligi döreýär. Şeýlelikde plasentanyň ösüntgileri ýatgynyň ýüzünden gopýarlar we ýolunan damarlardan gan akma döreýär. Gan akma adatyça hiç bir hili daşky täsiriň bolmazlygyndan emele gelip bilýär. Bu gan akmalara mahsus bolan aýratynlyklar – ýagny olaryň gaýtalap durmaklygy, örän seýrek halatlarda gan akma göwrelilik döwründe diňe bir gezek bolup,soňra dogrumyň birinji pursatynda gaýtalanýar. Plasmata öňde ýerleşende göwredäki çaganyň kese we gytak ýatyşlarynyň döremegine, çaganyň çanaklygynyň öňde gelmekligi we wagtyndan öňki dogrum köp duş gelýär. Plasentanyň öňde ýerleşenligine güman edilen ýagdaýynda jynshana aýnasy bilen barlag we içki jynshana barlaglaryny geçirmekligi hökmany suratda operasiýa geçirilýän otagda, operasiýa geçirmeklige doly taýarlanyp bolunandan soň geçirilmeli. Sebäbi bu barlaglaryň gan akmasyny güýçlendirmekligi we enesiniň hem-de çagasynyň janyňa howp salýan gan akma getirmekligi mümkin. Göwrelilik döwründe jyns agzalaryndan gan gelýänligine arz edilip saglyk öýleriniň aýallar maslahathanasyna ýüz tutulanda we plasentanyň öňde ýerleşenligi gümanlanylanda jynshana barlagyny geçirmeklikden saklanylmaly we göwreli zenany haýal etmän dogrum öýlerine ýerleşdirmeli. Plasentanyň öňde ýerleşmegi bilen zenany çaga dogruş bölümünde doly barlaglardan geçirilýär, berk düşek-düzgüni bellenilýär. Ýatgynyň tonusyny peseldiji, gany saklaýy derman serişdeleri bellenilýär.

Jyns ýollaryndan ganyň gelmezligine garamazdan, göwreli zenany dogrum öýünden çykarmaklyk bolmaýar sebäbi islendik wagt gan akmanyň gaýtalanmagy mümkin. Eger-de göwreli zenanda göwrelilik möhletiniň ahyrlaryna ýa-da dogrumyň başlaryna plasentanyň doly öňde ýerleşmegi kesgitlenilse, hat-da gelýän ganyň mukdary ujypsyz bolmagyna garamazdan dogrumy haýal etmän kesar kesimi arkaly amala aşyrylýar. Bu beterleşmäniň önüni almak üçin zenanlara sanitar-düşündiriş we sagaldyş çäreleri barada ýagny emeli ýol bilen çaga

aýyrtmaklygyň getirýän beterleşmeleri, çaga aýyrdylandan soň sowuklama keselleriniň önüni almaklyk barada wagyz-nesihat işlerini geçirmeli.

Kadaly ýerleşen plasentanyň wagtyndan ön aýrylmagy

Kadaly ýerleşen plasentanyň wagtyndan ön aýrylmaklygy diýip, haçan-da plasentanyň çaga dogulmazyndan ön, ýagny göwrelilik we dogrumyň I-II döwürlerinde aýrylmagyna aýdylýar. Kadaly ýerleşen plasentanyň wagtyndan ön aýrylmagyna, placent bilen desidua bardanyň arasyndaky baglanyşygy bozýan göwreliligiň bedenindäki damarlaryň üýtgemeleri bilen baglanyşdyrýarlar, ýagny göwrelilik döwründäki gipertenziw bozulmalar, nefrit we ýiti wirus ýokanç keselleri bolup biler. Ondan başga-da plasentanyň wagtyndan ön gopmaklygyna ýatgynyň sowuklama keselleri, ýatgydaky täze döremeler sebäp bolup biler. Kadaly ýerleşen plasentanyň wagtyndan ön gopmaklygy mehaniki urgynyň (beýikden gaçmaklyk, garnyna urgyny täsiri), psihiki tolgunmalar, köp suwly göwrelilikde, ekiz göwrelilikde dogulyp gelyän çaganyň göbektäpçäsi keltelen bolan ýagdaýynda plasentanyň gopmagy mümkin.

Kadaly ýerleşen plasentanyň wagtyndan ön aýrylmagynyň kliniki ýüze çykyşy plasentanyň aýrylan meýdanyna bagly bolýar. Eger-de azajyk meýdany gopan bolsa, zenanda hiç bir alamat bolmazlygy mümkin. Şol sebäpli hem kliniki alamatlarynyň ýüze çykyşyna görä plasentanyň wagtyndan ön gopmaklygynyň 3 sany agyrylyk derejesi (ýeňil, orta aralyk we agyr görnüşleri) tapawutlanýar.

Ýeňil görnüşinde hiç hili agyry we başga alamatlary bolmaýar, ol diňe çaga ýoldaşy dogulanyndan soň aýklanýlar. Plasentanyň enelik tarapy synlanylanda uly bolmadyk möçberde ganyň lagtasy bilen doldurylan oýujyklar tapylýarlar.

Ikinji – orta aralyk agyrylykdaky görnüşinde göwrelilik döwründe zenanlar garnynda az-kem agyrynyň (ýagny ýatgynyň düýbünde plasentanyň gopan ýerinde) bolmaklygyna arz edýärler. Bu ýagdaýda hemişe jyns agzalaryndan gan gelmeýär, ol bolsa plasentanyň arasyndaky gematomanyň ululygy we aýrylan ýeri bilen baglanyşykly. Plasentanyň köpräk meýdanynyň gopan ýagdaýynda hat-da

daşky gan akma ýok bolsa hem çaganyň ýürek urgysy tizlenýär, asfiksiýa ýagdaýy döreýär.

Plasentanyň wagtyndan öň aýrylmagynyň agyr görnüşinde has gowy bildirýän, plasentanyň gopmaklygyna mahsus bolan alamatlar ýüze çykýarlar. Zenanda birdenkä garnynda edil plasentanyň gopan ýerinde güýçli agyry döreýär we agyry garnynyň ähli ýerine ýaýraýar. Güýçli ysgynsyzlyk, baş aýlanma, ýürek bulanma, kähalatlarda aňyny ýitirmeklik ýaly alamatlar peýda bolýar. Barlag geçirilende zenanyň deri örtüginin nemi bardalary aksowult, dem alşynyň çaltlanandygy, damar urgusynyň çalt we gowşakdygy, arterial gan basyşynyň peselendigi kesgitlenilýär. Zenanyň garny barlanyp görülende ýatgynyň daşky görnüşiniň deň dældigi, ýagny plasentanyň aýrylan ýerinde çişdigi, öňe çykýandygy, konsistensiýasynyň gatylygy, örän dartgynlydygy we agrylydygy kesgitlenilýär. Daşky akuşer barlaglaryny geçirmek bilen çaganyň synalaryny kesgitemek we çaganyň ýürek urgusyny kesgitlemek bolmaýar. Jyns agzalaryndan gelýän ganyň mukdary az bolmagy mümkin, sebäbi placent merkezdin aýrylan bolsa, onda daşyna akan ganyň mukdary hem az bolmaklygy mümkin.

Kadaly ýerleşen plasentanyň wagtyndan öň aýrylmaklygynyň anyklanylyşy. Plasentanyň azajyk meýdany gopan ýagdaýynda onuň anyklanylyşy diňe çaga ýoldaşy dogulanyndan soň barlanyp kesgitlenilýär. Şeýle-de häzirki döwürde ultrases barlagy retroplasentar gematomanyň bardygyny görkezýär. Haçanda plasentanyň gopmagynyň kliniki alamatlarynyň güýçli ýüze çykan ýagdaýynda, bu keseliň kesgidi aýalyň anamnez maglumatlaryna – keseliň birden başlanmaklygy, göwrelilikde dörän gipertenziw bozulmalar, gipertoniki keseller, böwrek keselleriniň bardygyna, obýektiw barlaglaryň netijesinde kesgitlenilýär.

Bejergisi. Plasentanyň wagtyndan öň aýrylmagynyň kliniki ýüze çykyşyna we gan akmanyň emele gelen wagtyna baglylykda geçirilýär. Eger-de sähelçe agyry bolup, jyns ýollaryndan az mukdarda gan gelen ýagdaýynda, göwreliniň hem-de ýatgydaky çaganyň ýagdaýlary kadaly bolanda dogrumy konserwatiw ýol bilen alyp barýarlar, zenana we göwresindäki çagasynyň ýagdaýyna berk gözegçilik geçirýärler. Eger-de plasentanyň wagtyndan öň gopmagynyň has güýçli

bildirýän alamatlary bolan ýagdaýynda dogrumy kesar kesimi arkaly alnyp barylýar. Dgrumdan soňky döwürde zenanlara berk gözegçilik edilýär.

Dogrumyň III-nji döwrüniň näsazlyklary

Dogrumyň III-nji döwründe beterleşmeler has köp duş gelýär. Kadaly ýagdaýda dogrumyň III-nji döwründe doguran aýal 250ml. köp gan ýitirmeýär, ýöne ýatgynyň ýygrydyjylygynyň peselmegi bilen, plasentanyň ýatgydan gopmaklygy uzaga çekýär, netijede doguran aýal köp gan ýitirýär.

Dogrumyň III-nji döwrüniň gan akmasynyň sebäpleri. Dogrum ýollarynyň şikesleri ýatgynyň gipotoniýasy we atoniýasy, köp suwly göwrelilik, ekiz göwrelilik, ýatgydaky täze döremeler, çendenaşa güýçli burgy towlary netijesinde aýalyň ýadamaklygy, plasentanyň bölekleýin berk birleşmegi ýa-da bölekleýin ete ösmekligi sebäp bolup bilýär. Dogrumyň III-nji döwründe dogrum ýollarynyň şikesleri zerarly bolýan gan akmalary çaga dogulan badyna jyns agzalaryndan açyk reňkli ganyň gelmegi bilen häsiýetlendirilýär, bu ýagdaýda ýatgynyň gowy ýygrylan bolmagy hem mümkin.

Plasentanyň bir böleginiň berk birleşmeginde ýa-da berkidilmeginde-de gan akmadan başga-da doly kesgit goýmaklyk üçin alamat ýatgynyň içine girilenden soň aýdyň bolýar. Eger-de plasenta bölekleýin berk birleşen bolsa, onda el bilen plasentanyň aýrylmadyk ýerlerini aýyrmak bolýar, plasentanyň ete ösen ýagdaýynda bolsa ony ýatgynyň ýüzünden aýyrmaklyk düýbünden bolmaýar, ol ýyrtylýar, üzülýär, güýçli gan akma döreýär. Plasentanyň hakyky doly berkidilendigine şübhelenme, haçan-da çaga dogulandan 30 minuda çenli garaşylanyndan soň hem plasentanyň aýrylandygynyň alamatlary peýda bolmadyk we gan akma hem akmadyk ýagdaýynda döreýär. Haçan-da ýatgynyň içine el bilen girip plasentany aýyrjak bolup synanşylanda ony amala aşyryp bolmaýar, plasenta gopmaýar, ýöne ýyrtylýar. Bu ýagdaýda plasentanyň doly hakyky berkidilendigine şübhelenmese bolýar.

Bejergisi. Dogrumyň III-nji döwrüniň gan akmalarynyň bejergisi emele gelen sebäbine görä geçirilýär. Eger-de çaga ýoldaşynyň aýrylandygynyň alamaty bolmadyk we gan akmany mukdary hem köp bolan ýagdaýynda haýal etmän aýala narkoz berip, çaga ýoldaşyny el bilen aýyrmaklyk operasiýasyna girişýärler. Eger-de dorumyň III-nji döwrüniň gan akmany dogrum ýollarynyň şikesleri bilen baglanyşykly bolan ýagdaýynda çaga ýoldaşy dogulan dessine onuň bitewiligi anyklanylandan soň jyns ýollary jynshana aýnasy bilen barlanylýar we şikeslere tiki goýulýar. Häzirki döwürde ýatgynyň ýygryjylyk ukybyny tijendirmek üçin çaganyň öňki egni jynshanadan dogrulandan ýa-da çaganyň bedeni doly dogulandan soň aýala 1ml. (5 bir) oksitosiniň erginini et aralygyna sanjylýar. Bu çäreler dogrumyň III-nji döwrüniň keltelmegine we dogumdan soňky ýitirilýän ganyň möçberiniň azalmagyna ýardam edýär. bu geçirilýän çärelere dogrumyň III-nji döwrüniň işjeň alnyp barlyşy diýilýär. Eger-de dogrumyň III-nji döwri işjeň alnyp barylsa, onda ýatgy diwaryndan aýrylan çaga ýoldaşyny göbek bagyndan çekip jynshanadan çykaryp bolýar.

DOGRUM ŞIKESLERI

Dogrum pursatynda köplenç ýamyzyň, jynshananyň we ýatgynyň boýunjygynyň dokumalarynyň ýüzleý häsiýetli sypjyrylma, jaýrylma ýaly şikesler almaklygy mümkin. Köplenç çaganyň dogulýan pursatynda ýamyzyň, jynshananyň we ýatgynyň boýunjygynyň dokumalarynyň güýçli süýünmekligi netijesinde ýyrtylmaklygy mümkin.

Ýamyzyň ýyrytylmagy – ýamyzyň dokumalarynyň ýeterlik çeýe-süýnüji bolmazlygy (esasan-da 30 ýaşdan ýokary bolan ilkinjisini dogurýanlar), ýamyzyň dokumalarynyň öň ýyrtylyp tyg yzynyň bolmagy, ýamyzyň beýik bolmaklygy, kelläniň kiçi çanaklyga iniş näsazlyklarynda bolýan oňaslyklyk (çaganyň maňlaýy, depesi, ýüzi) bilen glmekligi, çaganyň kellesiniň çendenaşa uly bolmaklygy, onuň süňkleriniň gaty bolmagy (aşa geçen göwrelilikde), operatiw usul bilen çaga dogdurylmagy (akuşer atagyzlary, içki öwürimler), ýepbeşik rahatiki

dar çanaklykda we okgunly dogrum bilen çaga dogulanda ýamyzyň ýyrtylmagyna sebäp bolýar. Ýamyzyň dokumalarynyň öz-özünden we emeli ýyrtylmaklygy tapawutlanýarlar. Ýamyzyň ýyrtylmagynyň 3 agyrlyk derejesi tapawutlanýar:

I-nji derejesinde, ýamyzyň diňe yzky seplesiğe ýakyn bolan bölejigi (derisiniň azajyk ýeri), yzky seplesik we jynshananyň azajyk ýeri ýyrtylýär.

II-nji derejesinde ýamyzyň hamy köprük, yzky seplesik, jynshananyň yzky diwarynyň aşaky bölegi, hem-de ýamyzyň myssalary büzmege çenli ýyrtylýär.

III-nji derejesinde bolsa, ýokarda agzalanlaryň üstüne göni içegäniň büzmegi hem şikeslenýär, kähallatlarda göni içegäniň diwary hem ýyrtylýär.

Ýamyzyň ýyrtylmasynda köplenç az mukdarda gan akma bolýar. gan akmanyň güýçli görnüşi köplenç ýagdaýda III-nji derejeli ýyrtyk emele gelende, esasan-da onuň wena gan damarlarynda warikoz giňelmegi bolan ýagdaýynda emele gelip bilýär. Ýamyzyň ýyrtylmagy kesel döredijileriň aralaşmagyna we dogrumdan soňky ýokanç (septiki) keselleriň döremekligine howp salýar. Şeýle-de ýamyzyň ýyrtylmagy iki jyns agzalarynyň aşak sallanmagyna we düşmegine howp döredýär.

Bejergisi – çaga ýoldaşy dogulanyndan soň, onuň bütewiligini anyklanylandan soň, ýamyzyň we ýuka ýerleriň ýyrtyklaryna tikin goýulýar. Ýamyzyň ýyrtygyny tikmeklik asseptikanyň we antiseptikanyň kadalaryny berk berjaý etmek bilen amala aşyrylýar. Dogrumdan soňky döwürde ýamyzyň tikinlerini arassa saklamaklyk, doguran zenanyň jyns agzalarynyň tikinlerini wodorodyň perekisi bilen zyýansyzlandyrmak ýa-da kaliý permanganatynyň gowşak ergini bilen tikinlere çalynýar we tikinini 4-5 gün geçenden soň aýyrýarlar.

Jynshananyň ýyrtylmagy – ol öz-özünden we zor salynmagyndan bolup bilýär. Jynshananyň ýyrtylmagy onuň diwarlarynyň süýnüjiliginiň pes bolmagyndan, doly ösüp ýetişmezlikden, kelläniň gaýşyp gelmeginde, çaganyň kellesiniň uly bolan ýagdaýynda, okgunly dogrumlarda, dar çanaklykda bolup bilýr.

Jynshananyň ýyrtylmaklygy köplenç onuň aşaky böleginde, esasan-da ýamyzyň ýyrtylmagy bilen bilelikde bolup geçýär. Jynshananyň diwarlarynyň

töweregindäki ýagly dokuma çenli şikeslenmegi mümkin, ol bolsa gematomanyň döremegine, soňundan bolsa ýokançlyklaryň emele gelmekligine howp salýar. Jynshananyň ýyrtylmagy gan akma bilen häsiýetlendirilýär. Jynshananyň ýyrtyklaryny ketgut sapagy bilen tikilýär.

Ýatgynyň boýunjygynyň ýyrtylmagy. Dogrum wagtynda ýatgynyň boýunjygy tekizlenýär, onuň gyralary güýçli süýnýärler we ýukalýarlar. Şonuň bilen baglanyşykly ýatgynyň agzynyň gan akmaýan we köplenç görülmän galýan sähelçe ýyrtyklar emele gelýär.

Dogrum wagtynda esasan-da näsazlaşyp geçýän dogrumlarda köp mukdarda gan gitmekligine getirýän ýatgynyň boýunjygynyň ýyrtyklary emele gelýär. Ýatgynyň boýunjygynyň ýyrtyklary, esasan hem iki gapdallarynda bolýarlar, kähallatlarda olar jynshananyň oýuna çenli hem gelip ýetýärler. Ýatgynyň boýunjygynyň ýyrtyklarynyň III sany agyrlyk derejesi tapawutlanýar.

I-nji derejesinde 1 ýa-da 2 tarapyndan uzynlygy 2sm. çenli bolan ýyrtyklar degişli.

II-nji derejesinde 2sm. köp bolýar, ýöne jynshananyň oýlaryna ýetmeýär. III-nji derejesinde bolsa jynshananyň oýlaryna ýetýän we ondan hem geçýän ýyrtyklar degişli.

Ýatgynyň boýunjygynyň uly şikeslerinde köplenç gan damarlary ýolunýarlar we olardan güýçli gan akmalary emele gelýärler. Ýatgynyň boýunjygynyň III-nji derejeli şikeslenmesinde örän köp mukdarda gan akmalar bolmagy bilen aýalyň janyna howp salýar we aýalda ýiti gan akmalaryň alamatlary ýüze çykýar. Ýatgynyň boýunjygynyň şikeslerini çaga ýoldaşy dogulanyndan soň jynshana aýnalary bilen barlag geçirmek arkaly anyklanylýar we şikeslenen ýere tikin goýulýar.

Ýatgynyň ýyrtylmagy – diýip haçan-da onuň diwarynyň бүтewiligi bozulan ýagdaýynda aýdylýar. Bu örän agyr beterleşme bolup, ýatgynyň ähli gatlaklarynyň – nemli bardasynyň, myşsa we garyn barda gatlaklarynyň бүтewiligi bozulýar, bu ýagdaýa **ýatgynyň doly ýyrtylmagy** diýilýär.

Ýatgynyň doly ýyrtylmagynda onuň içi garyn boşlugy bilen birigýär. Eger-de ýatgynyň ýyrtylmagy nemli barda bilen myýsa gatlagyny tutýan bolsa, onda oňa ýatgynyň doly däl ýyrtylmasy diýilýär. ýatgynyň ýyrtylmaklygy köplenç aşaky böleginde geçýär, şeýle-de bolsa şikesler ýatgynyň göwresinde-de we düýbünde-de emele gelýärler. Ýatgynyň ýyrtylmaklygy boýunjygyň jynshananyň oýlary bilen birleşen ýerlerinde bolmagy hem mümkin.

Ýatgynyň ýyrtylmagynyň sebäbi bolup ýatgynyň diwarlaryndaky bozulan özgermeler hem mehaniki täsirler hem bolup biler diýip hasaplaýarlar. Ýatgynyň ýyrtylmaklygy mehaniki täsirler, ýagny dar çanaklyk, çaganyň kese, gytak ýatmagy, çalt we okgunly dogrumlar netijesinde ýüze çykýar.

Ýatgynyň ýyrtylmagynyň görnüşleri:

1. Emele gelen wagtyňa görä: göwrelilik we dogrum wagtynda
2. Ýyrtygyň ýerleşen ýerine görä: ýatgynyň düýbünde, göwresinde, aşaky segmentinde, ýatgynyň boýunjygynyň jynshananyň oýlaryndan ýolunmagy
3. Ýyrtylma häsiýetine görä: doly, doly däl we jaýrylma
4. Etiologiýa we patogenezi hasaba almakda: öz-özünden ýyrtylmaklyk, zor salynyp ýyrtylmaklyk, goşulşýan görnüşi
5. Kliniki geçişine görä: ýatgynyň ýyrtylmagyna howp abanmagy, ýyrtylyp başlanmagy, ýatgynyň ýyrtylmagy ýa-da amala aşmagy

Ýatgynyň ýyrtylmagynyň kliniki ýüze çykyşy – emele getiren sebäplerine bagly. Çaganyň dogulmagyna mehaniki bökdençlik bolan ýagdaýynda onuň alamatlary örän ýiti bolýarlar. Çaganyň dogulmagyna mehaniki bökdençliginde ýatgynyň ýyrtylmagyna howp abanmagynda: dogrum towlary örän güýçli, agryly, kähalatlarda titrewük häsiýetde hem bolýarlar, ýatgynyň aşaky segmenti gaty çekilen, ýukalan, ellenende örän agryly bolýar, ol agyry burgy towlarynyň arakesmesinde-de saklanýar, aralyk halka ýokaryk galýar, göbegiň deňine ýetýär we gytak ýerleşýär, ýatgynyň togalak siňirleri dartgynly we agryly bolýar, ýatgynyň agzynyň çişmekligi onuň jynshana we ýamyza ýaýramaklygy emele gelýär, peşew haltasynyň we peşew çykaryjy kanalyň çaganyň kellesi bilen

çanaklyk süňleriniň arasynda gysylmaklygy zerarly aýalyň buşukmaklygy kynlaşýar. Bu alamatlar ýüze çykan dessine dogrum güýleini gowşatmaklyk üçin aýala narkoz berilýär we çagany dogurtmaklygy örän aýawly we çuň narkozyň aşagynda alnyp barylýar.

Ýatgynyň ýyrtylmagynyň önüni almak. Saglyk öýleriniň aýallar maslahathanasynda dogrum döwründe ýatgynyň ýyrtylma howpy abanýan zenanlary öz wagtynda anyklap, olary ýörite hasabata almak we berk gözgçilik geçirmeklik örän uly ähmiýete eýedir. Ýokary howply topara çanaklygy dar bolan, çaganyň kese, gytak ýatyşlary, aş geçişen göwreli aýallar, ön iri ýa-da mähnet çagasy bolan, dogrumdan we emeli usul bilen çaga aýyrdylandan soň sowuklama keselleri bilen, ýatgyda ön keser kesimi we başga dürli operasiýalary geçirilen göwreliler deňşlidir. Bu göwrelileri dogurmaly möhletine 4-5 hepde galanda dogrum öýlerine ýerleşdirilýär.

DOGRUMDAN SOŇKY DÖWRÜŇ ÝOKANÇ (SEPTIKI) KESELLERI.

Dogrumdan soňky döwrüň ýokanç keselleriniň döremegine stafilakokklar, streptekokklar, kähalatda içege taýajygy we beýleki kesel döredijileriniň dogran aýalyň jyns agzalaryna daşky gurşawdan aralaşmagy netijesinde döreýär. Kesel döredijiler daşky gurşawdan düşende zyýansyzlandyrylmadyk medisina gurallary, egin-eşiklerinden, düşeklerden, arlyklardan we arassa ýuwulmadyk ellerden, dogrum ýollaryna düşmegi netijesinde ýokanç keselleriň döremegine getirýär. Ondan başga-da kesel döredijiler dogurýan aýalyň bedenindäki infeksiýa ojagyndan (çüýrük dişler, angina, jyns agzalarynyň sowuklama keselleri) gematogen ýollar arkaly aralaşmagy netijesinde keseliň döremegine sebäp bolýar. Ondan başga-da dogrumdan soňky ýokançlyklaryň döremegine doguran aýalyň kesel döredijilere bolan garşylygynyň peselmegi, çagaýan suwunuň wagtyndan ön ýa-da ir gitmegi, dogrumyň uzaga çekmegi, dogrum döwründe köp gan ýitirmeklik, dogrumy operasiýa arkaly amala aşyrylanda, dogrum ýollarynyň

şikeslenmesinde, dogran zenanyň öňünden geçiren dürli keselleri netijesinde bedeniň zäherlenmegi, kadaly iýmitlenmän bedeniň gowşamagy (horlanmak) hem keseliň döremegine sebäp bolýar. Dogrumdan soňky döwrüň ýokanç keselleriniň ilkinji ojagy bolup ýatgynyň içki gatlagy, ýamyzyň, jynshananyň we ýatgynyň boýunjygynyň sähelçe şikeslenen dokumalaryna, kesel döredijileriň aralaşmagy bilen ýüze çykýar.

Dogrumdan soňky ýokanç keselleriniň görnüşleri (klassifikasiýasy). Kesel döredijileriň jyns agzalaryna aralaşmagy bilen, dokumalarda bolup geçýän beterleşmelerine baglylykda dogrumdan soňky ýokanç keselleriniň 4 döwri (tapgyry) tapawutlandyrylýar.

Birinji döwür- kesel döredijiler dogrum ýarasynyň töwereginde çäklenen, ýagny dogrumdan soňky endometrit, dogrumdan soňky ýara (ýamyzda, jynshananyň diwarlarynda, ýatgynyň agzynda emele gelen şikeslere kesel döredijileriň aralaşmagy) degişli.

Ikinji döwür- kesel döredijiler ýaranyň çäginde çykyp, ýöne şol töwerekde hem çäklenýärler, ýagny metrit, parametrit, salpingooforit, pelwioperitonit, metrotromboflebit, çanaklygyň wenasynyň metrotromboflebiti, but wenalarynyň Metrotromboflebit keselleri degişlidir.

Üçünji döwür- kliniki ýüze çykyşy boýunça bütün bedene ýaýran (generalizirlenen) görnüşli ýokançlyklar, ýagny ýaýran peritonit, septiki endotoksin şogy, anaerop gazly infeksiýasy, progressirleýji tromboflebit keselleri degişli.

Dördünji döwür – bütün bedene ýaýran ýokançlyklar, ýagny metastazy görünmeýän sepsis (septisemiýa) we metstazly sepsis (septikopiyemiýa) keselleri degişli. Dogrumdan soňky ýokançlyklaryň kliniki geçişi boýunça dürli-dürlidir. Dogrumdan soňky döwrüň ýokançlyklarynda aýalyň bedeninde birnäçe alamtalaryň bolmagy ýagny beden gyzgynynyň ýokary galmagy, ýokanç keselleriň ýeňil görnüşinde beden gyzgyny onçakly ýokarlanmaýar we bejergi alandan soň tiz kadalaşýar, ýöne agyr görnüşlerinde beden gyzgyny has ýokary galýar, damar

urgusy tizleşýär kähallatlarda 100 urgy we ondanam ýokary bolup gowşak bildirýär, üşetme esasan hem septisemiýada, septikipýiemiýada döreýär, kähallatlarda ýokançlyklaryň beýleki döwürlerinde hem bolmagy mümkin, doguran aýalyň merkezi nerw ulgamyndaky özgermeler – kelle agyry, ukysyzlyk, samramaklyk ýüze çykmagy mümkin. Dogrumdan soňky döwrüň ýokanç keselleriniň beterleşmesinde ýürek-damar ulgamynyň, iýmit siňdiriş, dem alyş agzalarynyň işiniň bozulmagy, madda çalşygynyň we peşew bölüp çykaryş ulgamynda hem näsazlyklar ýüze çykyp biler. Ýokanç keselleriniň agyr görnüşinde aýal horlanýar, deri örtügiňiň nemli bardalary agymtyl-çal reňkde, kähallatlarda saralmagy, deriniň nemli bardalarynda örgünleriň hem peýda bolmagy mümkin. Dogrumdan soňky döwrüň ýokanç kesellerinde ganyň düzüminde eritrositleriň, gemoglobiniň peselmegi, leýkositleriň köpelmegi (leýkositoz, keseliň has agyr görnüşinde leýkopeniýa), eritrositleriň çökündi tizliginiň köpelmegi mümkin.

Dogrumdan soňky ýokançlyklarynyň birinji döwriň keselleri.

Dogrumdan soňky ýara.

Dogrum döwründe ýamyzda, jynshanada, ýatgy boýunjygynda emele gelen şikeslere kesel döredijileriň düşmegi bilen döreýär. Ýaranyň üsti iriňleşýär, daş töwereginiň dokumalary gyzarýar we çişýär. Kesel esasan hem dogrumdan 3-4 gün geçenden soň başlanýar, zenanyň beden gyzgyny ýokarlanýar, damar urgusy çaltlanýar we gowşak bildirýär, kähallatlarda kelle agyry ýüze çykýar, zenan özüni erbet duýýar. Daşky jyns agzalarynda agyrynyň döremegine, awuşamagyna arz edýär, 4-5 gün geçenden soň, beden gyzgyny kadalaşýar, ýaranyň üstündäki iriňli örtükleri ýuwaş-ýuwaşdan arassalanýar, kähallatlarda kesel döredijileriň çuňňur dokumalara ýaýramagy mümkin.

Endometrit – ýatgynyň nemli bardasynyň sowuklama keseline aýdylýar. Dogumdan 3-4 gün geçenden soň zenanyň beden gyzgyny ýokarlanýar, damar urgusy çalt we gowşak bildirýär, işdäsiniň peselmegi, ukysyzlyk, keseliň ilkinji başlan günleri üşetme alamatlary peýda bolýar. Ýatgy ellenilip göründe örän agyryly, jyns ýollaryndan bulançak, ganjymak ýakymсыз ysly, iriňli suwuklygyň

gelmegi mümkin. Ýatgynyň nemli bardasynyň sowuklama keselinde ýatgynyň ýygrydyjylygyň peselmegi bilen suwuklyklar ýatgy boşlugynda saklanýar we lohimetriýa beterleşmesi zerarly aýalyň beden gyzgyny has ýokary galýar, onuň ýagdaýy erbetleşýär we garnynyň aşagynda agyry peýda bolýar.

Aýala berk düşek düzgüni belleniýär, garnynyň aşagyna buzly tulum goýulýar, lukmanyň görkezmesi boýunça giň täsirli antibiotikleri, autogemoterapiýa, kompleks witaminleri we ş.m. sanjylýar we aýalyň kadaly, ýokary kaloriýaly iýmitlenmesine gözegçilik edilýär.

Dogrumdan soňky ýokançlyklarynyň ikinji döwrüniň keselleri.

Dogrumdan soňky metrit – diýip ýatgynyň has çuň gatlaklaryna kesel döredijileriniň limfa we gan damarlaryndan myşsa gatlagyna ýaýrap, onuň zaýalanmagyna aýdylýar. Dogrumdan soňky metrit ýa-da endometrit bilen bile geçýär we dogrumdan soň 4-7 günden soň başlanyp, 2-3 hepde dowam etmegi mümkin. Ilki başda aýalda üşetme, beden gyzgynynyň ýokary 39-40°S galmagy, aýalda umumy ysgynsyzlyk, ukysyzlyk we kelle agyry ýaly alamatlar, hemde ýatgy ellenilip görülende örän agyryly, jyns ýollaryndan gelýän suwuklyklar ganjymak iriňli häsiýetde bolýarlar.

Dogrumdan soňky parametrit – diýip ýatgynyň töweregindäki ýagly dokumanyň sowuklamasyna aýdylýar. Kesel döredijileriň limfogen ýollar arkaly ýaýramaklygy netijesinde döreýär. Köplenç ýagly dokuma kesel döredijiler ýatgynyň boýynjygynyň we jynsshananyň ýokary bölekleriniň ýyrtyklaryndan, seýrek ýagdaýlarda plasentanyň aýrylan meýdançasyndaky ýaradan aralaşyp bilýärler. Parametrit dogumdan 10-12 gün geçenden soň aýalda beden gyzgynynyň 39-40°S çenli ýokarlanmagy, üşetme bilen başlanýar, doguran aýal garnynyň aşagynda agyra arz edýär. Barlag geçirilende garnynda güýçli agyry döreýär, içki jynshana barlagynda çanaklyk boşlugynda dokumalaryň çişenligi, agrylydygy anyklanylýar.

Salpingooforit – Ýatgy turbalarynyň we ýumurtgalyklaryň sowuklama keseline aýdylýar. Kesel dogumdan 10 gün geçenden soň başlanýar, zenanyň beden gyzgyny ýokarlanýar, işdäsi kesilýär, garnynyň aşagynda güýçli agyry, buşukmasynyň kynlaşmagy, içiniň gatamagy, ýagny zenanyň umumy ýagdaýynyň peselmegine getirýän alamatlar döreýär.

Dogrumdan soňky pelwioperitonit – çanaklygyň çägendäki garyn bardasynyň sowuklama keseli dogumdan 10-15 gün geçenden soň başlanýar. Aýalyň beden gyzgynynyň has ýokarlanmagy, üşetme, garnynyň aşagynda güýçli agyry, keseliň ilkinji başlanan günleri ýürek bulaşma, gusup gaýtarma, garny ellenip görülende garnyň ýüzüniň myşsalary çekilen we dartgynly agyryly bolýar. Zenanyň umumy ýagdaýy orta agyrylykda dili gurak, bedeniň nemli bardalary gurak we ak örtükler bilen örtülen, damar urgusy tizleşen we gowşak bildirýär.

Dogrumdan soňky ýokançlyklarynyň üçünji döwrüniň keselleri.

Progressirleýji tromboflebit – bu ýagdaý wenalaryň damarlarynyň sowuklamasy we gan lagtalarynyň (tromplaryň) emele gelmesi bilen çäklenmän, ondan hem aňryk wenalaryň ugruna ýaýraýarlar. Emele gelen gan lagtalary köplenç dargaýarlar, onuň netijesinde emboliýalaryň we öýken infarktalarynyň emele gelmekligi mümkin. Öz wagtynda bejergi geçirilen ýahdaýynda iriňli ojaklar döremeýärler.

Dogrumdan soňky ýaýran peritonit – garyn bardasynyň sowuklama keseline aýdylýar we dogumdan 3-8 gün geçenden soň başlanýar we agyr geçýän kliniki alamatlar bilen häsiýetlendirilýär, ýagny zenanda ýürek bulaşma, gusup gaýtarma, garnyň ýellenmegi we çişmegi, beden gyzgynynyň ýokarlanmagy, damar urgusy çalt we gowşak, arterial gan basyşynyň peselmegi, bedeniň nemli bardalarynyň we diliniň gurak bolmagy bilen geçýän agyr kesel hasaplanylýar.

Dogrumdan soňky ýokançlyklarynyň dördünji döwrüniň keselleri.

Sepsis – kesel döredijilerden we dokumalardan emele gelen tosemiýa we bedeniň iriňli ojagyndan kesel döredijileriň wagtal-wagtal umumy gan akymyna düşmekligi netijesinde emele gelýän beterleşmedir. Esasan hem keseli tylla görnüşli stafilokokk, gramotrisatel mikrobedenjikler, seýrek ýagdaýlarda anaerop bakteriýalary we stretokokklaryň aralaşmagy bilen döreyär. Sepsisiň iki sany esasy görnüşi tapawutlandyrylýar: metastassyz (septisemiýa) we metastazly (septikopiýemiýa).

Septisemiýa – bu bedeniň güýçli zäherlenmesi bilen geçýän umumy ýiti keseldir. Kesel dogumdan soň 2-3-nji günleri üşetmeklik we beden gyzgynynyň has ýokary 40-41°S ýokarlanmagy bilen başlanýar, bedeniň gyzgynynyň ýokarlanmaklygy köplenç durnukly görnüşde bolýar gaýtadan üşütmeklik damar urgusuny çalt we gowşak bolmagy ýüze çykýar, zenanyň umumy ýagdaýy örän agyr, onuň gowşaklygy, ysgynsyzlygy, ukuçyllygy, keýpsizligi, perwaýsyzlygy kähallatlarda howsalylygy, samramaklygy, käbir ýagdaýlarda yzygiderli kelleagyrylary ýüze çykýar. Bedeniň nemli bardalary gurak çalymtyl sary reňkli bolýar, ownuk gan öýmeleri emele gelýärler. Metastazsyz sepsisiň kesgidini ganyň düzümindäki bakteriologiki barlaglaryny geçirilip anyklanylýar. Metastazsyz sepsis öz wagtynda bejerilse aýalyň ýagdaýy kadalaşýar, kähallatlarda bolsa ölüm bilen tamamlanmagy ýada metastazly sepsise geçmegi mümkin. Keseliň dowamlylygy 1-2 hepdä çekýär. Keseliň has çalt geçýän görnüşinde birnäçe günün dowamynda zenanyň ölmekligi mümkin.

Septikopiýemiýa – Dürli agzalarda öňi bilen öýkende iriňli ojaglaryň emele gelmekleri bilen häsiýetlendirilýär. Septikopiýemiýa köplenç septisemiýany öz wagtynda anyklap, bejerilmedik ýagdaýynda döreyär. Ýagny dogumdan 10-15 gün geçenden soň başlanýar. Septikopiemiýada ganyň düzümindäki kesel döredijileri anyklamaklyk üçin bakteriologiki barlaglary geçirýärler. Septikopiemiýada aýalyň beden gyzgyny wagtal-wagtal peselýär we ýokarlanýar, üşetme, aýalyň damar urgusy çaltlanan we gowşak bildirýär. Bedeniň nemli bardalary gurak, dili gurak we ak örtükler bilen örtülýär. Ganyň düzüminde güýçli bolmadyk leýkositoz

dýurezi peselýär, bakteriouriýa (peşewiň düzüminde kesel dörediji bakteriýalaryň bolmagy), peşewiň düzüminde beloklar, eritrositler, leýkositler tapylýar.

Dogrumdan soňky döwürüň ýokançlyklarynyň önüni almak üçin göwrelilik döwründe zenany doly laborator derňewlerini geçirmek bilen, içki agzalrdaky kesel döredijileri anyklap, bejergi çäreleri geçirilýär, göwreliniňçüýrük dişleri bejerilýär. Göwrelilik döwründe zenanyň kadaly, ýokary kaloriýaly, witaminlere baý iýmitleri bilen iýmitlenmegi zerurdygy barada maşgala şepagat uýalary, göbek eneleri göwreliler bilen wagyz nesihat işlerini yzygiderli geçirmelidir. Dogrum döwründe ulanylýan enjamlar we göbek eneleriniň elleri arassa, ýokary derejede zyýansyzlandyrylmalydyr. Çaga dogruş bölümlerinde arassalaýyş çäreleri yzygiderli geçirilmelidir.

AKUŞER OPERASIÝALARY

Akuşer operasiýalaryny birnäçe görkezmeler we gaýragoýulmasyz ýagdaýlar ýüze çykan ýagdaýynda geçirilýär. Akuşer operasiýalaryny ýatgynyň ýyrtylmasyna howp abanmagynda, dar çanaklykda, çaganyň kese we gyýtak ýatýşlarynda, aşa görterilen göwrelilikde, göwreliligiň ikinji ýarymynda döreýän gan akmalar (plasentanyň önünde ýerleşmegi, kadaly ýerleşen plasentanyň wagtyndan ön aýrylmagy) netijesinde geçirilýär. Operasiýa geçirjek lukmanyň we göbek enesiniň elleri haýsy hem bolsa bir usul bilen ýa-da zyýansyzlandyryjy serişdeler bilen arassalanmalydyr. Operasiýa döwründe ulanylýan enjamlar ýokary derejede zyýansyzlandyrylan bolmalydyr. Egerde zenan meýilleşdirilen operasiýa taýýarlanylman bolsa, operasiýa geçiriljek gününüň ön ýanynda ony ýeňil naharlar naharlandyrmaly, agşamyna gatyk, süýjili çay berýärler. Agşam we ertir irden operasiýa edilmezden iki sagat önünden aýala arassalaýjy klizma geçirýärler. Operasiýanyň ön ýanyndaky günde agşam aýala rahatlandyryjy dermanlary berýärler, suwa düşürýärler we gasyk töweregindäki tüýlerini syrtp arassalaýarlar. Gyssagly geçirilýän operasiýalaryň ön ýanynda aýalyň peşew haltasyny kateter arkaly boşadýarlar, egerde operasiýa geçirmäge gyssagly görkezme hemde garşy

görkezmeler ýok bolan ýagdaýlarda arassalaýjy klizma hem geçirýärler. Gasyk we daşky jyns agzalaryndaky tüýlerini syrýarlar. Daşky jyns agzalaryny zyýansyzlandyrýarlar, ýagny ilki bilen gasygyny, soňra butlarynyň iç ýüzüni, daşky jyns agzalaryny we soňundan ýokardan aşaklygyna ýamyzy we büzmeğiň daş-töweregini arassa ýuwýarlar. Eger-de jynshananyň üsti bilen operasiýa geçiriljek bolsa, onda daşky jyns agzalary süpürilip guradylandan soň 1% -li ýodanadyň erginini çalýarlar (ýodonatyň erginini büzmege akdymaly däl sebäbi ol ýerleriň nemli bardalarynyň ýanmaklygy mümkin). Syrkawyň aýaklaryna nah matadan tikilen mäsileri geýdirýärler, daşky jyns agzalaryny dikligine zyýansyzlandyrylan arlyk bilen keseligine ýapýarlar we agyrsyzlandyryş çärelerini geçirýärler.

Operasiýadan soňky döwürde aýala pugta gözegçilik edilýär. Akuşer operasiýalary hemişe ýatgynyň içine eliň ýada gurallaryň salynmaklygy bilen geçirilýär. Şeýlelikde dogrum ýollaryna şikes ýetmekliginiň, kesel döredijileriň aralaşmagynyň önüni almaklyk operasiýadan soňky döwürüň kadaly geçmekliginiň iň wajyp meselesi bolýar. Hirurgiki çäreleri geçirmekligi göwreli we doguran zenanyň ruhy ýagdaýyna zeper ýetirýär, şonuň üçin hem aýaly rahatlandyrmak lukmanlaryň we göbek eneleriniň ak ýürekden, mähirli gatnaşyk etmegi uly ähmiýete eýedir. Egerde operasiýadan soň sagdyn çaga dogulan bolsa onda oňa enäniň gün gitdigiçe mähri artyp gün –günden gurplanyp başlaýar. Bu ýagdaý onuň bedenini basym gurplandyrmaga, sagalmagyna we ruhy taýdan sagalmagyna ýardam edýär. Eger-de çagasy ölen bolsa, onda zenan agyr ruhy dartgynlyklara sezewar bolýar. Şeýle ýagdaýlarda zenany rahatlandyrmak üçin şert döretmeli, ýagny çagasyny emdirýän zenanlardan aýratyn otagda ýerleşdirmeli. Operasiýa döwründe köp gan ýitirilende aýalyň bedeniniň gurplanmagy haýallanman, eýsem kesel döredijileriň hem bedene aralaşmagy mümkin. Şol sebäpli hem operasiýa döwründe we ondan soň ýitirilen ganyň öwezini doldyrmak üçin aýala gemotrnsfuziýa geçirilýär. Operasiýadan soňky döwürde aýala berk arassaçylyk çärelerini saklamagy ýola goýulýar, onuň umumy ýagdaýyna we geçirilen operasiýanyň agyrlık derejesine görä düşek düzgüni belleniýär. Zenanyň

ýamyzyňa tikiň goýulan ýagdaýynda, ony her kiçi we uly täretinden soň zýýansyzlandyryjy ergin bilen ýuwulýar we ýodanatyň 1%-li ergini çalynýar.

AKUŞERÇİLİK OKUW KITABYNY DÜZENDE ULANYLAN EDEBİYATLAR:

1. В.И.Бодяжина. Акушерство. 1986г.
2. В.И.Ельцова-Стрелкова, Е.В.Мареева. Акушерство. 1987г.
3. В.Н.Серов, А.Н.Стрижаков, С.А.Маркин. Практическое акушерство. 1989г.
4. И.С.Сидорова, Т.К.Шевченко. Актуальные вопросы акушерской патологии. 1991г.
5. Г.М.Савельева. Справочник по акушерству и гинекологии. 1992г.
6. В.И.Бодяжина, К.Н.Жмакин, А.П.Кирющенко. Акушерство. 1986г.
7. Е.К.Айламазян. Неотложная помощь при экстремальных состояниях в акушерской практике. 1983г.
8. Е.Т.Михайленко, Г.М.Бублик-Дорняк. Ситуационные задачи по акушерству. 1987г.
9. O.Gullyýewa, E.D.Rozyýewa. Akuşerçilik. 2002ý.
- 10.Göwreli zenanlara, enelere we çagalara gözegçilik we esasy berilýän kömek. Gollanma.2008
- 11.Göwrelilik we dogruş döwründe nogsanlyk ýüze çykanda berilýän kömek. Gollanma.2008ý.
- 12.Göwrelilik we dogrum döwründe netijeli kömek bermek. gollanma. 2008ý.

M A Z M U N Y

1. Giriş	3
2. Akuşerçilik ylmy barada düşünje. Akuşerçilik ylmynyň taryhy	4
3. Aýal jyns agzalarynyň anatomiýasy we fiziologiýasy	8
4. Kadaly aýbaşy aýlawy	19
5. Aýal çanaklygynyň we onuň düýbüň gurluşy	25
6. Göwreliligiň fiziologiýasy. Tohumlanma we çaga düwünçeginiň emele gelşi	29
7. Göwreliligiň anyklanylyşy. Göwrelileri we dogurýanlary barlanylýan usullar	36
8. Dogrum, dogrumyň I-II-III-nji döwürleriniň geçişi, alnyp barlyşy	48
9. Dogrumdan soňky kadaly döwür	67
10. Çaganyň çanaklyk tarapy öňde gelende göwreliligiň we dogrumyň geçişi, alnyp barlyşy	68
11. Köp çagaly (ekiz) göwrelilik	70
12. Göwrelileriň gestozlary. Göwrelilikde dörän gipertenziw bozulmalar	72
13. Ekstragenital kesellerinde göwreliligiň, dogrumyň geçişi	82
14. Göwredäki çaganyň, suw perdeleriniň we plasentanyň ösüş näsazlyklary we keselleri	86
15. Göwreliligiň möhletinden öň bozulmagy we aşgöterilen göwrelilik	95
16. Dogrum güýçleriniň näsazlygy	105
17. Çanaklyk süňküniň kadasyzlygy	109
18. Çaganyň kellesiniň gaýşyp gelmekleri	114
19. Çaganyň kese we gyýtak ýatyşy	116
20. Göwreliligiň II-nji ýarymynda we dogrum döwürlerindäki gan akmalar	119
21. Dogrum şikesleri	124
22. Dogrumdan soňky ýokanç keselleri	128
23. Akuşer operasiýalary	134
24. Ulanylan edebiýatlar	136